

Politički eseji Stjepana Livadića (Stjepana Cvijića)

ZORICA STIPETIĆ, BOSILJKA JANJATOVIĆ
Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb

U sazrijevanju komunističke solucije nacionalnog problema u Jugoslaviji — problema koji je dominirao političkim i socijalnim životom dotratne Jugoslavije pa mu je primjerenu važnost postupno davala i KPJ — »Politički eseji« Stjepana Livadića (pseudonim Stjepana Cvijića) imaju specifično značenje. Ponajprije stoga što ta brošura od 91 stranice precizno dokumentira s kakvim se argumentima obrazlaže i propagira potreba stvaranja Narodne fronte potkraj ljeta i na početku jeseni 1936. godine.¹ Namijenjena je u prvom redu hrvatskoj javnosti, jer je u njoj djelovao i trajno jačao najsnažniji opozicioni pokret u mnogonacionalnoj Jugoslaviji, temeljeći se na težini »hrvatskog pitanja«. Stoga je promišljanje »hrvatskog nacionalnog pokreta«, zapravo njegovog organizatora Hrvatske seljačke stranke, te savezničkog bloka Seljačke demokratske koalicije bio imperativ za KPJ, iako je u različitim razdobljima imala veoma različitu, često suprotnu, politiku prema njima. Unatoč pravovremenim Kominterninim upozorenjima o višenacionalnoj prirodi Jugoslavije, činjenica je — koja se danas ponegdje zabašuruje — da je tek žestoka politička konfliktnost nacionalnog pitanja nagnala KPJ da se

¹ *Politički eseji* poznati su u historiografiji gdje ih se sintetičkim formulacijama različito ocjenjuje, a postoje i neke zablude. I. Jelić u knjizi *Komunistička partija Hrvatske 1937—1941*, Zagreb 1972, 170, piše: »*Politički eseji* bili su zapravo opširna razrada programatskih gledišta novoosnovane KP Hrvatske o nacionalnom pitanju, njegovu karakteru i nosiocima različitih koncepcija njegova rješavanja». Tu ocjenu zadržava i u drugom izdanju iste knjige, *Komunistička partija Hrvatske 1937—1945*, Zagreb 1981, knj. I, 192. Z. Stipetić u knjizi *Komunistički pokret i inteligencija*, Zagreb 1980, 263, analizirajući djelovanje komunističke inteligencije prihvaća da je knjiga napisana nakon osnivanja KPH. I. Očak, u knjizi Braća Cvijići, Zagreb 1982, 422, 425, navodi prepisku partijskog rukovodstva i pokazuje da je knjiga pisana na sredini kolovoza 1936, te da je u roku od mjesec dana završena. Njeno prvo izdanje ima predgovor s naznakom 1936. godine, a objavljeno je u Torontu na početku 1937. god. pod naslovom *Radnička klasa i hrvatski narodni pokret*, što je vjerojatno originalni autorov naslov. U svojoj knjizi, Očak ne analizira njezinu idejno-političku genezu i smisao nego se uglavnom drži dostupne građe. List *Slobodna misao*, koji je izlazio u Torontu, međutim ističe u broju 394 od 8. IV 1937. da je brošura »Radnička klasa i hrvatski narodni pokret« izišla ovih dana i preporuča je »našim iseljenicima«.

suoči s realnošću hegemonizma i otpora nacionalnom ugnjetavanju.² Već nakon izbora 1923, HRSS je postala najjača antirežimska i anticentralistička stranka u Jugoslaviji, a neosporno predominantna politička snaga u Hrvatskoj, ali što to znači za konkretnu komunističku politiku tek se postupno, s pogreškama i bez kontinuiteta, shvaćalo u Partiji. Od otklona seljačke stranke, zbog svojega revolucionarnog optimizma, preko sektaškog negiranja a zatim političkog pragmatizma koji je na trenutke oportunistički, kretala se komunistička politika, dok je KPJ uglavnom dosljedno bila otklanjana i negirana od vodstva HSS-a. Čak i kada se u Partiji 1921. godine formulirala ali ne i općeprihvatila spoznaja da je nacionalno pitanje strateško pitanje jugoslavenske revolucije, konkretna politika KPJ nije pronalazila prave načine. U tome je krajnji radikalizam značio oficijelan stav rukovodstva KPJ od 1926. do 1934. koji je vidio rješenje u razbijanju Jugoslavije iz koje bi se izdvojila Hrvatska, Slovenija i Makedonija. Taj od Kominterne zahtijevan stav, iako se oslanjao na analize svjetske situacije i podrazumijevao neko buduće zajedništvo jugoslavenskih naroda, nije uzimao u obzir cjelinu nacionalnog pitanja u Jugoslaviji ni jasnu želju dominantnih političkih snaga i u anticentrističkim nacionalnim pokretima da u Jugoslaviji žive zajedno kao ravnopravni narodi. Stoga je među važnim razlozima zbog kojih se KPJ našla na margini društvenog života bila i pogrešna politika prema nacionalnom pitanju kao i obratno: to što je bila izvan stvarnog života pothranjivalo je pogrešne procjene i politiku i onemogućavalo joj da se kao autentična revolucionarna snaga suprotstavi shematizmima Kominterne koja je i sama doživljavala snažnu involuciju postavši instrument sovjetskih interesa. Tako je ostala politički nerealna i koncepcija stvaranja »nacionalno revolucionarnog pokreta«, iako se posredno dogodilo i nešto pozitivno jer su se počele istraživati nacionalne specifičnosti i društvene suštine nacije.³ To je bilo utoliko značajnije što je dotadašnji neprimjeren odnos KPJ prema tradiciji općenito, pa i prema vlastitoj, i u razvoju misli o naciji i nacionalnom pitanju imao restriktivan učinak. Naime, komunistički su pokreti između dva rata na svakom zaokretu, na svakoj novoj »generalnoj liniji« započinjali uglavnom iz početka s ideološkim obrazloženjima, pa je ta sudbina pogodila i KPJ.

Kao što je i diskusija o nacionalnom pitanju 1923. godine — vjerojatno jedan od najpresudnijih misaonih dosega u KPJ — zaobišla svoju tradiciju koja bi joj bila dragocjena (na primjer Svetozar Marković), tako je i promišljanje nacionalnog pitanja u tridesetima godina zaobišlo diskusiju. Pa ni generacija jugoslavenskih komunista koja je realizirala koncepciju čiji je temelj zasnovan 1923. nije se na taj temelj pozivala. Moguće je da je jedan od uzroka to što je diskusija iz 1923. bila uglavnom teorijska ili je ostajala na misaonoj razini, jer se na obzoru nije nazirala neposredna revolucionarna mogućnost koja bi zahtijevala više realističkih

² O tom problemu ne samo u razgranatoj publicistici nego i u historiografiji postoje različiti stavovi. Između mnoštva radova od novije se literature izdvaja D. Pešić, *Nacionalno pitanje i jugoslavenski komunisti 1919—1935*, Beograd 1983; J. Pleterski, *Nacije, Jugoslavija, revolucija*, Beograd 1985; G. Vlačić, *Jugoslavenska revolucija i nacionalno pitanje*, Zagreb 1987.

³ Pleterski, n. dj., 323.

ograničenja te se bez tog pragmatizma lakše mogla vidjeti suština povijesnih tendencija. No činjenica je da je u Partiji nakon dugotrajnih idejnih rasprava i sukoba nastao zamor od revolucionarne retorike što je pokatkad prelazilo u nepovjerenje prema izvornom teorijskom istraživanju. Razlog tome je da su idejna raspravljanja u emigrantskoj izolaciji postajala i isprazno doktrinarna a često i osobno netrpeljiva pa su ugrožavala ne samo poziciju njihovih sudionika nego znatno otežavala mukotrpan rad aktivista u zemlji.

Posebno je taj »povijesni zaborav« indikativan u Stjepana Cvijića, čovjeka čije se prvo duhovno oblikovanje zbiva u ambijentu protagonista diskusije iz 1923. Stjepan Cvijić mlađi brat je Đure Cvijića, jednog od osnivača KPJ i istaknutog pobornika ljevice, prijatelj je Augusta Cesarca, čita i poznaje Krležu.³ A s druge strane, Stjepan Cvijić je u pokret ušao preko SKOJ-a i u njemu dugo djelovao, a skojevska se senzibilnost nije u svemu poklapala sa partijskom. Ipak se njegova ljevičarska osjetljivost prema nacionalnom pitanju može dokumentirati sve do zadnjih sukoba sa Milanom Gorkićem 1936. godine.^{3a} Sudeći po izvorima, pisao je mnogo u partijskoj štampi, po običaju anonimno pa zasad atribuiranih radova ima malo.

Dokument koji kazuje da je Kominternin Balkanski zemaljski sekretarijat u svibnju 1935. dao zadatak Stjepanu Cvijiću da zajedno s bugarskim komunistom Grumovim »pripreme pitanje o metodima nacionalno-revolucionarnog rada u Jugoslaviji« osnažuje pretpostavku da se i Stjepan, kao i brat mu Đuro, trajno zanimao nacionalnim pitanjem.⁴ Ali nije moguće utvrditi jesu li među braćom, koja su se od sredine dvadesetih godina rijetko vidala, i dalje postojali duhovni dodiri. To bi bilo zanimljivo stoga što je Đuro Cvijić u razdoblju od 1933. do 1935. bio pravi urednik »Hrvatskog puta«, organa »hrvatskog nacionalno revolucionarnog pokreta«, a s tim u vezi čitav taj kompleks oko koncepcije, organizacije, prakse a nadasve pisane dimenzije, jugoslavenskoj je historiografiji malo poznat. Iako se može utvrditi da u komunističkoj duhovnoj sferi nema nastavljanja na lucidna Cesarčeva istraživanja fenomena Radić iz 1924. i 1925. godine, niz partijskih tekstova dokazuje kako, u nastojanju da se osnova nacionalnih pokreta i njihova sve veća energija

³ Stjepan Štefek Cvijić, rođen 1905. u Zagrebu, postao je kao srednjoškolac član KPJ 1921. god. U rukovodstvu je SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju od 1921. do 1924. (član je Oblasnog sekretarijata SKOJ-a), kada odlazi na školovanje u Moskvu. Završivši Komunistički univerzitet Sverdlov 1928, vraća se u zemlju a u proljeće 1929. nakon dramatičnog bijega iz policije odlazi u emigraciju te je na partijskim zadacima u Austriji, Njemačkoj, Francuskoj i SSSR-u. Od 1934. je organizacioni sekretar Komunističke omladinske internacionale (KOI), od 1935. je član CK KPJ iz kojeg je isključen u kolovozu 1936. Nakon kraćeg boravka u Moskvi, u jesen 1936. odlazi u SAD da organizira odlazak dobrovoljaca u Španjolsku, u kojoj je bio jeseni 1937. Nakon povratka u SSSR, u jesen 1938. uhapšen je i vrlo brzo je umro u zatvoru. Rehabilitiran je 1957. god. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a.

^{3a} Brošura Milana Gorkića »Komunisti i hrvatsko pitanje« napisana 1933. čini se da je izgubljena pa nije moguće analitičnije utvrditi u čemu su postojale idejne razlike, a dostupna građa uobičajenim jezikom partijskih izvještaja isuviše je štura. O Gorkiću vidi N. Jovanović, Milan Gorkić (prilog biografiji), *Istorija XX veka*, 1/1983.

⁴ Zapisnik proširene sjednice BLS IK KI od 29. svibnja 1935. objavljen u *Josip Broz Tito*, Sabrana djela, knj. III, Beograd, 1977.

pridobije za KPJ, započinje ponovno istraživanje nacionalnih specifičnosti i složenosti nacionalnog pitanja. Pri tome se (još od Cezarca) kao obavezni ritual ponavljala Staljinova teza o nacionalnom pitanju kao u suštini seljačkom pitanju, ali ju je izvorno problematiziranje zapravo opovrgavalo.

U toj atmosferi nastaje Kardeljev tekst Nacionalno pitanje kao naučno pitanje, Otokar Keršovani piše nacрте za sustavno marksističko interpretiranje hrvatske povijesti koje kao predavanja održava najvećoj jugoslavenskoj partijskoj organizaciji u sremskomitrovačkoj robijašnici.⁵ Tekst Miroslava Krleža koji je na tu temu napisao 1935. za Glavni inicijativni odbor Jedinственe radničke stranke, zapravo za CK KPJ, bio je odbijen i ostao nepoznat, ali su o njemu kružile različite glasine.^{5a} Eventualno se može pretpostaviti da su razlozi odbijanja bili u Krležinom osporavanju potrebe i mogućnosti da KPJ u javnom životu djeluje kao samostalan politički faktor, a i njegova kritičnost prema tadašnjoj partijskoj politici da se ide u savezništvo sa socijalistima, jer su oni u javnosti bili kompromitirani kao unitaristi pa i režimlje.

Zbog činjenice da su čak i utvrđene partijske stavove šire obrazlagale, dublje argumentirale pa i popularizirale određene ličnosti — a unutar partijskog aparata bilo je u tom trenutku barem tridesetak aktivnih intelektualnih individualnosti — ima smisla pitati koliko je ta svojstva moguće otkriti i u autora »Političkih eseja«. ⁶ Političko-propagandni karakter brošure bitno otežava odgovor, iako to što je napisana u jednom dahu, u roku od mjesec dana (od sredine kolovoza do sredine rujna 1936), u Beču, u toku višegodišnje emigracije, na osnovi oskudne konkretne dokumentacije svjedoči da je riječ o iskusnom autoru. Iako su dramatični događaji u Španjolskoj u tom trenutku otkrivali neke nove revolucionarne mogućnosti, ipak se može pretpostaviti da je Stjepan Cvijić na temelju iskustva morao osjećati tjeskobu što nije upravo u to vrijeme bio pozvan da prisustvuje partijskom savjetovanju u Moskvi gdje se podvrgao kritici tzv. Aprilski plenum, a zbog čega je bio isključen iz Centralnog komiteta KPJ.

U odnosu na korigiranu partijsku liniju, koja je tada u Moskvi oblikovana (poznata članstvu kao Januarski proglas objavljen u *Proleteru*), u brošuri se ne vide neka značajnija odstupanja. Pa ni situacija u zemlji i u svijetu nije bila bitnije izmijenjena, ali jest u nijansama: snage demo-

⁵ Kardeljev tekst objavljen je pod pseudonimom *Tone Brodar* u ljubljanskom časopisu *Književnost*, god. 1933/1934. Iz toga će se teksta u toku 1938. razviti čuveno djelo »Razvoj slovenskog nacionalnog pitanja«, objavljeno 1939. god. U njegovom drugom izdanju (Ljubljana 1957. i Beograd 1958) bit će umanjena stanovita politička pragmatičnost koja karakterizira upravo konkretni povijesni trenutak i čini da je tekst izuzetno upečatljiv dokument svojeg vremena. Za Keršovanija vidi Z. Stipetić, uvodna rasprava o knjizi O. Keršovani, *Kulturne i povijesne teme*, Pula—Rijeka 1979. Keršovanijeve su teze objavljene u Zagrebu 1971. god. pod naslovom *Povijest hrvatskog naroda*.

^{5a} Krleža je u Đilasovom časopisu *Nova misao*, 7/1953, objavio tekst *Teze za jednu diskusiju iz 1935. za koji se zbog sadržaja, a i zbog opće poznate navike autora da redigira svoje ranije radove, teško može prihvatiti da je riječ o originalnoj verziji*.

⁶ Jedini upečatljiv obris ličnosti Stjepan Cvijića, pa tako i intelektualne profilacije dao je u svom monumentalnom djelu R. Colaković, *Kazivanje o jednom pokoljenju*, II i III knjiga, Sarajevo 1972.

kracije i antifašizma nisu primjerenom načinom odgovarale na rastući fašizam, a u zemlji je već postajalo jasno da građanska opozicija ne smatra potrebnim nikakvo savezništvo s komunistima. To je posebno dolazilo do izražaja u vodstvu HSS-a, bez obzira na činjenicu da su komunisti u okviru svoje politike Narodne fronte nudili i činili ustupke prigušujući klasnu komponentu, ističući parolu borbe za demokraciju i antifašizam i prihvaćajući osnovne zahtjeve HSS-a za rješavanje hrvatskog pitanja, ali naglašavajući njegovu jugoslavensku dimenziju.

Zbog toga je Cvijićeva brošura imala preciznu namjenu: osporavati pojačanu antikomunističku propagandu desnih struja unutar tzv. narodnog pokreta, koja je optuživala komuniste da su i doktrinarno i praktično anacionalni, da su »ravnodušni prema sudbini svoga naroda«. To je, doduše, bio samo nastavak onih istih osporavanja koji su od 1933. godine pogadali Krležu i Cesarca, ali su sada te optužbe izašle iz ekskluzivnosti književnih časopisa i institucija Matice hrvatske i klerikalaca i propagandno se širile u politiziranoj hrvatskoj javnosti u čijoj je desnoj sferi jačao strah od komunističkog utjecaja. Brošuram se ulazi u konkretan društveni prostor kojim politički i ideološki dominira HSS pa je i jezik argumentacije tako odabran: mjestimično je bliži narodnjačkom »nazdravičarstvu« nego uobičajenom partijskom jednoznačnom i odsječnom govoru (kojim se i Cvijić inače služio). Stoga se bez dublje kritičnosti prelazi preko proturječnog socijalnog programa HSS-a, ističući osjećaj za »socijalnu pravicu« i vrijednost izvornih ideja Ante i Stjepana Radića. Ali unatoč inzistiranju na mnogim zajedničkim ciljevima »klasnosvijesnog radništva« i Seljačko-demokratske koalicije u »općoj narodnoj borbi«, u brošuri se stoji čvrsto na osnovnoj liniji KPJ: rješenje hrvatskog pitanja moguće je samo u okviru Jugoslavije posredstvom politike Narodne fronte koja okuplja seljaštvo, radništvo i srednje slojeve, a u kojoj bi radnička klasa zadržala svoj idejni i organizacioni individualitet i bila, kao i ostali, samostalan politički faktor jer ostaje pri svojim daljnjim, strateškim ciljevima. Iako suzdržano, ta argumentacija ipak pogada samodovoljnost i zatvorenost HSS-a i zalaze se za šire obzore. Upravo svi ti stavovi onemogućavaju da se, zbog iskazane pomirljivosti prema HSS-u, brošura poveže s fenomenom takozvanog »prirepastva«, nekritičnošću prema Mačekovoj politici s kojom se po toj tendenciji imao stopiti i komunistički pokret. S tom opasnom zamisli koja je i među lijevom inteligencijom imala propagatore — što je bila politička dimenzija tzv. sukoba na ljevici u Hrvatskoj — CK KPJ je odlučno raščistio u toku 1938. i 1939. godine. Stoga je veoma važno izbjeći pojednostavnjenja koja partijsku politiku predstavljaju bez brojnih dilema konkretnog vremena i ambijenta, a koja se, primjerice, vide još 1938. godine i u Keršovanija i u Speransa. Pa i samosvijest koja zrači iz osnivačkog proglasa KPH, koji je napisao Tito — i koja je prilično udaljena od historijskog patosa osnivačkih dokumenata Komunističke partije iz 1919. godine, a bliska duhu Cvijićeve brošure — svjedoči da KPH svoj smisao traži u svojem vremenu i prostoru, ne odustajući od svojih historijskih ciljeva.

Smještena u taj povijesni kontekst, i geneza i nastanak Cvijićeve brošure prilično su jasni. Ali je za sada ostalo nerazjašnjeno zašto je tekst ko-

ji je sadržajno i stilski namijenjen hrvatskoj javnosti štampan u Torontu u Kanadi, potkraj ožujka ili na početku 1937. i s predgovorom datiranim 1936. god. Brošura je gotovo identična kasnijem zagrebačkom izdanju, ali je naslov indikativan »Radnička klasa i hrvatski narodni pokret«. Može se pretpostaviti da je to tada bila najbolja mogućnost, jer je bilo veoma teško štampati je u zemlji. Stjepan Cvijić boravio je u Sjedinjenim Američkim Državama od jeseni 1936. do jeseni 1937. godine sa zadatkom da prikuplja dobrovoljce za rat u Španjolskoj a djelovao je i među jugoslavenskim emigrantima komunistima. Isti je izdavač 1938. godine štampao Cesarčevu knjigu »Španjolski susreti«, ali dok se ta knjiga distribuirala u Jugoslaviji, za Cvijićeve se malo zna.^{6a} Naravno da je brošura mogla biti i vjerojatno je i bila djelotvorna među brojnom hrvatskom emigracijom, ali teško da je to bila njezina glavna zadaća.

Nije posve jasno ni kako je došlo do štampanja u Zagrebu, premda su tok štampanja, zabrana i ilegalna distribucija poznati iz policijskih i sudskih spisa.⁷ Tragovi vode u knjižaru »Nova knjiga« koju su 1935—7. držali istaknuti komunisti Ivan Marušić i Pavle Gregorić, a služila je kao partijski »punkt«, u prvom redu za slanje dobrovoljaca u španjolski rat. U jesen 1937. policija ju je zatvorila, a vlasnike uhapsila. Iz optužnice Marušiću i Gregoriću vidi se da je Marušić potkraj kolovoza 1937. donio rukopis (a ne primjerak brošure iz Toronta) u tiskaru *Grafika*, naručio i u tri rate platio izdanje od 5000 primjeraka. Prethodno je obavio manje redakture (na što upozoravamo u bilješkama). U toku štampanja prvo je promijenio naslov u *Nacionalni pokret*, a zatim se dvoumio o izvornom naslovu *Radnička klasa i hrvatski narodni pokret* i na kraju je stavljen neutralni naziv *Politički eseji*.^{7a} Od redaktorskih zahvata čini se najznačajnijim da je ponegdje, ali ne dosljedno, umjesto *marksisti* stavlja *komunisti*, vjerojatno želeći da se u suvremenosti raz-

^{6a} Jedan primjerak čuva se u Radničkoj biblioteci u Zagrebu.

⁷ Dio spisa državnog tužilaštva i presude nalaze se u Arhivu Hrvatske, (AH), Državno nadodvjetništvo, (DN) Kns 214/38, dok se u Arhivu IHRPH čuva optužnica ZB—9—49/341.

Zbunjuje što se iz pisma generalnog sekretara KPJ M. Gorkića predstavnika KPJ u KI Ivanu Gržetiću vidi da on ne zna, ili se čini da ne zna, za autora ove brošure: »Primili smo tekst brošure po nacionalnom pitanju. Nisi nam o tome ništa javio. Nina nam kaže da je to pisao Mironov [Rudolf Hercigonja]. Mi je sada pregledavamo, i ako valja izdaćemo je u našem izdanju. Sumnjam da će biti moguće izdati je dolje.« Arhiv CK SKJ, KI, 1937/42, Pismo Sommera Fleischeru, br. 22, 5. IV 1937. Inače, *I. Očak*, n. dj. 436, piše: »Knjiga S. Livadića (Štefeka Cvijića) bila je predložena za izdavanje u zemlji, jer je izražavala strogu partijsku liniju o nacionalnom pitanju. O tome je odlučilo partijsko rukovodstvo KPJ u Parizu. O tome obavještava Gorkić partijskog predstavnika u Moskvi Ivana Fleischeru, 6. travnja 1937.« Za tu tvrdnju poziva se na dokument iz AIHRPH, f. KI—MF 46/260 kut. 704 — Pismo Sommera Fleischeru od 6. IV 1937. Zasad nismo našli taj dokument, a nema ga ni Arhiv CK SKJ odakle su i mikrofilmovi fonda Kominterne u AIHRPH. U AC KSKJ KI, 1937/43, slijedeće pismo Sommera Fleischeru je pismo br. 23, od 8. IV 1937. a u njemu se brošura Livadića-Cvijića ne spominje. Međutim, u pismu od 13. III 1937, br. 17, Gorkić piše Gržetiću. »Ovih dana šaljem dolje brošuru o hrvatskom pitanju koju je napisao Andrej [Stjepan Cvijić]« (na i. mj. KI 1937/30).

^{7a} AIHRPH, ZB—S—49/341.

Činjenica da policija govori o *rukopisu* a ne brošuri iz Toronta ipak nije čvrst dokaz da ona nije poslužila kao izvornik, jer se moglo dogoditi da izvorni tekst policija nije ni pronašla, nego je samo uobičajeno pretpostavljala da je riječ o rukopisu.

graniči od socijalista koji su u Jugoslaviji bili kompromitirani odnosom prema nacionalnom pitanju.

Policija je teretila Marušića i Gregorića da su također i autori brošure, jer je utvrdila da je Stjepan Livadić »nepostojeći«. To međutim nije mogla dokazati, ali za ostalo je Marušić priznao, pritiješnje dokazima i svjedocima, iako je do kraja tvrdio da mu je rukopis dostavio student filozofije Maks Baće, koji je i dolazio s njim u štampariju, ali je u vrijeme kada je na sredini studenog brošura odštampana, već ratovao u Španjolskoj. Gregorić je sve negirao. Zagrebačka policija zabranila je brošuru *Politički eseji* 19. studenog čim je vidjela primjerke, ali je velik dio naklade već bio sklonjen. Međutim, u pokušaju ilegalnog raspačavanja brošure uhvaćen je, 17. prosinca, na željezničkoj stanici u Zemunu student Matija Lup, koji je iz Zagreba nosio 100 primjeraka. Na policijskom saslušanju otkrio je djelomičan lanac veza koji je uvukao u višemjesečnu sudsku istragu i proces nekoliko osoba. Marušić i Gregorić optuženi su po članu 1. točka 2. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi. Glavni argumenti za to oblikovani su već u spisu Odeljenja za državnu zaštitu od 3. prosinca 1937. upućenom banskoj upravi u Zagrebu, pa ih zbog njihove pregnantnosti citiramo: »Prošlog meseca je štampana u Zagrebu knjiga Stjepana Livadića (pseudonim:) 'POLITIČKI ESEJI', u štampariji Grafika. Njen sadržaj je u celosti aktuelan, jer knjiga izlazi upravo u vreme, kad je osnovana Komunistička partija Hrvatske, u vreme kad su komunisti usvojili podnje ciljeve današnje vanparlamentarne opozicije.

Ova knjiga bi imala da služi kao neki kritički pregled naših političkih prilika u pogledu socijalnog pitanja 'radnog naroda' te hrvatskog narodnog 'oslobodilačkog' pokreta Dr. Mačeka. Knjiga je ideološki u punom smislu marksistička, a u taktičkom pogledu nepoznati pisac zastupa pravac grupisanja svih 'narodnih naprednih snaga' pod imenom pučkog fronta t. j. Saveza seljaštva i srednjih slojeva sa radništvom.

U knjizi se tendenciozno prikazuju pojedini politički događaji današnjice a za nad državni ustav od 1931. godine se kaže, da je rađen u najmračnijim danima diktature i da je 'štit i simbol svih reakcionarnih klika' u ovoj zemlji i pretnja, koja visi nad glavom svake demokratske i slobodoumne težnje, te da je upravo radi toga pitanje likvidacije današnjeg ustava i borba za novi ustav jedan deo opšte narodne borbe za likvidaciju diktature.

Posle svakog važnijeg pasusa u ovoj knjizi ponavlja se navod, da je osnovna linija seljačko-demokratske koalicije i linija borbenog radništva u međusobnom skladu, a ujedno se izražava jasno misao, da se klasno svesni radnici ne mogu ograničiti samo propagandom svojih nazora, nego moraju aktivno pomoći ono čemu 'danas narod teži'. Prema izloženom u ovoj se knjizi u celosti zastupa najnoviji taktički pravac komunistički u našoj zemlji t. j. prilagođivanje komunističkog rada delovanju ostalih opozicionih političkih partija no samo radi etapne zajedničke borbe, dok je komunistički cilj ostao uvek isti.

Knjiga je, kao što se vidi, puna raznih ekstremnih i destruktivnih ideja sa propagandnim ciljem, da se ruši postojeći društveni i državni pore-

dak, pa je njeno rasturanje zabranjeno odlukom Državnog tužništva u Zagrebu od 19. XI. o.g. KNS broj 2644/37.

Upoznavajući sa prednjim Ministarstvu unutrašnjih poslova je čast umoliti da se preko područnih vlasti izvoli zabraniti svako dalje rasturanje, a da se protiv rasturača po zakonu postupi.«⁸

Takve se formulacije trajno provlače u svim istražnim i tužilačkim spisima. Sudski proces u zagrebačkom Okružnom sudu započeo je 9. svibnja i trajao do 24. lipnja 1938. godine. Sud je ocijenio da je glavni krivac neprisutni Maks Baće i uvažio samo iskaze dane na sudu a ne i one na policiji, jer je posumnjao u njihovu vjerodostojnost, budući da su okrivljeni tvrdili da su dani pod pritiskom. Sud smatra da brošura propagira stvaranje Narodne fronte odnosno saveza radničke klase, seljaštva i srednjih slojeva te utvrđuje da »nema ni govora o tome da bi se današnji socijalni i politički poredak imao promijeniti zločinom, nasiljem ili ma kojom vrstom terora.«⁹ Zbog toga sud smatra da »manjka glavno obilježje koje traži optužba po Zakonu o zaštiti čl. 1, t. 2, te ih oslobađa krivnje. Protiv te presude državni je tužilac, 30. lipnja, zatražio reviziju i to zbog »povrede formalnog zakona donoseći odluku da se ne smiju čitati policijski zapisnici okrivljenika i svjedoka optužbe«. Stol sedmorice, kao kasacioni sud u Zagrebu, 13. listopada 1938, odbacio je te razloge tužioca čime je odbačen i zahtjev za revizijom procesa a potvrđena je odluka Okružnog suda.¹⁰

Daljnja sudbina »Političkih eseja« nije poznata jer u izvorima nema podataka da je brošura makar ilegalno kružila. U toku 1938. Partiji postaje jasnije da je iluzorno računati kako vodstvo građanske opozicije u ofenzivi ima potrebu za savezom s komunistima, shvativši da je ono i u kriznim vremenima ostalo dosljedno svojoj politici. Međusobno nepovjerenje zaoštrilo se potkraj ljeta 1939. nakon potpisivanja sovjetsko-njemačkog pakta i stvaranja Banovine Hrvatske, događaja koji su izmijenili situaciju i na nov način odredili odnose komunista prema HSS-u, koji je na vlasti pokazao da mu je i nacionalna i socijalna politika i borba za demokraciju određena klasnim interesima koji se nisu poklapali s ideološkom slikom »hrvatskog narodnog pokreta«. To je zapravo značilo da je neposredna politička i propagandna vrijednost »Političkih eseja« vremenski bila strogo uvjetovana. Ali, njihovo je značenje upravo u tom ograničenju jer vjerno iskazuju konkretan povijesni trenutak.

»Politički eseji« danas su teško pristupačni. Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske čuva jedan primjerak pa ga kao rijedak izvor ovim činimo dostupnim istraživačima, a i onim čitaocima koji duh vremena upoznavaju iz posredovanog, drugačijeg govora ponekad tako udaljenog da mnoge dimenzije ostaju iznevjerene. Tekst je preštampan sa svim nedosljednostima u pravopisu, npr.: riješenje — rješenje, tačka — točka, događaj — događaj, i u interpunkciji.

⁸ AIHRPH, Grupa XVIII, in. br. 1905.

⁹ AH, DN, Kns 214/38.

¹⁰ Isto.

Stjepan Livadić

POLITIČKI ESEJI

Zagreb 1937

PREDGOVOR

Hrvatski narod je opet stigao do jedne velike raskršnice.

Poslije dugog, stoljetnog lanca sramotnog ropstva i sužanjsva, poslije nebrojenih žrtava, koje je narod podnio u svojoj vjekovnoj borbi — danas objektivno postoji mogućnost da se izvojuje sloboda i osigura razvoj i budućnost hrvatskog naroda u bratskom savezu sa ostalim narodima Jugoslavije.

Ali to je moguće postići jedino putem aktivne borbe i saveza seljaštva, radništva i srednjih slojeva i jedino putem složne borbe svih naroda Jugoslavije.

Sve ostale kombinacije, koje hoće da obidu taj put borbe, nisu ništa drugo nego iluzije, obmana, pripremanje nekog krpeža, obnavljanje starog jarma ili čak srljanje u neki novi tuđinski jaram.

Prošlost hrvatskog naroda zna za mnoge oslobodilačke borbe i pokrete. Ali nikada još težnja za slobodom i srećom naroda nije okupila toliko svijeta kao danas.

Ogromna je sloga naroda, ali ona mora postati još veća; svi potoci i potočići narodnog pokreta treba da se sliju u jednu moćnu rijeku. Jer zadatak je težak, a protivnik je jak, opasan i lukav; i što je glavno on iskorišćuje apsolutno svaku slabost naroda i svaku pukotinu u narodnoj slozi.

Borbeno radništvo je još prije jedanaest godina (1925. g.) odbacilo lažne i vještačke teorije o narodnom jedinstvu, pod čijom maskom se je sprovođila politika neravnopravnosti i ugnjetavanja. Ono se još tada izjasnilo za neograničeno pravo narodnog samoodređenja i za aktivno pomaganje borbe za narodna prava i slobodu. Od onog vremena klasno svijesno radništvo ne samo u Hrvatskoj već i u Srbiji odlučno istupa za slobodu hrvatskog naroda. Ono je stajalo na toj poziciji i u najcrnijim danima diktature. Mnogobrojnim žrtvama ono je posvjedočilo ovaj svoj stav.¹¹ Baš taj stav klasnosvijesnog radništva izazivao je još veći bijes vladajućih. Samo jedan primjer: Moša Pijade, jedan od starih vođa

¹¹ U partijskim dokumentima iz razdoblja nakon 1929. godine često se kao vrijeme najcrnje reakcije uz epitet »vojnofašistička« spominje diktatura kralja Aleksandra Karađorđevića proglašena i uspostavljena uz pomoć vojnih krugova 6. januara 1929. godine. Takav stav KPJ temeljio se s pravom na činjenici da je diktaturom ukinut sav politički život u zemlji i što je oštrica diktature prvenstveno bila usmjerena protiv komunista i simpatizera KPJ. Istaknuti i manje poznati komunisti i simpatizeri KPJ bili su hapšeni, izvrgnuti policijskim torturama koje su često završavale i ubistvom, izvođeni na sud gdje su im se izricale oštre kazne zatvora i robije. Dok su se građanske stranke pogotovo u početku diktature uglavnom pasivizirale, KPJ je pogrešno ocijenivši novu situaciju pozvala na ustanak. Zato je režim diktature razvio sistem represija protiv ilegalne KPJ i SKOJ-a, a zabranjeni su i Nezavisni sindikati koji su djelovali pod utjecajem KPJ.

borbenog radničkog pokreta već 13 godina gnjuje po raznim kaznionama; na njega se survala tako teška kazna, jer je na sudu muževno istupio za prava hrvatskog naroda. On je jedan od mnogih . . .¹²

Pokret klasnosvijesnog radništva u posljednje vrijeme se je znatno približio općoj narodnoj borbi. U mnogim prilikama klasnosvijesno radništvo je sa svom snagom i odanošću pomagalo i pomaže veliku narodnu borbu. No zbog raznih razloga borba klasnosvijesnog radništva ipak je i previše dugo tekla odvojeno od općeg narodnog pokreta i paralelno sa njime — na ogromnu štetu zajedničke stvari i zajedničkih narodnih interesa.

Došlo je vrijeme da se toj razdvojenosti učini kraj. Došlo je vrijeme da se onemogućiti svako cijepanje narodne sloge, pa makar otkuda ono dolazilo.

No došlo je i vrijeme da se i samo radništvo kao cjelina najaktivnije uključi u opću narodnu borbu i da u njoj odigra onu ulogu, koja mu po pravu pripada.

Danas si svi radnici nisu još svijesni svojih zadaća i svoje ogromne snage koju im daje njihov položaj u industrijskoj i zanatskoj proizvodnji i u saobraćaju pa uz to i njihova zbijenost i kompaktnost u tvornicama i industrijskim središtima, iskušnost i očeličenost u solidarnosti i u borbi i na kraju njihova veza i socijalna blizina sa bratom seljakom i drugom radnom sirotinjom.

Hrvatski radnici su tek na putu da razviju i ispolje svoju pravu snagu, da pokažu cijelome narodu i cijelome svijetu na što su oni sposobni: čudesna junaštva i smjelosti, tvrdi, pravu proletersku ustrajnost i odlučnost u borbi, dosljednost i jasnoću ciljeva i veliku mudrost i obazrivost u tome, da se čuva narodna sloga i da se brižljivo jača današnja općenarodna borba. Zar nisu baš to ta svojstva koja upravo pred cijelim svijetom pokazaaše španjolski i katalonski radnici u obrani slobode svoga naroda?¹³

Narodni neprijatelji ne potcjenjuju i ne bagateliziraju značaj radničkog učešća u narodnoj borbi. Oni ga se boje, pa viču protiv radničkog pokreta, kleveću ga, siju razdor između njega i Seljačko-Demokratske Koalicije,¹⁴ a još više nastoje da ga fizički unište i razore.

Ali — nije svaki dan nedjelja!

¹² Moša Pijade (1890—1957), revolucionar, publicist i političar, narodni heroj. Od početka 1920. godine bio je član KPJ. Osuđen je 1925. godine u Beogradu na 12 godina robije zbog izdavanja lista »Komunist«. Na robiji organizirao otpor političkih zatvorenika zbog zlostavljanja i surovosti zatvorskih čuvara, pa je 1934. godine osuđen na još 2 godine robije. Cvijić je ovdje neprecizno odredio godine robijanja M. Pijade, dugo vremena u javnosti jednog od najpoznatijih zatočenika-komunista u robijašnicama Kraljevine Jugoslavije.

¹³ Misli se na rat u Španjolskoj započet u srpnju 1936. godine vojnom pobunom falangista protiv legalne vlade Narodne fronte. U nj su se uključile sve društvene snage, pa i međunarodne, tako da je uskoro osim dimenzija građanskog rata dobio i svjetskopovijesno značenje obračuna fašizma s antifašizmom.

¹⁴ Seljačko-demokratska koalicija — politička grupacija građanskih stranaka u Hrvatskoj. Nastala je u studenom 1927. godine sporazumom između Hrvatske seljačke stranke i Samostalne demokratske stranke, odnosno njihovih vođa Stjepana Radića i Svetozara Pribićevića. Nakon Radićeve smrti 1928. godine i odlaska u emigraciju Sv. Pribićevića 1931. godine u Koaliciji glavnu riječ ima V. Maček, koji je postao vođom HSS-a. Između radničkog pokreta i Koalicije nije postojala suradnja (iako su komunisti pokušavali da je otvare, npr. u poznatim petomajskim izborima 1935. godine), pa se ovdje u duhu politike Narodne fronte nastoji pobiti argument HHS-a i drugih građanskih snaga da je radnički pokret — prije svega onaj pod vodstvom KPJ — protiv borbe koju organizira i vodi Koalicija.

Svakodnevnne činjenice i praktično iskustvo raspršuju kleвете, laži i predrasude, koje šire reakcioneri o radničkom pokretu.

A što se terora tiče, danas je redovna pojava da baš teror stvara ogromne simpatije prema onima koji podnose najveće žrtve za istinu, za slobodu, za socijalnu pravicu.

Sa ovom knjižicom želimo doprinijeti tome, da se radnička klasa što brže aktivizira u općoj narodnoj borbi i da se postigne što veće razumijevanje i čvrst i lojalan savez između radništva, seljaštva i srednjih slojeva.

Pisac (koji si je svjestan mnogih manjaka u ovome radu) radovao bi se kad bi se što više čitalaca — učesnika radničkog i općeg narodnog pokreta javno iskazalo po pitanjima, koja su dodirnutu u ovoj brošuri. On bi se radovao i svakoj primjedbi i mišljenju, koje bi mu bilo dostavljeno lično preko tiskare.¹⁵ Jer, razumije se samo po sebi: za što potpuniju i bolju razradu svih pitanja, koja zasijecaju u dani predmet potrebni su napori mnogih, potrebno je vrlo mnogo kolektivnog rada.

Stj. Livadić¹⁶

¹⁵ U brošuri koja je tiskana u Torontu piše umjesto »lično preko tiskare« — »lično preko izdavača«.

¹⁶ Na istom mjestu na kraju Predgovora stoji datacija »U listopadu 1936«.

I. RADNICI, DOMOVINA I NAROD

Neki tvrde da su i marksisti anacionalni (t. j. da su tuđi svome narodu, da nemaju nikakve dublje veze s njime).¹⁷ Oni tvrde, da je marksističko, klasno-svjesno radništvo ravnodušno prema sudbini svog naroda. Ta zabluda je prilično rasprostranjena iako ona nema ništa zajedničkog s marksizmom.¹⁸ Tako n. pr. neki dr. J. M.-b¹⁹ piše u 1. broju »Seljačke mladice« slijedeće: »Tko hoće da bude svjestan marksist, taj treba da bude konzekventan i da se u smislu Marksovih načela potpuno i bez ostatka odrekne svoje narodnosti i svoje domovine. Ali jednako konzekventan treba da bude i svjestan Hrvat: ako osjeća i ljubi svoju domovinu i neće da je se odrekne, onda treba da se odrekne marksizma«. Pa onda piše dalje: »Za pravog, stopostotnog i svjesnog marksistu narodnost nije nikakva vrijednost, za koju bi se imalo smisla boriti, za njega je narodnost jedna obična kapitalistička izmišljotina.«²⁰

Mi neznamo zašto taj nepoznati nam gospodin doktor toliko inzistira na tome da se marksistički radnici »potpuno i bez ostatka« odreknu svoje narodnosti i svoje domovine.

Kako da se odreknu i zašto?

Radnici, pa i marksistički, klasnosvjesni radnici, ma da oni svojim gvozdenim mišicama stvaraju sva materijalna blaga i bogatstva i ma²¹ da ih bije bijeda i nevolja nisu nikakvo čudovište, nego su dio svog naroda. Oni vole svoj materinji jezik, običaje svoga naroda, i uživaju (koliko mogu!) u prirodnim ljepotama naše doista lijepe zemlje. Kad ih besposlica i glad otjera u daleke zemlje (sve do Kanade, Meksika, Australije, Perzije i Belgije) njih obično vuče srce natrag k rođenoj grudni, na kojoj su odrasli, ma da se je domovina maćuhinki ponijela prema njima. Taj osjećaj privrženosti svome zavičaju je sasvim prirodan i razumljiv.

¹⁷ Isto. Ovdje se kaže »Neki tvrde da su marksisti anacionalni«. Osim toga ovdje je izostavljen i pridjev »dublje«.

¹⁸ Ta ocjena da su marksisti, klasnosvjesno radništvo — komunisti anacionalni bila je ocjena Hrvatske seljačke stranke koja naročito od 1945. godine razvija široku propagandu svojih ideja ističući i svoju antikomunističku orijentaciju.

¹⁹ Dr J. M.-b, vjerojatno jedan od tadašnjih istaknutijih HSS-ovaca, a možda i pseudonim kojega od njih. Spominje ga i Rodoljub Čolaković u članku Hrvatska radnička klasa i borba hrvatskog naroda objavljenom pod inicijalima P. V. u listu *Proleter* (organ CK KPJ) u listopadu 1937. godine (usp. *Proleter*, 1929—1942, Beograd 1968, str. 592). Čolaković u spomenutom članku citira rečenicu koja započinje sa »Za pravog stopostotnog« i završava »obična kapitalistička izmišljotina«. Ovaj citat svjedoči da su se Cvijićevom brošurom u to vrijeme koristili i članovi najvišega partijskog foruma — jer je Čolaković u to vrijeme živio i radio u Parizu kao član PB CK KPJ.

²⁰ U brošuri iz Toronta piše »Tko hoće biti svjestan...«.

²¹ *Seljačka mladica*, HSS-ovski list izlazio u Zagrebu od 1936. godine dalje.

²² U brošuri iz Toronta piše »makar«.

Pisac govori o proleterima kao o »modernim nomadima, koji su već davno izgubili smisao za dom i domovinu«. Polagano gospodo! Tko najviše luta zemljom i seli se u tuđi svijet? To su većinom osiromašeni, proletarizirani seljaci,²² koje g. doktor navodno zastupa. Drugo, jednu tešku posljedicu kapitalizma (naime da glad i besposlica prisiljuje radnika i siromašnog seljaka da si traži zaradu po svijetu) g. Dr. J. M-b lakomisleno baca u krivicu radništvu, a prije svega marksistima, koji se baš i bore za likvidaciju kapitalizma, kao i uopće svih klasa i svakog izrabljivanja čovjeka po čovjeku.

Kad pisac tvrdi, da su proleter i izgubili smisao za dom i domovinu, to je isto kao da kaže da su oni postali bezvoljni robovi bez svake perspektive i nade. Jer samo potpuno utučen rob može biti ravnodušan prema sudbini i budućnosti svoje zemlje i svoga naroda. No pisac se grdno vara. Svojom borbom radnici dokazuju da nisu očajali, da nisu izgubili nadu ni u svoju budućnost, ni u budućnost svog naroda. Radnici ne zastupaju samo svoje klasne interese. Boreći se za slobodu i socijalnu pravdu, oni samim time zastupaju i interese naroda, tj. njegove ogromne većine (izuzev jedino šaku krupnih parazita i reakcionaraca). U borbi za narodnu slobodu, demokraciju i bolje i čovječnije uslove života, interesi radništva stapaju se sa interesima seljaštva i drugih demokratskih slojeva, slijevaju se u jednu široku struju opće narodne borbe.

Klasno svjesni radnici nisu dakle anacionalni, tj. tuđi svome narodu. Oni nemaju razloga da se odreknu svoje narodnosti. Svoje narodnosti nije se odrekao niti takav besporni marksist kao što je Georgij Dimitrov.²³ Na svom znamenitom procesu u Leipzigu Dimitrov je, kao što je poznato, uzeo u obranu bugarski narod, koji su neki fašistički listovi karakterizirali kao divljački i barbarski. On se je oštro od toga ogradio i izjavio da je ponosan na duhovnu kulturu svoje zemlje kao i na tradicije oslobodilačke borbe bugarskog naroda. Jedan drugi znameniti predstavnik borbenog marksizma izjavio je (Lenjin)²⁴ da se ponosi time što je sin Rusije zato, što je ruski narod i ruski proletarijat kroz čitavu svoju povijest vodio strastvenu borbu protiv svakog ugnjetavanja i zato, što je dao takva svjetla imena, kao što su Černiševski, Bjelinski, Pugačev, Stjenjka Razin²⁵ . . .

²² Radničku klasu Hrvatske, pa i Jugoslavije, u toku cijeloga međuratnog razdoblja najvećim su dijelom činili proletarizirani seljaci. Među njima bio je visok postotak i radnika-seljaka, onih koji su se zbog nemogućnosti zaposlenja i egzistencije na selu morali zaposliti u gradovima, ali su i dalje živjeli na selu i svakodnevno putovali na posao.

²³ Georgij Dimitrov (1888—1949), bugarski revolucionar i političar, marksistički teoretičar, istaknuti vođa međunarodnoga komunističkog pokreta. Godine 1933. uhićen je u Berlinu i lažno optužen za saučesništvo u paljenju Reichstaga. U glasovitom istupanju na sudskom procesu u Leipzigu razotkrio je taj čin kao smišljenu terorističku politiku Trećeg Reicha prema komunistima, socijalistima i svim progresivnim snagama.

²⁴ U brošuri iz Toronta nedostaje — (Lenjin).

²⁵ Nikolaj Gavrilovič Černiševskij (1828—1889), ruski publicist i književnik, po političkom opredjeljenju socijalist-utopist; Visarion Grigorijevič Bjelinskij (1811—1848), utemeljitelj ruske realističke književne kritike; Jemeljan Ivanovič Pugačov (1742—1775) donski kozak koji je 1773. godine podigao ustanak protiv carice Katarine I Velike i proglasio se ruskim carem Petrom III. Osim seljaka s Urala, Povolžja i dijela Sibira imao je pristalica među rudarima manufaktura. Kad je njegov ustanak ugušen odveden je u Moskvu i pogubljen; Stjenjka Timofejevič Razin (?—1671), kozak s Dona, vođa seljačkoga ustanka 1670—1671, koji je zahvatio područje između Dona

Nije nikakav slučaj ni to, da je Miroslav Krleža, naš veliki proleterski pjesnik u isto vrijeme i najnacionalniji, najhrvatskiji pjesnik u pravom i istinskom smislu te riječi.²⁶

Klasno svjesno radništvo ne samo²⁷ da nije tuđe svome narodu. Svojom borbom ono upravo teži k svestranom razvitku hrvatstva kao nacije u ekonomskom, kulturnom i političkom pogledu.

Izmučena je naša zemlja. Izmučen je i bijedno životari naš narod. Redaju se jedan za drugim nasilnici i tirani, redaju se generacije robova i siromaha, i tako teče život već stoljećima u našoj hrvatskoj zemlji.

»Arpadovci, Jagelonci, Zapoljanci, Babilonci
lupaju po tikvam našim,
kak hahari po truli lonci.
Turčin, Kurdi, Venecijanci,
kuge, kugle, jogenj, žganci,
se levente, se trumbente,
herpaukari, poderanci,
se nas škopi z sablom, z lancu,
Luterani, Austrijanci,
Habsburgi i Anžuvini,
Kucovlahi i fakini,
Przemyslovci i Korvini,
turski kolci i Tirołci,
se po nami bluže, slini,
z štrikom, z baltom i z tobolci . . .
Ježuviti dretvosmolci,
i biškupi čarnoškolci«.

*

»Kmet ne zna zakaj tak baš mora biti
da su kmeti gladni, a taborniki siti«.

(M. Krleža, *Balade Petrice Kerempuha*)²⁸

Najbolji narodni umovi, najplemenitiji hrvatski ljudi oduvijek su sanjali o slobodnoj i srećnoj Hrvatskoj, o tome da bi trebalo bolje i pametnije urediti život, maknuti parazite i tirane, solidarnim radom racionalno i planski podići gospodarstvo na neslućenu visinu, iskoristiti u korist naroda sva bogatstva, kojima

i Urala. Ustanak je ugušen, Razin zarobljen, odveden u Moskvu i pogubljen. Svi su oni bili poznate i često spominjane ličnosti i u jugoslavenskoj publicistici — osobito onoj bliskoj KPJ.

²⁶ Tu ocjenu o Krleži ponovio je 1939. godine u svojoj (tek posmrtno objavljenoj) »Skici za studiju o Miroslavu Krleži« Otokar Keršovani, pa se ona, budući da Cvijićeva nije bila poznata u literaturi, i pripisuje Keršovaniju. To svjedoči da je ocjena o Krleži kao »najhrvatskijem piscu« bila prihvaćena u KPJ, a posebno je značila suprotstavljanje klerikalističkim i nacionalističkim tezama o Krleži kao antihrvatu i marksistu.

²⁷ Vidi bilj. 18.

²⁸ Balade Petrice Kerempuha napisane u zimi 1935—1936, štampane su u ljeto 1936. godine u Ljubljani u izdanju Akademске založbe.

obiluje naša zemlja, pretvoriti rad iz muke i prokletstva u radosnu dužnost, tj. u rad za sebe i sebi jednake, omogućiti da se iz narodnih dubina podignu tisuće talenata, koji se u današnjim uslovima uništavaju i sakate . . .

Mi hoćemo takovu slobodnu i srećnu Hrvatsku — to je stvar ogromne većine naroda, a pogotovo je to stvar radničke klase. Današnja borba radničke klase opire se i crpe svoje sokove iz svega onoga što je bilo i jeste najbolje, najplemenitije u težnjama, naporima i borbama prošlih pokoljenja.

Mi hoćemo slobodan narod u slobodnoj domovini!

Mi hoćemo da lijepa naša domovina postane doista naša.

*

U već citiranom članku g. dr. J. M-b poziva se na poznatu Marksovu izreku da proleteru nemaju domovine, pa tvrdi da ova rečenica »za njegovu doktrinu ima de fundamentalan značaj«. Kako međutim stoji stvar? Poznato je da je Marks bio žestoki protivnik mrtvih dogma, koje vrijede za sve prilike i za sva vremena. I u danom slučaju on nije govorio o domovini uopće, nego konkretno o kapitalističkoj domovini, koja se prema radnicima i seljacima ponaša ne kao dobra majka, već kao ljuta maćeha prema svojim pastorcima, tako da stotine tisuća ljudi moraju da sele u tuđi svijet, jer kod kuće ne mogu naći hljeba i rada, a druge stotine tisuća kod kuće jedva mogu da prežive, te su kao razbaštinjeni i izopćeni iz ljudskog društva. Marksove riječi treba dakle shvatiti samo kao optužbu protiv ove današnje nepravde, a ujedno kao poziv radnom narodu sela i gradova da se bori za to, da domovina postane zbilja njegova vlastita. Uostalom, niti Dr. Ante Radić²⁹ nije htio ni da čuje da se govori samo o »slobodnoj domovini«, ali bez slobodnog naroda. »Nije svejedno, je li domovina slobodna i je li narod slobodan« — kaže on, pa nastavlja: »To treba razlikovati: A kad tko hoće da bude ne samo domovina slobodna, nego da bude slobodan i narod taj hoće socijalnu politiku. A tko misli na to da bude samo domovina slobodna, taj kao da hoće, da budu samo gospoda slobodna« (»Dom« g. 1902, str. 203).³⁰

Sasvim bi bilo kriivo iz spomenutih Marksovih riječi izvući zaključak, da je Marks bio ravnodušan prema ugnjetenim narodima i prema njihovoj borbi za slobodu.

G. dr. J. M-b ustvrdio je, da »za pravog, stopostotnog i svjesnog marksistu narodnost nije nikakva vrijednost za koju bi se imalo smišla boriti . . .« Dobro, a kako stoji stvar sa samim Marksom? Možda će njega samog g. doktor ipak računati kao »stopostotnog i svjesnog marksistu?«

Marks je oštro ustajao protiv svakog nacionalnog tlačenja. On je bio taj, koji je rekao da »narod koji ugnjetava druge narode i sam ne može biti slobodan«.³¹

²⁹ Antun Radić (1868—1919), političar i pisac, utemeljitelj seljačkog pokreta u Hrvatskoj.

³⁰ Antun Radić, *Sabrana djela*, Zagreb 1937, *Dom* 1902, str. 203; *Dom*, glavno glasilo seljačke politike, Zagreb 1902—1903 (*Seljački dom*; *Slobodni dom*), glavne novine Hrvatske pučke seljačke stranke; glavno glasilo hrvatske seljačke politike; glavno glasilo Hrvatske seljačke stranke; izlazio u Zagrebu od 1906. do 1939. godine.

³¹ U K. Marx — F. Engels, *Dela*, tom 29, Beograd 1979, *Izbjeglička literatura*, I *Jedan poljski proglas*, 426, stoji: »Narod koji tlači druge ne može ni sam da se emancipira.«

Marksovo stanovište najjasnije se vidi u *irskom* pitanju, koje je već u drugoj polovici prošlog vijeka stajalo vrlo oštro.

U pismu Engelsu od 2. studenog 1867. Marks piše: »Prije sam držao da je odcipljenje Irske od Engleske nemoguće. Sada držim da je ono neizbježno, ma da će poslije rastave možda doći *federacija*«. ³² A u pismu od 30. studenog iste godine on je još dodao: »Ono što Ircima treba je ovo:

1. vlastita vlada i nezavisnost od Engleske;
2. agrarna revolucija«. ³³

U vezi s time Marks se vatreno bori za ovo svoje gledište i dokazuje engleskim radnicima da je oslobođenje Irske i u njihovom vlastitom interesu. »Engleska radnička klasa ne će nikada nešto postići dok se ne riješi Irske«, ³⁴ pa dalje kaže da se je »engleska reakcija u Engleskoj . . . temeljila na podjarmljivanju Irske« (pismo od 10. prosinca 1869).

Još ranije (1866) Marks u jednom pismu Engelsu oštro ismijava zaguljene francuske socijalističke doktrinere oko Proudhona, ³⁵ koji »objavljaju nacije za besmislicu« i koji »ne će da budu Francuzi«. ³⁶

»Jučer«, piše Marks 20. lipnja 1866. bio sam u Međunarodnom Vijeću. Debatiralo se o sadašnjim pitanjima rata . . . Iskršlo je, kao što se je moglo i predvidjeti pitanje narodnosti ³⁸ i pitanja stava, koji mi treba tu da zauzmemo . . . Uostalom, tu su izašli predstavnici »Mlade Francuske« ³⁹ sa time, da su narodnost i nacija zastarjele predrasude«. Pa onda nastavlja: »Englezi su pucali od smjeha, kad sam ja svoj govor počeo s time, da nas je naš prijatelj Lafargue, ⁴⁰ koji je tobože ukinuo nacije, oslovio »francuski«, tj. na jeziku, koji 9/10 slušaoca nije razumjelo. Pri tome sam mu dao razumjeti, da on sasvim nesvjesno izgleda da odricanje naroda shvaća tako da francuska »uzorna« nacija treba da apsorpira (proguta) druge narode«. ⁴¹

³² To je Marx napisao u postscriptumu pisma. Cvijić se vjerojatno služio nekim njemačkim izdanjem Marx-Engelsovih pisama.

³³ U K. Marx — F. Engels, *Prepiska*, Beograd 1959, tom III, 1861—1867, str. 480 ovaj je odlomak drugačije preveden: »Ono što je Ircima potrebno to je: Samouprava i nezavisnost od Engleske«.

³⁴ Na istom mjestu, str. 293 ovaj je odlomak drugačije preveden: »Engleska Working Class (radnička klasa) neće nikad ništa postići before it has got rid of Ireland (dok se ne odvoji od Irske). U brošuri iz Toronta ovaj dio rečenice završava »dok se ne riješi pitanje Irske«.

³⁵ Joseph Pierre Proudhon (1809—1865), francuski publicist i ekonomist, anarhist. Negira potrebu svake državne i političke organizacije. Njegovi sljedbenici — proudhonisti — postali su značajnom oportunističkom strujom unutar radničkog pokreta u Evropi.

³⁶ To je u novoj redakciji objavljeno i u K. Marx-F. Engels, *Dela*, sv. 38, str. 215—216, Beograd 1978.

³⁷ Misli se na generalno vijeće Međunarodnoga radničkog udruženja (1864—1866).

³⁸ U spomenutoj Prepisci K. Marx — F. Engels, str. 373, taj je odlomak preveden »oko nacionalnog pitanja«.

³⁹ Na i. mj. se kaže da su predstavnici »jeune France« (ne — radnici) izišli sa tezom da su nacionalnost i nacije »des préjugés urannés«.

⁴⁰ Paul Lafargue (1842—1911), francuski socijalist. Bio je član Prve internacionale i jedan od osnivača francuske radničke stranke. Zet i bliski suradnik K. Marxa.

⁴¹ Taj odlomak u spomenutoj Prepisci, str. 373, preveden ovako: »Dalje sam rekao da izgleda da on sasvim nesvesno pod negacijom nacionalnosti podrazumeva apsorpciju tih nacionalnosti od francuske uzor nacije.«

Istina, Karlo Marks je još zadugo prije toga nacionalno pitanje postavljao ne kao nešto apsolutno, kao nešto samo za sebe, nego kao dio općeg svjetskog pokreta protiv reakcije, apsolutizma i carizma (ruski carizam igrao je tada ulogu evropskog žandara, koji je gušio svaki dašak slobode ne samo u Rusiji, nego i u drugim zemljama). 1848 digao se mađarski i njemački narod na oružje protiv mračnih i ujedinjenih sila evropske reakcije, feudalizma i ruskog carizma. To je bila herojska borba seljaštva, radništva, sitnog građanstva i svih slobodoumnih ljudi.⁴² Hrvatska gospoda i ban Jelačić⁴³ uvukli su tada hrvatski narod u jednu ružnu avanturu: priskočili su u pomoć carskom Beču i Jelačićevi vojnici su zajedno sa četama Radetzkyja⁴⁴ i Windischgrätzja⁴⁵ i s kmetskom vojskom ruskih carskih generala ugušili nacionalno-oslobodilački i revolucionarno-demokratski ustanak u Mađarskoj i u Austriji.

Sličnu ulogu odigrali su tada i Česi. Mjesto da se orijentiraju na slobodu svoga naroda i da po mogućnosti pomognu revolucionarno-demokratske, antifeudalne pokrete Mađara, Nijemaca i Poljaka hrvatska i češka gospoda su se orijentirala na carski Beč, a protiv slobodarske Pešte i protiv svog vlastitog naroda. Da je tada uz pomoć Hrvata pobjedio ne car, nego revolucionarno-demokratska misao, Hrvati bi se domogli slobode, a i lakše bi se oduprli raznim mađarskim pretenzijama na Hrvatsku. Ali da, — hrvatska gospoda radije su se opirala na carski Beč, nego na vlastiti narod, i to zato jer je između te gospode i naroda postojao duboki jaz. Zato su i gospoda i privezala hrvatski narod uz bečka carska kola.*)

*) »Kada je odjek revolucije u Austriji i Ugarskoj 1848.⁴⁶ zahvatio i hrvatske seljake i kada su se hrvatski seljaci sa Stjepanom Golešom na čelu ponova digli na oružje protiv zagrebačkog kaptola, jednog od najvećih veleposjednika u Hrvatskoj, digla su se sva gospoda i kaptol protiv njih. Seljaci su tražili ukidanje batina, koje su vlastela zavela, da »opamete« seljake. Seljaci su tada govorili: »Dosta dugo hranila su se gospoda našim žuljevima i znojem, a sada neka se sami hrane, jer tko ne ore, ne sije i ne kopa, neka ne jede i ne pije.« A tada

⁴² Revolucionarni pokreti 1848. godine zahvatili su niz evropskih zemalja — Italiju, Njemačku, Mađarsku, Češku, Poljsku, a imali su velikog odjeka i u nas. U Italiji i Njemačkoj ti su pokreti u prvi plan istakli nacionalno ujedinjenje, a u Mađarskoj, Češkoj i Poljskoj borbu za nacionalnu nezavisnost i oslobođenje od Habsburške Monarhije.

⁴³ Josip Jelačić (1800—1859), ban hrvatsko-slavonsko-dalmatinski 1848—1859, imao je u revolucionarnoj 1848. godini kontroverznu ulogu i mjesto u političkom životu Hrvatske. U prvoj polovici te godine, u doba poleta revolucionarnog pokreta u Hrvatskoj, lijeva narodnog pokreta ima na Jelačića značajan utjecaj. On je usprkos svojim konzervativnim uvjerenjima izvršilac njezine politike usmjerene protiv bečkog dvora i peštanske reakcije. Već od lipnja 1848. godine taj se utjecaj gubi i Jelačić sve više djeluje pod utjecajem desnice okupljene oko baruna Kulmera. Od rujna 1848. godine on je na čelu hrvatske vojske protiv revolucije u Mađarskoj. Nakon neodlučne bitke potkraj rujna Jelačićeva se vojska spojila s vojskom austrijskog generala Windischgrätzja i sudjelovala je u ugušivanju bečke listopadske revolucije. Zatim Jelačić sudjeluje u ugušivanju revolucije u Mađarskoj potkraj 1848. godine.

⁴⁴ Johann Joseph Radetzky (1766—1858), austrijski vojskovođa, feldmaršal koji je 1848. i 1849. godine učvrstio austrijsku vlast u sjevernoj Italiji.

⁴⁵ Alfred Candidus Ferdinand Windischgrätz (1787—1862) kao vrhovni komandant austrijske vojske u toku revolucionarne 1848. godine u krvi je ugušio bunu u Pragu (lipanj), bečki ustanak (listopad), Krenuo je u prosincu na pobunjene Mađare. Zbog poraza pretrpljenog od pobunjenika, smijenjen u travnju 1849. godine.

⁴⁶ Tiskarskom greškom u brošuri iz Toronta piše »1948«.

upravo za bana imenovani hrvatski velikaš barun Josip Jelačić odgovara seljaštvu prijekim sudom u čitavoj banskoj Hrvatskoj protiv »puntara«. Strijeljanja hrvatskih seljaka vršena su na sve strane: u Slavoniji, Gorskom Kotaru, Primorju. U Stubici, postojbini Matije Gubca pali su vođe revolucionarnih seljaka Stjepan Herceg, Andrija Služenić, Josip Vekina, N. Buhač i drugi.⁴⁷

»Plemićka i »narodna« gospoda morali su ustupiti i sabor od 1848⁴⁸ zaključuje protiv srca, da će zemlje, koje obrađuju seljaci biti njihovo isključivo vlasništvo, ali da seljaci moraju da plate za to o d š t e t u dosadašnjim vlasnicima, plemićima i crkvenim dostojanstvenicima. Na to je ponovo buknuo val ogorčenja u redovima hrv. seljaka.⁴⁹ Tako opisuje događaje jedna hrvatska brošura. Iz toga se vidi da je borba naroda u Mađarskoj, Austriji i Poljskoj imala velikog odjeka i u Hrvatskoj, a da su hrvatska gospoda upregla hrvatski narod u bečka carska kola ponajviše iz straha pred narodom i radi toga da zadrže koliko više mogu svoje gospodarske povlastice.

Zašto mi to tako potanko razlažemo? Odat ćemo tajnu. Mi to činimo specijalno radi g. dra I v a n a P e r n a r a.⁵⁰

G. dr. Ivan Pernar se naime u svojim govorima na skupštinama strašno srdi na »zločestog« Karla Marksa za to što je ovaj na njemu svojstven otvoren i oštar način osudio tu reakcionarnu ulogu koju je tada po volji velikaša i visokog klera odigrao hrvatski narod u gušenju evropske slobode.

Marks i Engels su osudili tu sramotnu ulogu ne radi toga jer bi⁵¹ bili protiv Hrvata i protiv hrvatske slobode (vidjeli smo što je Marks mislio o nacionalnom potlačivanju) nego samo i jedino za to što su Hrvati tada faktički pomogli bečki apsolutizam i ruski carizam.⁵²

Pa što bi htio g. Dr. Pernar, koji tako mnogo i tako neobjektivno (gotovo bi rekli reakcionarno) napada Marksa i Engelsa?

Marks i Engels nisu valjda mogli posmatrati evropsku situaciju iz jednog uskog kutića — i to kutića hrvatske gospode! Zar nije komično predstaviti si Marksa i Engelsa — na strani ruskog i bečkog cara? . . .

1848. godina je velika pouka za danas! I danas treba hrvatski pokret posmatrati kao djelić svjetskog pokreta za demokraciju, slobodu i socijalnu pravdu. I danas bi bilo opasno iz uskog kutića ograničeno posmatrati pitanje hrvatske slobode. I danas ne treba zaboraviti da oko nas urlaju fašistički kurjaci. I danas bi značilo ponoviti kobnu pogrješku od 1848. kada bi mi naš narod vezali uz fašistička kola Rima, Beča, Pešte ili Berlina.⁵³

⁴⁷ Za vrijeme banovanja J. Jelačića provedeno je djelomično oslobođenje seljaka od kmetskih obveza. Pri tome su u prvom redu bili zaštićeni interesi feudalaca. Uz to je Jelačić sprečavao razvojačenje i oslobođenje Vojne krajine. Zbog toga je došlo do seljačkih pobuna koje su ugušene u krvi — o čemu govore ti citati. (Taj dio teksta u brošuri iz Toronta nije tiskan kao nota ispod crte. — Nap. ur.)

⁴⁸ Saborska naredba o djelomičnom ukidanju kmetskih obveza.

⁴⁹ Vjerojatno je riječ o knjizi Alekseja Jelačića, Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji godine 1849—9. i ukidanje kmetske zavisnosti seljaka, Zagreb 1925.

⁵⁰ Jedan od prvaka HSS-a, desno orijentiran.

⁵¹ U brošuri iz Toronta umjesto »jer bi« piše »što su oni možda«.

⁵² Marx nije potpuno shvatio nacionalno pitanje slavenskih naroda i to su građanski političari i publicisti u nas višestruko zlonamjerno i polemički interpretirali.

⁵³ Misli se na jačanje agresije fašističkih sila u svijetu i na stanovite taktičke dvosmislenosti u stavu HSS-a prema njima.

Nije dobro, da g. dr. Pernar upravo danas istupa u obranu politike hrvatske gospode iz 1848. g. Ne gura li on na taj način možda i nesvjesno hrvatski narod u novu 1848. g.? Hrvatski narod u svakom slučaju treba da o tom dobro razmisli i jamačno će razmisliti i stvoriti si svoj sud.

A uostalom neka nam kažu ti koji tako jarosno brane Jelačićevu oportunističku gospodsku politiku: Što je tada hrvatski narod dobio kao uzdarje za svoje usluge carskom Beču? Deset godina crnog Bachovog apsolutizma — to je bila hvala Beča.⁵⁴ A kakvo značenje je poslije imalo ono smjerno pozivanje oportuniste Jelačića na svoje usluge koje je učinio Beču u burnoj 1848. godina kada se je ljuljalo carsko prijestolje i kada je Ferdinand morao bježati iz Beča u Innsbruck?⁵⁵ Ledeni prezir naduvene carske gospode bio mu je odgovor. A zar se je moglo i nešto drugo očekivati? . . .

*

Rekli smo da marksisti i borbeni radnici potpuno razumiju i priznaju privrženost ljudi svojoj zemlji, svome zavičaju. Sa iskrenim ponosom oni se sjećaju i svih onih svijetlih momenata u našoj narodnoj povijesti, kada su se iz narodnih dubina dizali pokreti sa takvim divovskim »mužima« na čelu kao što su bili Matija Gubec, Ilija Gregorić, Ivan Pasanac, slovenski bravar Pavao Šterc i mnogi drugi — pokreti koji su kao munja proparali mrklu noć stoljetne kmetske tlake i robovanja. Svaki zna da ima gospode, koja sa jako kiselom grimasom i rek bi stideći se govore o tim časovima naše povijesti. Istinski narodni ljudi, radnici i seljaci su pak sretni što se mogu smatrati baštinicima i nasljednicima ovih velikih »puntarov«. Kritički i objektivno prilazeći k izučavanju narodne prošlosti oni treba da se znanjem narodne prošlosti posluže kao oružjem u današnjoj svojoj borbi . . .

Iskreni nacionalni osjećaj moramo strogo lučiti od buržoaskog nacionalizma i šovinizma. To su stvari koje treba dobro razlikovati. Marksističko radništvo jest i ostaje nepomirljivi protivnik buržoaskog nacionalizma i šovinizma.

Jer buržoaski nacionalizam i šovinizam nije ništa drugo nego izrabljivanje i zloporaba iskrenog nacionalnog osjećaja u korist kapitala, u korist narodnih parazita.

Vrhunac buržoaskog nacionalizma je ludilo rasizma koji tvrdi da su »više« i »posvećene« rase pozvane da vladaju nad »nižim« rasama.⁵⁷ Zaluduju se mase, dočarava im se »imperija«, rafinirano se izazivlje životinjska mržnja

⁵⁴ Nakon revolucionarne 1848. godine nastupa u Habsburškoj Monarhiji sistem vladavine nazvan po ministru unutrašnjih poslova Aleksandru Bachu (1813—1893) — Bachov apsolutizam. To je razdoblje germanizacije i centralizma trajalo od 1850. do 1860. godine.

⁵⁵ Ferdinand I (1793—1875), austrijski car. Bio je bolestan pa su državne poslove vodili knez Metternich i grof Kolowrat. U prosincu 1848. godine abdicirao je u korist svoga nećaka Franje Josipa.

⁵⁶ Matija Gubec (?—1573), Ilija Gregorić Prebeg (oko 1520—1574), Ivan Pasanec (?—1573), Pavao Šterc (?—1573), poznati vođe seljačke bune 1573. godine u Hrvatskoj i dijelu Slovenije, živi dio hrvatske tradicije a često su spominjani i u partijskoj publicistici.

⁵⁷ Pojam »čistoće rase«, odnosno »viših« i »nižih« rasa pojavljuje se u vrijeme španjolske inkvizicije u 15. i 16. stoljeću, a razvija se u vrijeme kolonizacije novootkrivenih teritorija u sjevernoj Americi i drugim dijelovima svijeta. Rasizam kulminira u novije doba u Trećem Reichu kad postaje državnom ideologijom.

i prezir prema drugim narodima. A iza kulisa stoji buržuj, trlja si ruke i računa, kako bi se taj »patriotizam« mogao bolje unovčiti i kapitalizirati.

Čuvajmo se takvog »patriotizma!«

Parola naših domorodnih šovinista je »protiv Beograda uopće«; »ništa dobrog ne možemo očekivati iz Srbije«. Što se hoće s time? O p r a v d a n u mržnju protiv srpskih tlačitelja i silnika šovinisti proširuju i na srpske radnike i seljake, na srpske narodne mase koje su i same potlačene i strašno izrabljene.

»I n a s s u t u k l i« — povikaše srpski seljaci i radnici, kada im je govornik iz Hrvatske na Kragujevačkom zboru pričao o teroru u Hrvatskoj.⁵⁸

»Nismo mi to dobili« — upadoše oni u riječ, kada je govornik govorio o pljački u hrvatskim krajevima.

»Šumadija je protiv nacionalnog ugnjetavanja« — pišale oni na svojim tablama, koje su nosili u manifestacionim ophodima.

»Nismo se mi za ovo borili« — te riječi sve se češće čuju iz ustiju srpskih narodnih ljudi.

Evo što se o tome govori u jednoj srpskoj seljačkoj knjižici: »U ratovima 1912—1918 srpski je seljak podnio ogromne žrtve. On je u te ratove išao ne da osvaja tuđe zemlje i da podjarmljuje druge narode, već da oslobodi braću od tuđinskog jarma, da im donese srpsku slobodu, o kojoj su pjesme pjevane. Srpski je seljak godinama vaspitavan i pripreman za te ratove. »Carsko Skoplje«, »Bosnu, siroticu kletu« — to je trebalo osloboditi. Njemu je govoreno: ti si bio turski rob i ti si se oslobodio. Zar možeš mirno gledati kako tvoja braća cvile u okovima? Osvetiti Kosovo, osloboditi raj, to je bila zavjetna misao i srpski seljak nije žalio ni svoga dobra ni svoje krvi da tu misao ostvari. Najbolji sinovi srpskog seljaštva dali su svoje živote za to«.

»Da li mi žalimo što smo to radili? Ne, po sto puta ne! Mi smo vršili svoju dužnost, jer tko će ako brat bratu neće pomoći. Ali jednu drugu stvar žalimo, a to je da narod za čiju smo slobodu mislili da se borimo nisu tu slobodu dobili, i ako su svi uslovi za to postojali. Nama nije žao što u Makedoniji nema više turskih nasilnika, ali se ne slažemo što mjesto turskih kajmakama⁵⁹ drugi upravljaju onako kako narod ne želi. Nama nije

⁵⁸ Odnosi se na zbor Udružene opozicije održan 25. kolovoza 1945. godine u Kragujevcu na kojem se okupilo oko 30.000 ljudi iz mnogih mjesta Srbije. Narod je zahtijevao i omogućio da govore predstavnici Komunističke partije. Na zboru je sudjelovala i delegacija seljaka iz Hrvatske i Bosne. Taj se zbor pretvorio u antirežimsku i antifašističku manifestaciju.

Udružena opozicija — blok građanskih političkih stranaka koje su činile Seljačko-demokratska koalicija, Demokratska stranka, Zemljoradnička stranka i Jugoslavenska muslimanska organizacija — nastala u povodu petomajskih izvora 1935. godine. Ubrzo poslije tih izbora blok Udružene opozicije raspao se: Jugoslavenska muslimanska organizacija priključila se radikalima i Slovenskoj ljudskoj stranci — koje su stvorile Jugoslovensku radikalnu zajednicu. No, na početku 1936. godine nastaje novi blok, također poznat kao Udružena opozicija, u koji su ušle Demokratska i Zemljoradnička stranka, a pridružio im se i Glavni odbor Radikalne stranke. Taj je blok bio u stalnoj vezi sa Seljačko-demokratskom koalicijom s kojom je, nakon niza pregovora, 7. listopada 1937. godine sklopio sporazum o principima i načinu za donošenje novog ustava.

⁵⁹ U Turskom Carstvu zastupnik vezira ili valije na nekom manjem administrativnom području — obično okružni ili kotarski predstojnik.

žao što smo se borili za to da u Zagrebu i Ljubljani ne bude više austrougarskih krvopija, ali se ne slažemo što se bratskom hrvatskom i slovenskom narodu ne dozvoljava da se s nama srpskim seljacima slobodno dogovore kako da udesimo našu narodnu kuću. A najteže nam pada što se ti narodi ugnjetavaju u ime srpskog naroda. To nam je u toliko teže što nam se u krvavim godinama velikog svjetskog klanja govorilo da je ovo posljednji rat, da je to rat za slobodu naroda, za demokratiju, za pravdu».

»Mi smo 1918. godine poslije mnogo godina ratovanja, prosto odahnuli dušom i bili zadovoljni što smo izvojevali veliku i slobodnu državu. Mislili smo da ćemo mirnim radom u velikoj zajedničkoj državi, u slobodi i bratstvu, podići naša razorena imanja i krenuti putem napretka. Nismo vidjeli da smo jedno mislili mi, a da drugo rade oni u čijim je rukama sila i vlast: srpski bogataši i kapitalisti. Mi smo htjeli slobodu i hrvatskom, i slovenskom, i makedonskom i crnogorskom narodu, a srpski su bogataši na te narode mjesto starog jarma udarili novi, »bratski« jaram.

»Ako metnemo ruku na srce pa se zapitamo: a bi li mi srpski seljaci, da su slučajno bugarski osvajači pobjedili u ratu, mirno trpjeli da nam oni zabrane da se zovemo Srbi, da nam zatvaraju škole, da nam zabrane zastavu, da nam progone naše ljude itd.? Razumije se da ne bi. Mi bi se dosad sigurno digli na ustanak. Pa je onda ljudski da ono pravo koje bi mi tražili za sebe priznamo i drugim narodima. To od nas traži naša viteška prošlost, naša teška sadašnjica i naša budućnost. I ne samo da mi to pravo priznamo, već da tim narodima pomognemo da do njega i dođu».⁶⁰

»Hrvati kažu: mi smo u Zagrebu i pod Mađarima imali svoj sabor, svoju vladu široku autonomiju.⁶¹ To parčence slobode mi smo borbom izvojevali ali mi se nismo time zadovoljili. Mi smo htjeli da budemo potpuno slobodni, i kad smo se 1918. godine s vama ujedinjavali, mi smo mislili da ćemo s braćom pod jednim državnim krovom tu slobodu i dobiti. Međutim, sada imamo manje nego što smo imali pod Mađarima».⁶²

»Velika istina, da narod koji ugnjetava druge narode ni sam ne može biti slobodan, ovdje se vidi kao na dlanu. Dok srpski narod nije ugnjetavao nikoga, Srbija je bila zemlja slobodnih građana i njena sloboda bila je privlačna snaga za druge porobljene narode. Čim su počela osvajanja tuđih zemalja i ugnjetavanja drugih naroda, srpska demokracija je počela da vene, dok najzad nije i uginula».

»Mi se za ovo nismo borili. Mi smo se borili za veliku, slobodnu zemlju, u kojoj će za svu oslobođenu braću biti dosta mjesta, a vi ste od velike, lijepe zemlje napravili tamnicu. Obmanuli ste i nas i one koji su očekivali da ćemo im mi donijeti slobodu i blagostanje. Mi smo se borili za državu slobodnih

⁶⁰ Za sada se nije moglo ustanoviti o kojoj se brošuri radi.

⁶¹ U Hrvatskoj se prva vijest o državnom saboru spominje još u kronici popa Dukljanina. Od 1558. godine hrvatske zemlje imaju zajednički sabor — vrhovni zakonodavni, sudski i upravni forum. Godine 1848. Sabor postaje djelomično narodno predstavništvo, pa kao takav počinje djelovati 5. lipnja 1848. Međutim, postepeno se koče prava Sabora i on u sistemu Austro-Ugarske Monarhije dobiva karakter ograničenoga narodnog predstavništva. U Državi SHS 1918. godine izražava narodni suverenitet, a ujedinjenjem u Kraljevini SHS ukinut je.

⁶² Misli se na politiku centralizma i unitarizma koju je provodio režim u Kraljevini Jugoslaviji.

i zadovoljnih građana, a vi ste od nje napravili državu robova i prosjaka«. — (Op. pisca).^{62a}

To je topli, iskreni glas brata i čovjeka.

Čovjek koji napisa te riječi jednostavno nam izlaže ono što su srpski seljaci mislili o stvaranju ove države a što oni danas misle. A iz podvučenih mjesta vidi se da on priznaje suverenitet hrvatskog naroda. Sigurno je da i većina srpskog naprednog radništva misli danas jednako, usprkos toga što su njega mnogo kvarili socijaldemokratski vođe,⁶³ koji izvrću ruglu učenje Marksa, koji je kao što smo vidjeli od socijalista vladajuće nacije tražio da aktivno pomognu borbu ugnjetenih naroda, a ne da podržavaju hegemonističke privilegije. U jednom letku Jed. Radničke Partije⁶⁴ u Jagodini stoji slijedeće: »srpski narod je 5. maja⁶⁵ jasno i glasno kazao onima, koji u njegovo ime vladaju da ih se odriče i da neće njihovu politiku ugnjetavanja i pljačke nad sobom i hrvatskim i drugim narodima«.

A o čemu nam sve to svjedoči? Svjedoči nam to o tome da postoje dvije Srbije: jedna je tlačiteljska i nasilnička, a druga je demokratska, seljačka i socijalistička. Svjedoči nam o tome da se ova druga Srbija počinje sjećati svoje demokratske i socijalističke dužnosti prema ugnjetenim narodima, ma da (zašto da to otvoreno ne kažemo?) ona tu svoju dužnost ne ispunjuje još dovoljno energično.⁶⁶

^{62a} Vidi bilj. 60. U brošuri iz Toronta piše na kraju »(Kurziv naš. Op. pisca)«.

⁶³ Socijaldemokrati oko Živka Topalovića, šefa Socijalističke partije Jugoslavije (1921—1928) i dugogodišnjeg visokog funkcionara u centrali Radničkih komora u Beogradu, smatrali su da je nacionalno pitanje riješeno stvaranjem jugoslavenske države i izjasnili su se za »troimeni narod« (Srbe, Hrvate i Slovence), zapravo za karadordevičevski unitarizam i centralizam. Na području Hrvatske socijalisti su u vrijeme kad je ova brošura napisana bili prema nacionalnom pitanju nešto drugačije određeni. Oni su pod pritiskom događaja i jačanja Hrvatske seljačke stranke u tridesetim godinama priznavali i postojanje hrvatskog nacionalnog pitanja kao politički realitet i naglašavali su potrebu njegova rješenja.

⁶⁴ U ožujku 1935. godine osnovan je u Zagrebu Inicijativni odbor za stvaranje jedinstvene radničke partije koji je u ljeto te godine prerastao u Glavni inicijativni odbor. Ta je stranka po zamisli KPJ imala okupiti sve snage u radničkom pokretu i postati osnovom Narodne fronte slobode. U toku 1935. godine inicijativni odbori za stvaranje te stranke postojali su u nizu mjesta u cijeloj zemlji, pa tako i u Jagodini (Svetozarevu). Međutim stranka, i pored određenih uspjeha u okupljanju radnika i drugih naprednih slojeva, nije uspjela stvoriti čvrstu organizaciju. Razbili su se i pregovori sa socijalistima u jesen 1935. godine, pa od tada prestaje i rad na organiziranju te stranke koju će 1936. godine zamijeniti Stranka radnog naroda.

⁶⁵ Izbori 5. maja 1935. godine za Narodnu skupštinu, poznati kao Petomajski izbori, označili su oživljavanje političkog života u Kraljevini Jugoslaviji nakon uvođenja diktature. Glasanje na izborima bilo je javno, a i rezultati glasanja u korist vladine liste, čiji je nosilac bio B. Jevtić, upućuju da su rezultati bili falsificirani te da se do njih došlo pod pritiskom režima. Ipak, istupanje liste Udružene opozicije na čelu s V. Mačekom i visoki rezultati u njezinu korist — pokazali su da je zapravo lista B. Jevtića pretrpjela poraz. Zbog toga je nakon izbora Jevtić smijenjen i formirana je nova vlada M. Stojadinovića. O Udruženoj opoziciji vidi bilj. 58.

⁶⁶ Tezu o postojanju »dvije Srbije: jedna je tlačiteljska i nasilnička, a druga je demokratska, seljačka i socijalistička« formulirao je i obrazlagao A. Cesarec često implicitno, a izričito u članku »Povodom jednog glasa iz druge Srbije«, objavljenom u *Književnoj republici*, Zagreb 2/1925, br. 6. I to dokazuje da se Cvijić intelektualno formirao u krugu zagrebačkih komunističkih ljevičara.

Evo što o toj drugoj Srbiji piše g. Stojan Pribićević^{66a} u američkoj »Slobodnoj Riječi« od 25. lipnja 1936. god.:⁶⁷

»Kroz više od pet stotina godina ideja srpstva sastojala se jedino i isključivo u ideji političkog i ekonomskog oslobođenja porobljenih narodnih masa, u ideji fanatične borbe za pravdu i za prava potlačene raje, u ideji plamenog narodnog otpora protiv svakog bespravlja i protiv svakog tiranina i tlačitelja, bio on turske, austrijske, mađarske ili srpske krvi«. »U ime tog borbenog demokratizma, koji je stoljećima činio jezgru srpske nacionalne misli, dizani su ustanici protiv turskih dahija, vođeni su oslobodilački ratovi protiv Austrijanaca i Mađara i obarani su srbijanski despotski vladari u prošlom i u ovom stoljeću«.

»To što propovjedaju (današnji srpski, *op. pisca*) fašisti, propovjedali su turski begovi i veziri, propovjedali su austrijski carevi i mađarski banovi, propovjedali su poobarani tiranski srpski vladari prošloga vijeka«.

»Nikada, otkada postoji, nije se srpski duh isticao u propovjedanju sile i gospodarenja nad drugim narodima, a pogotovo ne nad bratskim slavenskim narodima. U svakom retku srpske narodne pjesme, u svakom srpskom književnom i umjetničkom djelu, u svakoj srpskoj naučnoj, filozofskoj ili političkoj misli — počevši od Njegoša, Branka Radičevića, Zmaja Jovanovića, Svetozara Miletića, Svetozara Markovića i tolikih drugih, pa do Jovana Skerlića i Jovana Cvijića⁶⁸ — demokratski genije srpske narodne svijesti uvijek je propovjedaao slobodu kako za srpski narod, tako i za druge potlačene narode«.

»Tražiti diktaturu nad Hrvatima u ime srpstva i takozvanog jedinstva, to je fašistički falsifikat srpske narodne misli, protiv koga se mora revoltirati svaki slobodoljubivi Srbin. Srpskom narodnom duhu odgovara samo takva državna zajednica sa hrvatskim narodom i sa drugim slavenskim narodnostima na Balkanu, koja počiva na demokratskom sporazumu i slobodno izraženoj volji dotičnih narodnih masa. Svaka drukčije organizovana državna zajednica jeste imperijalističko siledžijstvo i soldačko nasilništvo, protiv koga mora ustati svaki Srbin baš u ime načela srpskog narodnog demokratizma. Jer, kao što jednom pametno reče jedan Amerikanac, nije pravi slobodar i demokrata onaj, koji slobodu i demokratsko samoopredjeljenje traži za sebe, nego onaj, koji to traži i za druge«.

Pa kad se sve to uzme u obzir, a naročito kad se uzme u obzir buđenje bratske solidarnosti srpskih narodnih masa s borbom hrvatskog naroda, kako onda izgleda ono frankovačko⁶⁹ sisanje čisto zoološke, životinjske mržnje ne samo protiv srpskih tirana, nego i protiv čitavog srpskog naroda?

^{66a} Stojan Pribićević, (1905—1976), novinar i publicist, sin Svetozara Pribićevića; od 1934. godine živio u SAD — pišući mnogo o situaciji u Jugoslaviji.

⁶⁷ *Slobodna reč*, nedjeljni list. Izlazio u Pittsburgu od 1935. godine dalje.

⁶⁸ P. Petrović Njegoš (1813—1851), pjesnik, vladika i vladar Crne Gore; Branko Radičević (1824—1853), pjesnik; Zmaj Jova Jovanović (1833—1904), pjesnik; Svetozar Miletić (1826—1901), srpski političar i pisac, ideolog otpora nemađarskih naroda mađarizaciji; Svetozar Marković (1846—1875), socijalistički teoretičar i političar, i najistaknutija ličnost u krugu prvih socijalista u Srbiji; Jovan Skerlić (1877—1914), književni historičar i kritičar; Jovan Cvijić (1865—1927), antropogeograf.

⁶⁹ Frankovci — sljedbenici Josipa Franka (1844—1911), pripadnici čiste stranke prava, reakcionarne aberacije Starčevićevih načela, koja je djelovala protiv ujedinjenja južnoslavenskih naroda, denuncirajući Srbe i južnoslavenski orijentirane Hrvate vlastima, osobito za vrijeme prvoga svjetskog rata. Poslije prvoga svjetskog rata frankovci su žestoki protivnici suradnje sa Srbima unoseći u javni život mržnju i netrpeljivost.

To i jeste reakcionarni, antidemokratski, protunarodni, zaguljeni šovinizam, povezan sa imperijalističkim težnjama nacionalne buržoazije, šovinizam, koji sama njegova protunarodna reakcionarno-buržoaska priroda tjera da škilji tamo gdje su zakleti neprijatelji slobode, mira i napretka, tamo gdje je pomrčina i mrkla noć za radni narod, da škilji na Rim, Beč, Peštu i Berlin. Razumije se da taj i takav šovinizam reakcionarne buržoazije nema ama baš nikakvog interesa za bratsko zbližavanje i zajedničku borbu hrvatskog i srpskog radnog naroda za slobodu, mir i socijalnu pravicu . . .

Naprotiv, oni gledaju da tu iskopaju čim dublji ponor i jaz u ime »hrvatske krvi« (kako to podsjeća na ono ludilo rasizma, koje napred spomenusmo!) i »zapadne civilizacije«.

Umoreni od diktature pravaš Dr. Milan Šufflay⁷⁰ napisao je 1924. g. u članku »Dubine narodne svijesti« naprimjer, slijedeće:

»Zapadnjački katolički Hrvati nemaju šta da traže na pravoslavnom Balkanu. To je danas domena (poprište) Srba, koji su za to, kroz dugi niz naraštaja potpuno adaptirani (prilagođeni). Pa da se i polomi Dušanovo carstvo⁷¹ i stvore federacije, to bi bila čisto balkanska tvorevina (?) U njoj Hrvati izgubili bi ono, što je u njima najbolje po mnijenju Stranke Prava,⁷² i ono, što je najbolje po mnijenju Radićevu.⁷³ Izgubili bi smisao za zapadnu civilizaciju i za čovječnost.«⁷⁴ »Jer mozak i najprosvjetljenijeg Hrvata mora iz etičkih motiva, viših nego što je to i nacionalizam, slušati glas svoje, hrvatske krvi. Jer na rubu Balkana, na granici Zapada i Istoka, katoličanstva i pravoslavlja, evropske kulture i barbarstva, ime hrvatsko, krv hrvatska ne znači samo naciju. Hrvatska krv tu znači civilizaciju. Hrvatstvo je tu sinonim (izraz) za sve što je lijepo i dobro stvorio evropski Zapad.«^{75a}

Eto vidite! To je filozofija pravaša. Treba da se otputimo u Englesku, pa da tamo nademo naduvenog imperijalista — kolonizatora, koji će sa tolikim visokomjernim prezirom govoriti o Indiji ili Kitaju, kao što se tu govori o Istoku i Balkanu. Baš kao da je pojam kulture i čovječnosti ili pojam barbarstva vezan uz pojam Istoka i Zapada ili uopće uz bilo kakve geografske granice! Nije!

⁷⁰ Milan Šufflay (1879—1931), historičar i albanolog, aktivni pravaš, zastupnik teorije o »krvi i tlu« kao presudnim faktorima u historijskom razvoju. Žrtva političkog umorstva koje je uzбудilo javnost. Atentat na njega koji je bio najavljen u štampi režimske organizacije »Za kralja i otadžbinu« izveli su agenti zagrebačke policije, 18. II 1931. godine.

⁷¹ U vrijeme cara Dušana (1308—1355) srpske su zemlje doživjele u srednjem vijeku najveći uspon.

⁷² Hrvatska stranka prava obnovila je svoju djelatnost 1919. godine objavivši svoj program u kojem zahtijeva stvaranje samostalne hrvatske države na osnovi hrvatskoga državnog prava. Kolebala se između sukoba i suradnje s FISS-om. Nakon uvođenja diktature, iz Hrvatske stranke prava regrutiraju se ekstremni separatisti.

⁷³ Stjepan Radić (1871—1928), vođa Hrvatske (republikanske) seljačke stranke; zajedno s bratom Antunom utemeljitelj i ideolog seljačkog pokreta, a od 1918. do smrti 1928. izazvane atentatom u Skupštini, i najznačajnija ličnost hrvatske politike. Vidi i bilj. 29.

⁷⁴ U brošuri iz Toronta piše »čovječanstvo«.

^{75a} Nije se moglo ustanoviti gdje je taj članak objavljen. Možda u knjizi M. Šufflay, Hrvatska u svjetlu svjetske historije i politike, Zagreb 1928.

Njemački fašisti iz jurišnih odreda,⁷⁴ Musolinijevе crne košulje,⁷⁵ španjolski gospodičići iz fašističke falange⁷⁶ natkrili⁷⁷ su već davno sva ona zvjerstva i užase afričkih divljačkih plemena, o kojima bi znali pričati historijski i etnografski muzeji i od kojih ti se ježi koža.⁷⁸ A otidimo nekud u široke azijske stepe za Uralom i Volgom, ili za kavkaski krbat,⁷⁹ pa ćemo naći više prave čovječnosti i kulture nego i u lordovskoj Engleskoj.⁸⁰

»Hrvatska krv znači civilizaciju« — kaže Dr. Milan Šufflay. Kao da »krv« sama po sebi može puno značiti. To je tipičan primjer kako se borba klasa, borba radnog naroda za svoje ljudske pravice protiv današnjih Tahija, Draškovića i Alapića⁸¹ hoće da prikrije i zabašuri općenitim, praznim i pseudonaučnim naklapanjem o »hrvatskoj krvi«, »zapadnoj civilizaciji« i sličnim stvarima. Ali u tome baš i jest socijalna funkcija i uloga šovinizma. Za to ga i trebaju i naručuju narodni trutovi i paraziti. Račun je jasan: prikrivanje te velike borbe naroda za socijalnu pravicu znači prikrivanje izrabljivanja, a prikrivanje izrabljivanja znači spasavanje svojih profita i ovjekovječavanje svoje vlasti nad narodom. To i jeste smisao čitave te dubokoumne filozofije.

Od 170 milijuna koji nastavaju beskrajnu teritoriju današnje Rusije (S. S. S. R.) 90 milijuna je Rusa, a 80 milijuna sačinjavaju deseci raznih drugih narodnosti. Karakteristično je i poučno, da su svi ti narodi uredili svoje međusobne odnose ne pod zastavom nacionalnog neprijateljstva i sukoba, nego pod zastavom međusobnog povjerenja, štovanja i bratskog približenja između naroda sviju narodnosti, tj. pod zastavom internacionalizma. I baš zato, jer se je život među narodima uređivao na bazi bratskog približenja i povjerenja i jer su veće i razvijenije nacije pomagale razvitak industrije, poljoprivrede i kulture zaostalih zemalja moglo se je tamo opaziti, da se je čitav niz prije ropskih naroda i narodića koji su jedva vegetirali uzvinuo na nivo nacija, kod kojih se burno počela razvijati ne samo materijalna, nego i duhovna nacionalna kultura.⁸²

⁷⁴ Jurišni odredi — oružane formacije Njemačke nacionalsocijalističke stranke — izvršio brojnih terorističkih napada protiv Židova i progresivnih ljudi.

⁷⁵ Odredi crnih košulja (camicie nere) — oružane formacije Talijanske fašističke stranke — izvršio Mussolinijevih naloga i brojnih zlodjela.

⁷⁶ Falanga — španjolski politički pokret. Utemeljio ga je Primo da Rivera 1933. godine. Godine 1934. stopio se s još nekim organizacijama fašističke orijentacije, a 1937. godine ga je general Franco uključio u svoj pokret. Vidi bilj. 13.

⁷⁷ U brošuri iz Toronta piše »natkrilili«.

⁷⁸ Na istom mjestu dodano još »na glavi«.

⁷⁹ Na istom mjestu piše umjesto riječi »krbat« — »hrbat«.

⁸⁰ Nekritična apologija stanja u SSSR-u potjecala je dijelom od nepoznavanja stvarnosti, a dijelom je u funkciji potrebe za jedinstvom međunarodnoga komunističkog pokreta uoči fašističke agresije.

⁸¹ Franjo Tahy (1524—1573), hrvatski feudalac, vlastelin u Susedgradu i Stubići. U narodnoj predaji i u literaturi poznat kao sinonim okrutnosti prema kmetovima i neposredni uzročnik velike seljačke bune 1573. godine; Juraj Drašković (1525—1587), zagrebački biskup i hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban, poznat po unijačenju pravoslavaca i po tome što je okrutno ugušio seljačku bunu 1573. godine; Gašpar Alapić (?—1584), kao namjesnik bana Draškovića, nanio je 1573. godine seljačkoj vojsci teške poraze kod Kerestince, Mokrica i Stubičkih Toplica.

⁸² Ovi nekritični stavovi o rješenju nacionalnog pitanja u SSSR-u utemeljeni su na deklarativnim dokumentima, a ne na praksi. Sovjetski ustav iz 1936. godine bio je poticaj jugoslavenskim komunistima za analogne zahtjeve rješenja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji.

Internacionalizam je jak i u hrvatskom narodu, a naročito, naravno, kod proletarijata. Sindikati su već oduvijek bili škola drugarstva i bratskih osjećaja, bez obzira na narodnost i vjeru.⁸³ Jer bez takvog bratstva i sloge radnici ne bi mogli postići nikakvih uspjeha u borbi za poboljšanje svog položaja. Prekrasan primjer bratstva među narodima pruža nam i »Gospodarska Sloga«⁸⁴ u kojoj učestvuju seljaci hrvatske, srpske i drugih narodnosti.

»Brat je mio, koje vjere bio« — kaže naš narod, a »Hrvatska Straža«⁸⁵ se zbog toga nevjerojatno ljuti. Internacionalistički motivi (motivi bratstva među narodima) susreću se često i u našoj narodnoj pjesmi. Širokogrudan je i pokret HSS u tom pogledu. »HSS ne prosuđuje ljude ni po vjeri ni po porijeklu, nego po poštenju i čovječnosti«, — izjavio je Dr. V[latko] Maček⁸⁶ na veliku žalost naših frankovaca, klerikalaca i antisemita.

I braća Stj[e]pan i Dr. A[n]te Radić⁸⁷ bili su kao nebo od zemlje daleko od svakog šovinizma.

Jednom davno je »Dom« donio jedan članak protiv mađarske kolonizacije u Hrvatskoj.⁸⁸ Tada se je sa pismom u »Dom« javio jedan kolonist, neki Nemeth. Pun ogorčenja i boli on se je tužio kako njih seljake gospoda gone u Mađarskoj, tjeraju ih odanle, a kad pođu ovamo opet ih progone kao zvijer u šumi. Dr. Ante Radić je štampao ovo pismo sa približno ovim riječima (mi citiramo ovo po sjećanju): srce ti se para kad čitaš ovo pismo, pa kad vidiš šta gospoda, kako mađarska, tako i naša, rade sa seljakom. Kad jednom čovjek pročita te riječi Ante Radića o Nemethu teško će ih moći zaboraviti.

A u svom govoru »Politike nema bez filozofije, a filozof je svaki čovjek«, koji je nakon njegove smrti izašao u »Božićnici« g. 1923. A[n]te Radić kaže: »Svi oni, koji su kod nas zamišljali narodni svijet i htjeli ga staviti o bok rimskom, pomišljali su, istina, na mnoštvo »slovinsko«, ali im je glavno bilo država i to država velika, jaka, slavna — riječju država kao rimska... Je li po tom čudo, što se ova borba za narodno pravo s vremenom prometnula u borbu za državno pravo i mjesto da se ide za čovječanskom pravicom, počela se tražiti samo sila i slava, koje nema i ne može biti bez krivice i ropstva? ... Otuda gospodsko ludovanje veličini...

⁸³ Taj pozitivan odnos prema sindikatima izraz je politike okupljanja radnika, bez obzira na nacionalnu i političku pripadnost, na zamišljenom temelju jedinstvene radničke fronte, osnove Narodne fronte slobode. Praksa se u sindikalnom pokretu razlikovala od tih stremljenja. Sindikalni je pokret i u to vrijeme, a to i sam Cvijić kasnije navodi, bio politički, akcioni i organizaciono nejedinstven.

⁸⁴ Gospodarska sloga — HSS-ovska organizacija za ekonomske probleme sela, osnovana 1936. godine u sklopu prodora stranke u široke narodne slojeve. U praksi nije postigla domet kakav Cvijić opisuje.

⁸⁵ Militantno klerikalno glasilo, dnevnik, izlazi u Zagrebu od 2. VI 1929. do 26. I 1941. godine. Orijentaciju su mu davali Janko Šimrak, direktor lista, i M. Matulić, glavni urednik. Od 1933. godine prevladavaju u redakciji klerofašisti koji postaju s vremenom sve više agresivni.

⁸⁶ V. Maček (1879—1964), vođa HSS-a i Seljačko-demokratske koalicije nakon Radićeve smrti. Nije bio poznat po internacionalizmu, a niti po širokogrudnosti. Vidi bilj. 14.

⁸⁷ Vidi bilj. 29. i 72a.

⁸⁸ Nakon Austro-Ugarske i Hrvatsko-Ugarske nagodbe 1867. i 1868. god. Hrvatska je došla u sklop mađarskih ingerencija na temelju kojih se vodila politika mađarizacije i naseljavanja mađarski seljaci u Hrvatskoj.

Uče prošlost jednoga dijela naroda, (tj. kraljeva, banova i velikaša — *op. pisca*) pokazuju nam povelje, a ne otvaraju pogleda u današnji život naroda.⁸⁹

I ovim svojim riječima A[n]te Radić se je odlučno ogradio od buržoaskog nacionalizma i šovinizma i od protusocijalne struje u hrvatskom narodnom pokretu — a to je u svojoj biti jedno te isto.

II. ŠTO SADRŽI HRVATSKO NARODNO PITANJE?

Mi nismo u stanju čak ni da samo nabrojimo sve moguće teorije i teorijice o hrvatskom pitanju i sve projekte, a i svu crnu magiju, sve »spasonosne« recepte političkih Wunderdoktora⁹⁰ za rješenje tog pitanja. Laž »jugoslavenstva«, laž ideje centralizma i unitarizma tako je jedno skrahirala i toliko je već razobličena, da se mnogi branitelji i sluge te laži i ne usuđuju uvijek da je otvoreno brane. Ali oni vam je opet podnose — tu istu laž — samo s malo drugim začinom.

Najjasniji primjer za to jeste Živkovićevo JNS.⁹¹ Godinama su govorili da hrvatsko pitanje uopće ne postoji. Sad, kad je dunuo drugi vjetar, oni stidljivo priznaju da postoji hrvatsko pitanje; ne kažu samo kako misle da ga riješe, ne kažu zato jer misle da ga »riješe« u onom duhu u kome ga je Pera Živković »rješavao«.

Drugi opet hoće da se prikažu kao da potpuno kidaju sa Živkovićevom politikom u nacionalnom pitanju.

Tako je jedan od ideologa Jug. Radikalne Zajednice⁹² g. Drag. G j o r g j e v i ć u svom poznatom govoru u senatu priznao da su zahvaljujući politici integralnog jugoslavenstva »danas Hrvati veći Hrvati nego što su možda ikada bili u svojoj povijesti i Slovenci veći Slovenci, pa i Srbi, osobito oni u Bosni, spremni su duhovno prihvatiti prvu akciju jednog lično jakog čovjeka sa lozinkom srpskog nacionalizma«. On priznaje čak i to da je »Hrvatski nacionalni pokret došao kao posljedica i obrana od tzv. integralnog jugoslavenstva«. Kakva hrabrost, kakva smjelost misli! Otkresao čovjek istinu direktno svima

⁸⁹ Božićnica — tradicionalno prigodno izdanje Hrvatske seljačke stranke.

⁹⁰ Wunderdoktor — nadridoktor.

⁹¹ Jugoslovenska nacionalna stranka (JNS) nastala nakon parlamentarnih izbora u studenom 1931. godine pod imenom Jugoslovenska radikalna seljačka-demokracija (JRSD) na inicijativu dvora i vrhova režima. Trebalo je da bude dokaz o vraćanju na stranački politički život. Bila je opredijeljena za unitarističko jugoslavenstvo i centralističko državno uređenje. Nije imala jačeg uporišta u narodu. U srpnju 1933. godine dobiva ime JNS. Prvi predsjednik stranke bio je Nikola Uzunović, a **zati**m Petar Živković, general, koji je u režimu diktature kao predsjednik vlade vodio ekstremnu politiku unitarizma i centralizma.

⁹² Jugoslovenska radikalna zajednica (JRZ) nastala u kolovozu 1935. godine ujedinjenjem srpske Radikalne stranke, Jugoslovenske muslimanske organizacije i Slovenske ljudske stranke, iako su te stranke i dalje zadržale posebnost. Vodeća ličnost u stranci bio je Milan Stojadinović. Stranka je zadržala sve političke zakone done-sene pod diktaturom, temeljeći svoje djelovanje na principima unitarizma. Imala je i svoju sindikalnu organizaciju Jugoslovenski radnički savez (JUGORAS), osnovan 1936. godine.

u brk. Ali, stoj! — Počekajmo konac da vidimo što će predložiti. A predlaže on da se »dozvoli« Hrvatima, Srbima (ah, i Srbima! op. pisca) i Slovencima da barem za jedno dogledno vrijeme (!) sačuvaju svoja narodna imena i narodne individualnosti koje ne smetaju zajedničkom životu«. Pa odmah dodaje: »Ali ne na smanjenim njihovim nacionalnim teritorijima, nego na cjelokupnom (t. j. na integralnom, op. pisca) teritoriju Jugoslavije t. j. dozvoliti Hrvatima da hrvatuju, Srbima da srbuju, a Slovencima da slovenstvuju.«⁹³

Evo, to je mudri recept g. Gjorgjevića. Popustimo malo uzdu, pa neka marše dalje trči. Neka im je veselje, neka se nazivaju Hrvatima i Slovencima, glavno je da politička vlast nad cjelokupnom teritorijom Jugoslavije ostane u našim rukama. To je smisao recepta o kulturnoj autonomiji. To su oni, koji hrvatsko pitanje hoće svesti na pitanje jezika, nar[odnog] imena i kulturne posebnosti. Sama po sebi su ta pitanja vrlo važna, ona su dio i simbol narodne slobode. Ali simbol slobode nije još sama sloboda.

To je u stvari politika Stojadinovića, Korošca i Spahe.⁹⁴ »Samouprava«⁹⁵ u br. od 30. VII. 1936. g. piše ovako: »Vlada smatra da se izjednačavanje i smanjivanje raznolikosti, koje nam je duga i nejednaka prošlost u nasleđe ostavila, može postići . . . ako se budu poštovala sva tri imena jug[oslavenskih] naroda, njihove urođene navike i tradicije«. Ovo je zbilja hokus-pokus. Hrvatsko »ime« smije se poštovati, ali naroda hrvatskog — nema! Pa to su čarolije, to su coprarije! A prema tome, naravno, ne može biti ni govora o hrv[atskoj] političkoj samostalnosti. A cilj tog »poštovanja« »imena« je u tome da se »izjednače i smanje raznolikosti«, t. j. da se na kraju krajeva satire i samo to »ime« i svaka uspomena na to ime. A dokle siže to narodno »poštovanje tradicija« vidi se po tome, što se u istom članku naglašava, da JRZ⁹⁶ i u snu ne pomišlja »da treba stvarati plemenske stranke ili olakšavati ponovno oživljavanje starih plemenskih stranaka.«

To je politika JRZ.

Dr. Živko Topalović⁹⁷ i niz drugih socijaldemokratskih vođa, stojeći također na gledištu državnog i narodnog jedinstva, godinama su ironizirali nad »slavnim« nacionalnim pitanjem i pokušavali nas uvjeriti da su to »čito buržoaske brige«, jednostavno pitanje konkurencije⁹⁸ između hrv[atске] i srpske buržoazije, koja se proletarijata ama baš ništa ne tiče. Oni su prije svega zaboravili da nac[ionalno] ugnjetavanje strašno pogađa i široke narodne mase, da je suština nacionalnog pitanja u seljačkom pitanju, pa su takvim svojim stavom stekli ružnu slavu u narodu i faktički pomogli hegemonističku politiku diktatorskih režima.

⁹³ Nije bilo moguće ustanoviti kad je to Đorđević rekao. Pretpostavljamo da je to bilo 1936. godine, što govori da je Cvijić, nalazeći se u Beču, bio dobro informiran o situaciji u zemlji.

⁹⁴ Milan Stojadinović (1888—1961), Anton Korošec (1872—1940), Mehmed Spahe (1883—1939), vođe Jugoslavenske radikalne zajednice, odnosno Slovenske ljudske stranke i Jugoslavenske muslimanske organizacije. Vidi bilj. 92.

⁹⁵ *Samouprava*, glavni organ srpske Radikalne stranke, Beograd 1919—1940 (uz prekide).

⁹⁶ Jugoslovenska radikalna zajednica. Vidi bilj. 83, 92 i 94.

⁹⁷ Živko Topalović (1886—1972), član Izvršnog odbora Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) 1919. i 1920. ali potkraj 1920. godine napušta KPJ i postaje vođom Socijalističke partije Jugoslavije osnovane 1921. godine. Usp. bilj. 63.

⁹⁸ Riječ »konkurencije« nema u brošuri iz Toronta.

Čak i gledišta srbijanske Udružene Opozicije,⁹⁹ koja pokazuje prilično mnogo razumijevanja za borbu hrvatskog naroda, nisu u tom pogledu lišena stanovitih hegemonističkih natruha. O tom ćemo govoriti podrobnije u glavi o Konstituenti. Na hrvatskoj pak strani »Obzoraši«¹⁰⁰ stalno naginju k tome da u hrv[atskom] pitanju vide u glavnom ili pretežno čisto političko ili državnopravno pitanje.¹⁰¹ Umanjujući značaj socijalnog pitanja oni se u glavnom interesuju ne za zadovoljenje osnovnih narodnih potreba, nego za udio u vlasti, za podjelu vlasti, za trgovinu oko vlasti, jer u vlasti gledaju izvor i mogućnost čim većeg izrabljivanja i pljačke, bilo svoga, bilo tuđega naroda.

Pri tako različitim shvatanjima o hrv[atskom] pitanju važno je dakle da se što točnije ustanovi što ono po mišljenju marksista sadrži.

Pokušat ćemo to ovdje skicirati (pri tome upozorujemo da nismo u stanju da na ovome mjestu iscrpno dokumentiramo svaku tačku).

Što dakle sadrži hrv[atsko] narodno pitanje?

1. Pitanje nacionalne državnosti, tj. pravo da narod suvereno odlučuje o svom unutrašnjem uređenju i o odnosima s drugim narodima.¹⁰²

2. Pitanje ekonomske politike i financijske eksploatacije masa. Hegemonija daje sve moguće povlastice vladajućoj naciji, a na štetu Hrvatske i drugih ugnjetenih zemalja: povlastice srpskom bankarstvu i industriji, povlastice u vanjskoj trgovini, hegemonističko iskorišćavanje državnih monopola (duhan, opijum, itd.), povlastice u gradnji željeznica, cesta, bolnica, škola itd., povlastice u javnim radovima i u državnim nabavkama, gutanje ratne štete, povlastice u raspodjeli činovništva, zatim poreska eksploatacija Hrvatske i drugih ugnjetenih naroda i hegemonistički ključ pri raspodjeli državnih rashoda, dispozicionih fondova i javnih kredita. Slika je zaista takva, da se prijestolnica, kao nekoć imperatorski Rim i carski Beč deblja, tovi i širi na račun ispijanja i pljačke bližih i daljih, bogatijih i siromašnijih »provincija«. Tereti ekonomske krize prebacuju se ne samo na leđa radnih masa, nego i na leđa čitavih ugnjetenih naroda. Čitavi krajevi (»pasivni krajevi«, koji ne bi morali biti pasivni)¹⁰³ i industrijska središta (u Hrvatskoj na pr. Ivanec, u Sloveniji Trbovlje) su u polaganom umiranju . . .¹⁰⁴

⁹⁹ Usp. bilj. 58.

¹⁰⁰ »Obzoraši«, krug oko lista *Obzor* (Zagreb 1860—1941. — u početku izlazi kao *Pozor*) — poslije 1918. godine pojam kolebljive i retorične hrvatske građanske politike, ali liberalne tradicije i značajne kulturne razine.

¹⁰¹ U državnopravnom sistemu Austro-Ugarske Monarhije argumentacija historijskoga državnog prava imala je prvorazredno političke značenje, te je umnogome obilježila i hrvatsku politiku u toku 19. stoljeća. Ovdje se misli na procjenu »obzoraša« da je hrvatsko pitanje isključivo pitanje uređenja države pri čemu je zanemarena njegova društvena i ekonomska komponenta.

¹⁰² Pitanje uređenja države dominiralo je političkim životom Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije od njezina osnutka 1918. godine sve do njezina sloma 1941. godine. Oko toga su se pitanja okupila dva suprotstavljena bloka: jedan centralistički, unitaristički (režim i dvor, koji je imao ulogu vrhovnog arbitra), te drugi federalistički (u kojem je dominirala Hrvatska (republikanska) seljačka stranka).

¹⁰³ U brošuri iz Toronta nakon riječi »pasivni« stoji »!«.

¹⁰⁴ Ekonomska eksploatacija Hrvatske i drugih zemalja od velikosrpske buržoazije na čelu s dvorom također je bila predmetom brojnih analiza osobito Hrvatske seljačke stranke (usp. npr. R. Bičanić, *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, Zagreb 1938). Cvijić ovdje upozorava, za razliku od HSS-a, i na eksploataciju širokih radnih slojeva.

3. Agrarno pitanje, koje prvo i prvo i danas još nije riješeno u korist seljaka, a ukoliko je riješavano opet je riješavano naročito na štetu ugnjetenih naroda (kolonizacija dobrovoljaca i četnika).¹⁰⁵

4. Pitanje političkih sloboda i prava. Dosta je da podsjetimo na strijeljanja i batinjanja, na Obznanu i zakon o zaštiti države,¹⁰⁶ na pune tamnice, na turanje hrvatske zastave u usta onima, koje se muči i mrcvari, na pašovanje sreskih načelnika i raznih komesara, na izborne sisteme, na bano-vinsko¹⁰⁷ komadanje Hrvatske, na grubo vrijeđanje nacionalnog dostojanstva u vojsci, po državnim uredima, pa i u školama (a u tamnicama da i ne govorimo), na otimanje imovine i zgrada narodnih društava, na gušenje štampe, na nasilnu centralizaciju športa i javnih i stručnih korporacija, na čitavu politiku u vezi sa vojskom, koju narod plaća, ali je itd. itd.

5. Pitanje slobodnog razvitka nacionalne kulture (jezik, škola, književnost, umjetnost, zapostavljanje Hrvatskog Sveučilišta i dr. kulturnih ustanova, naturanje školskih udžbenika i falsifikacija¹⁰⁸ povijesti u cjelokupnoj nastavi, sprječavanje slobodnog rada kulturnih društava itd.).

Pravo naroda na samoodređenje je polazna točka za rješenje nacionalnog pitanja.

Po poznatim i priznatim marksističkim definicijama »pravo na samoodređenje znači, da samo nacija sama ima pravo da odlučuje o svojoj sudbini, da nitko nema pravo da se silom miješa u život jednog naroda, da razara njegove škole i druge ustanove, da narušava njegove običaje i navike, da guši njegov jezik, da smanjuje njegova prava.«¹⁰⁹ (To naravno ne znači da socijalisti moraju podržavati i pojedine štetne nacionalne običaje ili ustanove).

¹⁰⁵ I agrarno pitanje — pitanje agrarne reforme i raspodjele zemlje u korist onih koji je obrađuju — bilo je aktualno i akutno i jedno od onih koje je stalno potresalo Jugoslaviju između dva rata.

¹⁰⁶ Obznana, vladina odluka od 29. prosinca 1920. godine, bila je usmjerena protiv komunističkih organizacija i političkih i sindikalnih. Na osnovu te odluke komunisti su hapšeni, zatvarani su radnički domovi, zaplijenjena je arhiva sindikalnih i političkih komunističkih organizacija. Kako Obznana nije imala snagu zakona (iako je »ozakonjena« u prvim danima 1921. godine) režim je razradio Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi (poznat pod imenom Zakon o zaštiti države) koji je donesen u Skupštini 2. kolovoza 1921. godine. Tim je zakonom zabranjena KPJ, a njezini poslanici izabrani na izborima potkraj 1920. godine u Narodnu skupštinu isključeni su iz tog predstavničkog tijela. Kaznene odredbe toga zakona bile su vrlo oštre: predviđale su čak i kaznu smrti. Zakon je u prvom redu bio uperen protiv komunista, ali se odnosio i na druge političke krivce, odnosno na drugu »subverzivnu« aktivnost, pa se kasnije primjenjivao i protiv građanskih političara i stranaka.

¹⁰⁷ Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. listopada 1929. godine, među ostalim, Jugoslavija je podijeljena na devet upravnih područja — banovina. Teritorij Hrvatske (osim Istre i pojedinih Kvarnerskih otoka i nekih mjesta na obali, koji su se nakon prvoga svjetskog rata nalazili pod upravom fašističke Italije) podijeljen je u dvije banovine — banovinu Savsku sa sjedištem u Zagrebu i Primorsku banovinu sa sjedištem u Splitu. Podjela zemlje na banovine pokazala je u punoj mjeri funkcioniranje koncepcije unitarizma i centralizma: zemlja je bila podijeljena bez obzira na nacionalne i historijske cjeline. Banovi su postavljeni kraljevim ukazom i bili su činovnici u službi režima. Ojačan je uz to državni aparat.

¹⁰⁸ U brošuri iz Toronta dodana je riječ »narodne« između riječi »falsifikacija« i »povijesti«.

Na istom mjestu bez riječi »sama«.

¹⁰⁹ J. V. Staljin, Marksizam i nacionalni vopros, 1913 (Autor je prevodio s ruskog zbog konspirativnosti ne imenuje Staljina, pa se njegov prijevod donekle razlikuje od našega u Marksizam i nacionalno-kolonijalno pitanje, Beograd 1947, str. 21.)

»Pravo na samoodređenje znači da si nacija uređuje svoj život po vlastitoj želji, da ima pravo da si izgrađuje svoj život na načelu autonomije, da stupi u federativne odnose s drugim nacijama, da ima pravo i da se sasvim otcijepi. Nacija je suverena i sve nacije su ravnopravne.«¹¹⁰ To je sadržina pojma samoodređenja po shvaćanju marksista.

Nacija ima pravo i na otcijepljenje, ali to ne znači da ona to pravo mora da upotrijebi pod svim okolnostima.¹¹¹

»Koje rješenje najviše odgovara interesima radnog naroda? Autonomija, federacija ili odcijepjenje?

Sve su to pitanja, čije rješenje zavisi od konkretnih historijskih uslova, pod kojima dotična nacija živi.

Još više. Uslovi se mijenjaju, kao i sve ostalo, tako da je jedno rješenje, koje je u jednom času pravilno, može da bude potpuno neprihvatljivo u jedno drugo vrijeme«.

»Ekonomski, politički i kulturni uslovi, koji okružavaju stanovitu naciju su jedini ključ da se riješi pitanje kako treba ova ili ona nacija da uredi svoj život, kakve oblike treba da dobije njezin budući ustav. Kod toga je moguće, da će za svaku naciju biti potrebno posebno rješenje pitanja.«¹¹²

Što dakle iz toga slijedi?

Iz toga slijedi, da je klasno svjesni proletarijat načelno protiv nasilnog držanja potlačenih naroda u granicama države, koja je anektirala¹¹³ zemlje tih naroda. Integritet (nedjeljivost državne cjeline) i imperijalistički mirovni ugovori nisu dakle i ne mogu biti polazna točka borbenih marksista. Integritet je polazna točka svih otvorenih i prikrivenih hegemonista. To je i polazna točka naših socijaldemokrata. Polazna točka borbenih marksista — a ona se je dosad poklapala sa stanovištem HSS — je neograničeno pravo samoodređenja.¹¹⁴

No iz toga slijedi i to, da marksisti nisu bezuslovni pristaše otcjepjenja, nego rješavaju to pitanje prema konkretnoj situaciji.

Pravo na odcijepjenje je pravo, a ne dužnost.

U svakom slučaju pravo na samoodređenje sve do odcjepjenja mora biti priznato, jer inače se i eventualni sporazum o ujedinjenju recimo na bazi federacije ne bi mogao obilježiti kao slobodan.

»Zajednica se ne stvara, niti itko njoj pristupa, da izgubi slobodu, — rekao je vrlo lijepo g. dr.¹¹⁵ Maček na žalobnoj sjed-

¹¹⁰ Isto, str. 22.

¹¹¹ Osim načelnog stava, ovdje se, vjerojatno, misli na odluke Splitskog plenuma 1935. godine kad je zauzeto gledište da pravo na samoodređenje ne znači i bezuvjetno otcjepjenje, što je omogućilo rješenje nacionalnog pitanja u okviru Jugoslavije.

¹¹² J. V. Staljin, n. dj., str. 24

¹¹³ U brošuri iz Toronta piše »anektirala«.

¹¹⁴ Nije točno da se stanovište KPJ o samoodređenju naroda poklapalo sa HSS-ovskim. Gledišta KPJ o nacionalnom pitanju su se od osnivanja Partije i temeljne diskusije 1923. godine o tim problemima mijenjala i razvijala, dok je HSS usprkos političkom taktiziranju dosljedno zastupala stav o punoj političkoj ravnopravnosti Hrvatske, u sklopu Jugoslavije, zapravo zahtijevala i borila se za vlast hrvatske buržoazije.

¹¹⁵ U brošuri iz Toronta dodano je »Vlatko«.

nici kluba Seljačko-demokratske koalicije u hrvatskoj sabornici 11. kolovoza 1928. g.¹¹⁶ — nego zato, da ojača garancije za svoju slobodu i svoj slobodni narodni napredak. Svaka drugačije uređena zajednica i nije zajednica nego organizirana tiranija, koja nema prava na opstanak i koja mora prije ili kasnije propasti« (»Narodni Val« od 12. VIII. 1928.).¹¹⁷

Što nam pak nameće današnja situacija? Današnja situacija je takva da bi politika otcjepljenja išla direktno na ruku internacionalnim organizatorima novog ratnog pokolja, koji okružuju Jugoslaviju — fašističkoj Italiji, Njemačkoj i Mađarskoj. Današnja situacija je takova da bi politika otcjepljenja po svoj vjerojatnosti značila: 1) pogodovanje ratnim kombinacijama ovih država, 2) ne nacionalno — oslobođenje, nego neki novi jaram, 3) ne slobodu, nego pojačanje međunarodne reakcije. Današnja situacija upućuje nas na savez i sporazum sa srpskim narodom i drugim narodima Jugoslavije u cilju osvajanja potpune nacionalne i političke slobode i slobodnog i suverenog odlučivanja hrvatskog naroda o svojim odnosima prema drugim narodima i prema državnoj cjelini. I, na kraju, današnja situacija upućuje nas da se u interesu mira i u interesu naše vlastite slobode oslonimo na one države i narode, koji stoje na braniku demokracije i mira.

Očigledno je, da se i u tom pogledu osnovna linija SDK¹¹⁸ i linija borbenog radništva međusobno poklapaju.

Sasvim drugačije stoji stvar sa frankovcima, a sigurno barem i sa jednim dijelom klerikalaca. Hajde da čujemo i njih! Da vidimo kuda njih srce vuče. U uvodniku »Nezavisne Države« od 6. lipnja 1936. pod naslovom »Austrijski problemi« čitamo sljedeće:¹¹⁹

»Austriji treba moralne snage, treba joj tradicije, ljubavi do svoje zemlje, ukratko treba jednog pravog spasitelja. Mnogi gledaju to spasenje u povratku Habsburga.

»Austrija ima potpuno pravo, da s nepovjerenjem gleda na politiku puzanja pred Moskvom od strane Pariza i Praga. . . (?)

»Jedina nada, jedino rješenje, jedini put, jedino svjetlo za Austriju — jeste svjetlo vječnog Rima (!). I ako se vrati Oto,¹²⁰ on mora u Rim uprti svoje oči: on mora nastojati, da si nađe boljih, iskrenijih, kršćanskijih saveznika nego što su Česi: — Katolička Italija — katolička Hrvatska — katolička Mađarska — katolička Slovačka — katolička Poljska — to su zemlje, koje će Austriji dati životnog napitka (!), a ne smrtonosnog otrova. . .

»Sva moralna veličina predratne Austrije (!) raskomadana je na sve strane (!) da služi interesima, koji nisu austrijski. . . (!)

¹¹⁶ Na i. mj. izostavljen je dio rečenice iza riječi »kluba« do »1928. g.«.

¹¹⁷ *Narodni val čovječnosti, pravice i slobode*, dnevnik HSS-a, počeo izlaziti u Zagrebu 1927. i izlazio do 1940. godine.

¹¹⁸ SDK — Seljačko demokratska koalicija. Usp. bilj. 14.

¹¹⁹ *Nezavisna hrvatska država*, glavno glasilo hrvatskog domobranstva u Sjevernoj Americi. Nowawes bei Berlin—Pittsburg—New York—Chicago. List je počeo izlaziti 1933. godine.

¹²⁰ Otto Habsburg (1912), najstariji sin posljednjeg austrougarskog cara i kralja Karla I, svrgnutog s prijestolja u studenom 1918. godine. Pokušaji Otta da se vrati u Austriju kao običan građanin nisu uspjeli, niti su se realizirale njegove političke ambicije.

»No sigurno je, da će elita (biskupi, knezovi, bankiri i sva ona stara nemoćna zapljesnivjela grofovsko-gamađ, što već vadi iz škrinja stare carske gala-uniforme, — op. pisca) i dobri narod pobjediti i prebroditi tešku krizu. Ali za tu pobjedu treba izvanje pomoći: treba da pomognu svi duševno veliki narodi, koji okružuju Austriju, a neću pretjerati ako kažem, da treba da pomogne i hrvatski narod: onaj isti hrvatski narod, koji je svojim poštenjem, svojom hrabrošću i nesebičnošću branio vjekovima Austriju od unutarnjih (vidite li, autor se poziva i na 1848. g. i na 1573. g. samo što je barune Jelačića, Tahije i grofove Draškovića smješao s hrvatskim narodom jer i hrvatski narod je bio taj »unutrašnji neprijatelj« od koga su hrvatska gospoda branila i sebe i Beč, — op. pisca) i vanjskih neprijatelja: onaj isti hrvatski narod, koji je potegao diljem austrijske granice neprobojne bedeme, sagrađene od kostiju svojih hrabrih hrvatskih sinova.

»U interesu je Austrije, da se njeni sinovi, dostojni austrijske prošlosti oslobode od praznog straha pred takozvanom hrabrošću i jačinom srpskom...« (citiramo po »Radničkom Glasniku« od 3. VII. 1936.)¹²¹

Evo, to je frankovačka i klerikalna politika u svoj svojoj golotinji (šta ne znači da su gospoda uvijek tako otvorena i blagolagoljiva).

Tu je i huškanje i provociranje na rat (»ne bojte se Srbije!«), tu su i Hrvati u ulozi Askara (urođeničke trupe koje su Talijani gurali pred sobom u najkrvavije bitke s abesinskom vojskom)^{121a} koji ostavljaju »kosti svojih hrabrih hrvatskih sinova« za prejasni dom Habsburških vladara, tu je i Hrvatska kako¹²² daje »životni napitak« Austriji, a i Hrvatska i Austrija, Mađarska i Slovačka čine se samo kao dijelovi velike rimske imperije... Gorljive pravaške pseudo-patriote vidimo kako se žure da obećaju i prodaju svoju domovinu fašističkom tuđincu. I to bi navodno¹²³ imao biti »evropski poziv Hrvatske« i »glas hrvatske krvi« o kome nam govore pravaški ideolozi — Hrvati kao psi — čuvari, na ručnoj uzici Musolinija i Habsburga, Hrvati ne samo kao krvnici svoje vlastite slobode, nego — kao i 1848. godine — studen i mraz za slobodu drugih naroda i zemalja...

Uostalom, članak govori dovoljno jasno sam za sebe. Za nas je ovdje važno samo da ustanovimo, da put frankovaca i klerikalaca nije oslobodilački, nego je zamjenjivanje jednog jarma drugim.

No vratimo se k onim 5 točkama,¹²⁴ u kojima smo pokušali prikazati što uglavnom sadrži hrvatsko narodno pitanje. Svaki, tko pažljivo pregleda navedene točke, moći će iz njih izvući nekoliko važnih zaključaka.

Koji su to zaključci?

Prvo, nemoguće je bilo šta oduzeti od zahtjeva, koji se nameću iz tih 5 točaka. Sa pojedinim izvoznim ili industrijskim koncesijama ili subvencijama iz dispozicionih fondova mogu se zadovoljiti pojedini janjičari, narodni izrodi, mešetari i špekulanti na narodnoj borbi, mogu se zadovoljiti pojedine grupe

¹²¹ *Radnički glasnik*, glasilo Općega radničkog saveza. Izlazio u Zagrebu od 1919. godine.

^{121a} Misli se na talijansko-etiopski rat, započeo u jesen 1935. godine.

¹²² U brošuri iz Toronta umjesto »kako« piše »koja«.

¹²³ Na i. mj. umjesto »navodno« piše »naravno«.

¹²⁴ Na i. mj. umjesto »k onim 5 točkama« piše »k onih 5 točaka«.

takvih i sličnih ljudi, ali ne može se zadovoljiti narod, njegova većina, njegova jezgra.

Drugo, — vidi se jasno, da je hrvatska narodna borba — stvar samog naroda, seljaštva, radništva i drugih demokratskih slojeva, a ne samo stvar imućnog građanstva, kao što su prikazivali socijaldemokrati.

Treće — veli se,¹²⁵ da su u pravednom rješenju hrvatskog narodnog pitanja zainteresovani različiti društveni slojevi, a to i stvara osnovu za današnji općenarodni pokret i za široku saradnju i sporazum između seljačkih, radničkih i demokratskih stranaka i organizacija.

Četvrto — vidi se da se hrvatsko narodno pitanje ne može promatrati izolirano, bez veze sa time što se događa oko nas, nego se mora promatrati kao dio one velike bitke, koja se danas u čitavom svijetu bije između fašističke reakcije na jednoj strani i demokracije, slobode i ljudske pravice na drugoj strani. Ili, drugim riječima, borbu Hrvata treba promatrati kao dio borbe za slobodu, napredak i mir, koju vode i svi drugi narodi, kako u Jugoslaviji, tako i izvan nje. Zato nije ni pametno, ni dalekovidno kada uvodničar »Hrvatskog Dnevnika«¹²⁶ u br. od 28. kolovoza 1936. propovjeda ideju neutralnosti hrvatskog naroda prema svemu što se događa u inostranstvu. Svaki narod je suveren — kaže on — pa neka si uređuje svoju državu kako zna, ako hoće fašistički, a ako hoće i komunistički.

Tačno je, da na kraju krajeva od samog naroda zavisi za kakav će se poredak¹²⁷ odlučiti. Socijalistički sistem moguće je na pr. uvesti samo ako će proletarijat i veći dio naroda ushtjeti¹²⁸ da se uvede taj sistem. Ali — znamo mi i to kako fašisti fabriciraju i poštuju »narodni suverenitet«. I sami smo to iskusili, a i vidjeli na primjeru Grčke, Španije i Njemačke. Pa zar da nama, koji smo sami to iskusili bude svejedno da li će fašizam tlačiti jedan narod više ili manje i da li će se raširiti po čitavom svijetu? Pazimo da nam se takva »neutralnost«, ograničenost i kratkovidnost ne bi ljuto osvetili! Danas nije takvo vrijeme, da bi se hrvatski narod mogao zavući u svoju puževu kućicu i iz nje sa filozofskim mirom promatrati što se to oko njega zbiva. A još se mogu naći u našoj sredini i takovi (i nalaze se!) koji će kolikogod mogu i pomoći međunarodni fašizam. Radi dobra i budućnosti našeg hrvatskog naroda — više jasnoće u tim pitanjima!

I — na kraju — peto — ne treba smetnuti s uma, da i u hrvatskom narodu postoji šaćica najreakcionarnijih parazita, koji suštinu hrv[atškog] pitanja ne će da vide u borbi za političku slobodu i socijalnu pravicu (što uvijek naglašava Dr. Vlatko Maček) i koji su zbog toga, radi čuvanja svojih egoističnih klasnih privilegija uvijek spremni na izdaju bilo prema Beogradu, bilo prema Rimu, Beču i Pešti.

Evo, to su zaključci, koji nam se nameću kao rezultat analize sadržine hrvatskog narodnog pitanja.

*

¹²⁵ Na i. mj. umjesto »veli se« — piše »vidi se«.

¹²⁶ *Hrvatski dnevnik*, glasilo HSS-a, izlazio u Zagrebu od 24. 1936. do 14. IV 1941. god.

¹²⁷ U brošuri iz Toronta piše umjesto »poredak« — »sistem«.

¹²⁸ Na i. mj. umjesto »ushtjeti« piše »uspjeti«.

U našem razlaganju mi se naravno baziramo na tome da su Hrvati, Srbi i Slovenci posebni narodi, a ne jedan narod. Ovdje se ne možemo udubiti u potanko razlaganje toga pitanja.

Mi polazimo sa poznate i priznate marksističke teze:

»Nacija je historijski nastala, stabilna zajednica jezika, teritorije, gospodarskih života¹²⁹ i duhovnih osebnina, koje se izražavaju u zajednici kulture«.

»Jedino sve te oznake zajedno — čine naciju.«^{129a}

Usprkos neobične srodnosti hrvatskog i srpskog jezika, blizine teritorije i povezanosti ekonomskog života (ali tek od novijega vremena!) — Srbi, Hrvati i Slovenci formirali su se kao posebne nacije još u periodu raspada feudalizma i osvita kapitalizma (premda kod Hrvata i Slovenaca uslijed feudalne gospodarske zaostalosti, zakašnjelog historijskog razvitka i niza specifičnih uslova pod kojima su živjeli, proces formiranja nacije nije dosegao stepena obrazovanja njihove posebne države).

To su dakle narodi, koji su nastajali na posebnim historijskim putevima. Osim toga to su narodi sa posebnim duhovnim likom, sa posebnim kulturnim osebinama.

A osim svega toga pod predstavom naroda može se razumjeti samo jedna ne samo historijski nastala, nego i postojana, stabilna ljudska zajednica. A te spona, koje su do danas održavale današnju državnu zajednicu su sve prije, samo ne stabilne i ne garancija stabilnosti. A da i ne govorimo o nekoj nacionalnoj zajednici.

Morao je n. pr. g. Sv[etozar] Pribičević¹³⁰ da u svojoj knjizi konstatuje ovo:

»Ministar Kramer¹³¹ je izjavio, da je diktatura u Jugoslaviji diktatura jugoslavenske ideje. No ta je diktatura potpuno izigrala i obesčastila, ako ne potpuno ubila jugoslavensku ideju. Danas su se Hrvati mnogo više udaljili od Srba iz Srbije nego ikada tijekom povijesti«.

Evo dakle, kako stoji stvar sa tom stabilnošću. Jugoslavija prosto napadno podsjeća na stare nacionalitetne države (države iz više narodnosti) koje su postojale do konca svjetskog rata i ruske revolucije.

A nedvojbeni srodnost Hrvata, Srba i Slovenaca nije nikakav dokaz da su oni jedan narod. Nikome na pr. ne pada na pamet da Danca i Norvežane zbog njihove velike srodnosti nazove jednim narodom. To isto vrijedi i za Srbe i Bugare.

Teorija o jednom narodu bila je za sve to vrijeme samo i jedino maska i instrument nacionalnog ugnjetavanja i hegemonije.

¹²⁹ Na i. mj. umjesto »gospodarskih života« piše »gospodarskog života i drugih«.

^{129a} J. V. Staljin, n. dj. str. 11.

¹³⁰ Misli se vjerojatno na knjigu Svetozara Pribičevića, *Pogled na stanje u Jugoslaviji i njena budućnost*, Prag 1931. Možda se odnosi i na knjigu istog autora *La dictature du roi Alexandre* (Diktatura kralja Aleksandra), Pariz 1933. Svetozar Pribičević (1875—1936) kontroverzna je ličnost u političkom životu Jugoslavije između dva rata. Od najžešćeg centralista i nosioca režima postao je zastupnik federalizma. Vidi bilj. 14.

¹³¹ Albert Kramer, (Trbovlje, 6. X 1882 — Ljubljana, 27. V 1943). Od 1914. glavni urednik *Slovenskog naroda*, od 1921. do smrti direktor *Jutra*. God. 1918—1919. ministar za konstituantu, zatim više puta ministar u vladama JNS i JRZ, poslanik u Pragu i senator.

»Diktatura je uvedena upravo zato, da se ostvari jugoslavenska ideja« — veli Sv[etozar] Pribićević pa nastavlja: »No to nije drugo, već maska, pod kojom se bjelodano skriva velikosrpska politika ili točnije politika Srba iz Srbije!«

A g. Dr. Vlatko Maček u razgovoru sa dopisnikom sofijske »Zore« izjavio je dne 4. VIII. 1935. ovo: »Jugoslavenki narod ne postoji. Postoji ovdje narod hrvatski, narod srpski, narod bugarski, narod slovenski, svaki sa svojom potpuno izgrađenom narodnom svijesću. Cijela je stvar u tome, da se ti narodi sporazume o međusobnim odnosima, kako da prema vani jedinstveno nastupaju. Dalje od toga ne može se ići, a naročito se ne može, kako se to kušalo zadnjih godina, brisati te pojedine nacionalne individualnosti i ukazima, batinama, kundacima, tamnicama i vješalima dekretirati neki novi narod.«^{131a}

Bilo bi već zbilja krajnje vrijeme da se i srpski demokratski, a i socijaldemokratski političari prestanu tako slijepo držati te umjetne, reakcionarne i nenaučne teorije koju je oborio i sam život. A oni demokrati, zemljoradnici i socijaldemokrati koji nisu vezani uz hegemonističku politiku srpske reakcionarne buržoazije — neka za boga ne misle da braneći teoriju o jednom narodu koriste stvari zbližavanja Srba i Hrvata.

Baš naprotiv!

III. U SLOBODNOJ DOMOVINI — SLOBODAN NAROD

ili u čemu je suština hrvatskog narodnog pitanja

Potrebno je da se još pitanje pozabavimo samom suštinom hrvatskog narodnog pitanja.

U čemu je suština hrvatskog narodnog pitanja?

U radničkim redovima je dovoljno poznato stanovište lijevih radnika o tome pitanju.¹³² Ono se sastoji u tome, da osnovu i suštinu nacionalnog pitanja treba gledati u seljačkom pitanju.

»Ne u agrarnom, nego upravo u seljačkom pitanju, jer to su dvije različite stvari. Potpuno je pravilno, da se nacionalno pitanje ne može poistovjetiti sa seljačkim pitanjem, jer osim seljačkih pitanja nacionalno pitanje sadrži još pitanja nacionalne kulture, nacionalne državnosti i drugo. Ali je isto tako nedvojbeno da osnovu nacionalnog pitanja, njegovu unutarnju suštinu sačinjava ipak seljačko pitanje. Time se i objašnjava da je seljaštvo glavna vojska narodnog pokreta, da bez seljačke vojske nema i ne može biti snažnog narodnog pokreta. Upravo to se ima u vidu kad se kaže da je nacionalno pitanje u suštini seljačko pitanje«. U neshvatanju toga krije se »potcjenjivanje unutarnje snage nacionalnog pokreta i nerazumijevanje duboko narodnog, duboko revolucionarnog karaktera nacionalnog pokreta.«¹³³

^{131a} Za sada se nije moglo ustanoviti o kakvom je glasilu riječ.

¹³² Misli se na stavove KPJ.

¹³³ Staljin, O nacionalnom pitanju u Jugoslaviji, govor na jugoslavenskoj komisiji IK KI 30. III 1925. (Staljin, K nacionalnomu voprosu v Jugoslavskoj komisii IKKI 30. marta 1925. g.) u: Marksizam i nacionalno-kolonijalni vopros, sbornik izabranih statej i rečej, Partizdat CK VKPB (b), Moskva 1934, str. 152.

Stvarnost je potpuno potvrdila ovo stanovište, ali ono potcjenjivanje i nerazumijevanje o kome se gore govori susretalo se nažalost i susreće se još dosta često u praksi mnogih radničkih organizacija i grupa!

Izjave, koje je u raznim prilikama o suštini hrv[ataskog] narodnog pokreta davao Dr. Vlatko Maček su u skladu s ovim stanovištem.

On je stalno uz pitanje političke narodne slobode postavljao pitanje socijalne pravice, pitanje »da ne budem ja samo oral i kopal, a drugi bu žel« i »da se ne buš ti znojil, a drugi bu jel kruh tvoj«. Drugim riječima i on je stalno naglašavao seljačku i socijalnu osnovu i unutarnju suštinu hrvatskog narodnog pokreta.¹³⁴

Politička sloboda naroda kao forma, a socijalna pravica, socijalna politika kao unutarnja sadržina — evo, to gledište zastupao je g. Dr. Vlatko Maček u mnogobrojnim svojim istupima. Pri tome nije važno da na ovome mjestu ulazimo i u raščlanjivanje samog pojma »socijalna pravica«, premda taj pojam samo po sebi nije potpuno određen, nego je čak i dosta rastezljiv. Ali to ovdje nije važno. Ovdje je važno da ustanovimo osnovnu tendenciju, suštinu i smisao, koji u hrvatskoj narodnoj borbi vide same narodne mase i oni narodni vođe koji odražavaju težnje tih masa. A to je glavno.¹³⁵

U interesu uspostavljanja čim čvršće narodne sloge i u interesu zajedničke borbe važno je dakle da naglasimo da se stanovište borbenog radništva i u tom važnom pitanju poklapa sa stanovištem SDK.¹³⁶

Istu tu seljačku i socijalnu notu više je puta divno znao izraziti Dr. Ante Radić. Tako na pr. u »Domu« od g. 1904., str. 303. Ante Radić piše ovo:

»Treba dakle unaprijed znati, kakva bi bila naša vlada i država i kako bi u njoj bilo onima, kojih ima najviše, t. j. kako bi bilo seljacima, narodu. Kad mi pitamo, kakvo bi pravo imali seljaci i drugi staleži u našoj hrvatskoj državi, onda to nije isto kao ono, kad se pita kakav će u novoj državi biti stol i t. d. — nego je to mnogo više. To je kao da koji brat upita: »A hoćemo li mi svi braća imati jednako pravo u kući? Hoćemo li svi sjediti za stolom i grijati se kod peći ili će samo nekoji biti u sobi, a drugi će pred vratima drhturiti na zimi«.

U mnogim svojim člancima u »Domu« Ante Radić je uvijek iznova naglašavao da u slobodnoj domovini mora biti i slobodan narod, a ne da će »nekoliko naše gospode raditi po miloj svojoj volji, a za narod ne će ni pitati«. »Što će nam svoja vlada, ako bi ta vlada radila ono, što bi htio ovaj ili onaj tuđinac; a ne ono što bi htio narod? Što će nam svoja vlada, kad bi ta vlada gonila i davila svoj narod gore, nego tuđa?« — piše on u 15. br. 1. godišta »Doma«.

A u »Domu« g. 1902., str. 203 on piše: »Hoće li što bolje biti, kad budemo svi pod jednom vladom i našom gospodom, ako ta gospoda ne bude ni malo bolja, nego što su tuđa gospoda? Što će nam biti bolje, ako nam pod jednom

¹³⁴ Riječ je samo o vanjskoj sličnosti jer je socijalni sadržaj nacionalnog pitanja u Staljina i u Mačeka bitno različit, a Cvijić očito inzistira na simplifikacijama.

¹³⁵ Cvijić se nije upuštao u kritiku parole »nacionalna sloboda i socijalna pravda« koju je HSS tada istaknula u prvi plan — iako se u partijskim dokumentima išlo za tim — vjerojatno zbog opće intencije te brošure — da propagira ideje Narodne fronte.

¹³⁶ I to je ustupak ideji Narodne fronte — KPJ nije imala ista gledišta kao SDK ni u nacionalnom pitanju, ni u bilo kojem drugom.

vladom bude svima jednako zlo? Hoće li onda biti druga pravica za sirotu i za svakoga slabijega i neukoga? Pa ako nam bude jednako zlo i krivo, ne će li to još jače boljeti i peći, kad će svoj svoga gnjesti i krivicu mu činiti?^{186a}

Razumije se, te riječi Ante Radića ne mogu se shvatiti tako, kao da je njemu bilo svejedno da li imamo »svoju« ili tuđu vladu. To ne, ali evo on ustrajno i neumorno traži da se točno i nedvosmisleno odredi ta unutarnja, socijalna suština narodnog pokreta i narodne borbe. U tome je jedini smisao tih riječi.

Sad bi mogao netko da zapita: »E, dobro, vi tvrdite da seljačko pitanje (ili socijalna pravica — ako uzmemo malo šire) čini suštinu hrvatskog narodnog pitanja (odnosno pokreta). A nije li to u suprotnosti sa time da je današnji pokret općenarodan, da on obuhvata ne samo seljake i ne samo radnike, nego i obrtnike i trgovce (primjer: mučenik Stjepan Javor)¹⁸⁷ i uopće tzv. srednje građanske slojeve i narodnu inteligenciju?

Na prvi pogled izgleda možda da je u tome neka suprotnost. Ali samo na prvi pogled. Da, današnji pokret je općenarodan. U toj velikoj slozi gotovo čitavog jednog naroda — njegova je snaga i njegova je nada. Ponavljamo to, što smo rekli na početku ove knjižice: čitav narod je tu, jer zna i osjeća da je možda pred najvećom bitkom u čitavoj svojoj historiji. A bitka je već u toku.

Ali i u narodnoj borbi je kao i u ratu. Tko hoće da pobjedi mora znati gdje su mu glavne i najsigurnije jurišne snage, gdje su mu pričuve i pomoćne čete, a mora bogme znati i gdje je »bježi-regimenta« i gdje su oni, koji čim plane puška, a oni brže bolje — »smuk pod brijeg«. Tko o svemu tome unapred ne će voditi računa, može da doživi gorka i neugodna iznenađenja, a i poraz.

Potrebno je dakle znati — da se tako izrazimo — i unutarnju mehaniku narodnog pokreta, a prije svega potrebno je da si budemo na čistu sa time gdje je temelj i osovina¹⁸⁸ narodnog pokreta.

Stara je istina, da snaga svakog narodnog pokreta zavisi od stepena učesća u njemu seljaka i radnika. Šta je narodni pokret bez učesća radnika i seljaka? To je ili za narod potpuno besplodno gospodsko politikanstvo ili pak osamljena očajnička borba pojedinih fanatičara i idealista (sjetimo se omladinskih atentatorskih grupa prije rata!)¹⁸⁹ Poznato je pak da ni jedno ni drugo ne vodi i ne može da vodi k cilju.

Ali seljaci i radnici jesu (i moraju biti) temelj i osovina narodnog pokreta ne samo zato jer su oni glavna vojska u tom pokretu. Oni to moraju biti i zbog toga jer se uglavnom o njihovoj koži i radi, jer po njima puca glavno zlo, jer oni su, uglavnom, ti, na koje pada sav onaj teški teret, nepravda, vrijeđanje, zapostavljanje i ponižavanje i sva ona mizerija, bijeda i pakao, koje trpi narod zbog nacionalnog potlačivanja.

^{186a} Vidi bilj. 30, knj. VI i knj. IV.

¹⁸⁷ Stjepan Javor, ustaša, navodni zamjenik Ante Pavelića u Zagrebu. Osuđen za atentat na A. Schlegela, funkcionara Jugoslavenske štampe d. d. (22. III 1929. u Zagrebu), u kojem nije izravno sudjelovao na 20 godina robije. Na policiji podvrgnut strašnim mučenjima.

¹⁸⁸ U brošuri iz Toronta stoji umjesto riječi »osovina« — »osnova«.

¹⁸⁹ Misli se na događaje prije prvoga svjetskog rata u vezi s banovanjem Slavka Cuvaja u Hrvatskoj, atentatima na njega i njegove nasljednike, i na pripadnike »Mlade Bosne« i događaje vezane uz početak prvoga svjetskog rata u Sarajevu.

A na kraju, oni jesu i moraju biti temelj i osovina narodnog pokreta i zbog toga jer su oni jedina i najsigurnija garancija, da se pokret ne zaustavi na pol ili na četvrt puta, nego da izvojsi pravu slobodu. Mnogi se odmeću od narodne borbe i postaju odmetnici, janjičari i izrodi svoga naroda. Mnogima je njihova kesa kud i kamo milija, nego sloboda hrvatskog naroda. Mnogo ih je takvih bilo i još će ih biti. A narod ne će sustati . . . On će poći dalje. Radnici i seljaci ne mogu izdati narod, jer bi time izdali sami sebe, svoje vlastite interese, svoju djecu, svoju budućnost.¹⁴⁰

Evo, zbog čega je dakle od ogromne važnosti za narod, da radnici i seljaci udare svoj seljački i radnički žig opće-narodnom pokretu i narodnoj borbi.

Ovo naglašavanje, međutim, nipošto ne umanjuje veliki značaj ravnopravnog učesća u pokretu (i u vodstvu narodnog pokreta) i drugih narodnih slojeva, t. j. sitnog i srednjeg građanstva, trgovaca, obrtnika, narodne inteligencije i t. d. I ti slojevi su u velikoj mjeri zainteresirani u borbi za narodnu slobodu. Iz iskustva već znamo da i oni daju odvažne borbe za narodnu stvar. Razumije se da ti slojevi zastupaju i svoje posebne interese (na pr. borba protiv neograničene diktature velekapitala, borba protiv kulturne reakcije itd.). Interese i zahtjeve tih slojeva moraju i radnici i seljaci uvažavati, rešpektirati i pomagati do krajnjih granica, t. j. sve dotle, dok oni ne dolaze u očitu suprotnost sa osnovnim interesima širokih narodnih masa. Nigdje nije zapisano da se interesi spomenutih slojeva moraju uvijek i svagdje sukobljavati sa interesima radnika i seljaka. A naročito ne danas kad je pred svima nama jedan i zajednički neprijatelj.¹⁴¹

Općenarodni karakter pokreta ne protivuriječi dakle tome, da su seljaci i radnici temelj i osovina tog pokreta.

G. dr. H[in]ko Krizman¹⁴² koji zacijelo vodi mnogo računa i o interesima srednjih slojeva rekao je na pr. na zagrebačkoj konferenciji samostalnih demokrata u listopadu 1935. god. ovo: »Opći interes nije skup svih interesa, nego onaj najvažniji o kome sve drugo ovisi. Tko hoće zastupati sve interese, taj ne zastupa nijedan. Mi zastupamo interes zemlje i rada. Samo u tom će biti naša snaga i budućnost. Mi treba da tražimo i da damo politički izražaj i rješenje nevoljama, potrebama i interesima zajedničkim i jednakim cijelom našem radnom narodu sela i grada, ujedinjenom sada u zlu i poniženju, a dao Bog što prije ovakovim radom u slobodi, pravdi i boljem životu.«^{142a}

Sve to pokazuje mogućnost sporazuma između srednjih slojeva i proletarijata, za koje se n. pr. u Francuskoj zauzimaju takvi

¹⁴⁰ Po ocjeni HSS-a, osobito u vezi s organiziranjem i širenjem HSS-ovske organizacije za radnike — Hrvatskoga radničkog saveza usmjerenog protiv komunističkih sindikalnih organizacija i prakse — komunisti i simpatizeri KPJ proglašavani su izdajicama hrvatskog naroda s tvrdnjom da rade protiv osnova narodnog pokreta predvođenog tom strankom.

¹⁴¹ To su temeljne postavke ideje Narodne fronte u nas.

¹⁴² Hinko Krizman (1881—1958), političar. Bio je član Privremenoga narodnog predstavništva u Beogradu, a od 1919. do 1925. ministar u raznim vladama. Narodni poslanik na listi Demokratske a zatim i Samostalne demokratske stranke do 1929. godine. Poznat i kao odlučan protivnik šestojanuarske diktature.

^{142a} Nije se moglo ustanoviti kojim se izvorom Cvijić služio za upotrebu toga citata. Vjerojatno je riječ o novinama do kojih je mogao doći u Beču.

ugledni i dalekovidni ljudi kao Eduard Herriot¹⁴³ i Eduard Daladier,¹⁴⁴ a i svi dalekovidni i pametni ljudi u našoj zemlji, jer im je i suviše jasno da samo to jedinstvo može spasiti zemlju od fašističkog barbarstva.

Sličnu misao kao dr. Krizman iskazao je i časopis »Gospodarska Sloga«¹⁴⁵ u br. od 15. I. 1936.: »Seljački interesi (a mi bi dodali i radnički, — op. pisca)^{145a} moraju biti mjerilo narodnim interesa«.

A u izjavi sa sastanka predstavnika »Slovenske Zemlje«¹⁴⁶ u Celju čitamo ovo: »Cijeli kulturni, politički, gospodarski i društveni sustav Slovenije mora biti tako uređen, da bude odgovarao seljačkom, radničkom i obrtničkom staležu, koji su u velikoj većini, te su bili dosada zapostavljeni i izrabljivani« (vidi »Obzor« od 18. IV. 1936. god.).

Vrlo je zanimljiva jedna nedavna izjava predsjednika indijskog Nacionalnog Kongresa i stvarnog nasljednika Mahatme Gandija¹⁴⁷ — g. Pandita Jawarharlaba Nehru.¹⁴⁸ Poslije mnogih razočaranja i bezuspješnih pothvata on je došao do ovog zaključka: »Glavni teret borbe za slobodu mora pasti na mase i zato mora naš stvarni rad da leži izvan zakonodavnih tijela«. Pa onda samokritički nastavlja: »Našu politiku i naše ideje više diktiraju pogledi srednjih slojeva, nego uzimanje u račun potreba velike većine pučanstva. Neizbježno je da mi moramo imati vodstvo srednjih slojeva (tako »neizbježno« to baš nije, ako se misli na isključivo vodstvo srednjih slojeva, — op. pisca), ali ono mora sve više upirati svoj pogled na mase i od njih crpiti snagu i inspiraciju (nadahnuće). Stvarni problem za nas je u tome, kako da povedemo našu borbu za nezavisnost zajedno sa svim antiimperijalističkim silama zemlje, kako da stvorimo široki front naših masovnih elemenata sa velikom većinom srednjih slojeva, koji istupaju za nezavisnost. Osnova

¹⁴³ Eduard Herriot (1872—1957), francuski političar i pisac. Bio na raznim istaknutim političkim funkcijama: godine 1924. uspostavio diplomatske odnose sa SSSR-om. a 1932. potpisao francusko-sovjetski pakt o nenapadanju, predsjednik Narodne skupštine od 1936. do 1940. godine, pristaša Narodne fronte.

¹⁴⁴ Eduard Daladier (1884— ?), francuski političar. Po uvjerenju radikal-socijalist. Pristaša Narodne fronte 1936. godine.

¹⁴⁵ *Gospodarska sloga*, glasilo Gospodarske sloge zadruga s. o. j. izlazio u Zagrebu od 1936. do 1941. godine.

^{145a} HSS je tvrdila da su radnici zanemariv dio hrvatskog naroda, pa im je čak odbijala klasnu opredijeljenost tvrdeći kako je nužno da se opet vrate u status seljaka.

¹⁴⁶ *Slovenska zemlja* — list u kojem su vodeća grupa bili pristalice V. Mačkega. Predstavnicima *Slovenske zemlje* sastali su se 24. studenog 1935. godine u Celju s predstavnicima lista *Borac*, gdje su bili predstavnici boračkog pokreta, te lista *Narodno pravo* u kojem su vodeću ulogu imali komunisti. Tada je zaključeno da se umjesto ta tri lista pokrene samo jedan, koji bi bio glasilo jedinstvenoga radničko-seljačkog pokreta, osnove Narodne fronte u Sloveniji. Međutim, do realizacije tog projekta nije došlo jer je list *Slovenska zemlja* inzistirao da radničko-seljački pokret u Sloveniji bude sastavni dio pokreta pod vodstvom V. Mačkega.

¹⁴⁷ Mahatma Gandhi (1869—1949), indijski političar i narodni vođa, propovjednik politike nenasilja, svjetski poznat po svojoj dugogodišnjoj borbi nenasilnim sredstvima za nezavisnost Indije od Engleske.

¹⁴⁸ Džavaharlal Nehru (1889—1964), indijski državnik. Dugogodišnji bliski suradnik Gandhija. Imao vodeću ulogu u nacionalnooslobodilačkom pokretu Indije od engleske dominacije. Godine 1936. bio je predsjednik Indijskoga nacionalnog kongresa, koju je dužnost obavljao i 1929, 1937, 1946, 1951—1954.

takvog narodnog fronta mora da bude nepomirljivi otpor imperijalizmu i njegova snaga mora da neizbježno dolazi od aktivnog učešća radnika i seljaka.¹⁴⁹ Ima kod nas kratkovidnih ljudi koji do te spoznaje još uvijek nisu došli, a da i ne govorimo o drugim jednako zainteresiranim, kao i zaguljenim licima, koji takva načela, kako ih je izložio g P[andit] J[awaharlab] Nehru svijesno odbacuju, a znaju i zašto.

*

Mi smo gore izložili stanovište ljevičarskog radništva, kao i stanovište vodstva SDK o unutarnjoj suštini i osnovi hrvatskog narodnog pitanja. Mislimo da smo dokazali sličnost, srodnost i bitnu istovjetnost svih tih stanovišta, što i u tom pogledu otvara mogućnost širokog sporazuma i saradnje između SDK i borbenog radništva.

No da li postoje samo ova dva stanovišta o suštini hrv[ataskog] narodnog pokreta? Da li ne postoji i neko treće stanovište?

Svaki, apsolutno svaki pristaša i učesnik hrv[ataskog] narodnog pokreta mogao je opaziti da postoji i jedna druga struja, koja izvire iz interesa krupnih i reakcionarnih narodnih trutova — parazita. I ta struja razvija i dosta veliku aktivnost. Ljudi koji je predstavljaju neumorno lijevaju vodu u vino, prave neku kiselu limonadu, švercuju (na veliko i na malo!) reakcionarnu i šovinističku, antisocijalnu i kapitulantsku robu u hrvatski narodni pokret i sa marljivošću mravi rade na tome da iz tog pokreta i iz narodnih tradicija istrijebe sve što je napredno, socijalno, širokogrudno i dosljedno demokratsko. Naročito im je pak stalo do toga (pa naravno!) da zavade dva rođena brata — seljaka i radnika. Odlikuju se (to je »termometar« reakcionera svih dlaka i svih rasa) neutoljivom mržnjom, zaguljenošću, nesnošljivošću i neobjektivnošću prema savremenom radničkom pokretu, prema marksizmu i komunizmu. U toj netolerantnosti »Obzor« (jedan od glavnih organa ove tendencije) srozao se dotle, da je u članku o pučkoj fronti u broju od 23. VII. 1936. histerički počeo zvati u pomoć »javne faktore« — t. j. prosto na prosto režimsku policiju, da poduzme »mjere« protiv ideje saveza srednjih slojeva, seljaštva i radništva, koji (savez) je inače poznat pod imenom pučke fronte. Činjenica tog sramotnog i bestidnog reakcionarnog čina zbilja je vrijedna da se ne zaboravi u budućoj Obzorovoj »Spomen-knjizi«.¹⁵⁰

Jedna od najglavnijih teorija »Obzora« je da samostalna organizacija seljaštva i radništva slabi i cijepa narodne redove. Mi znamo da stvar stoji baš obratno. Čim bolje su organizirani seljaci i radnici, tim veća je i narodna snaga. Uzmimo n. pr. radničke sindikate.¹⁵¹ Ne može biti govora o nekom snažnom učešću radništva u nar[odnom] pokretu, ako su sindikati slabi, neaktivni i pocjepani među sobom. A ako su sindikati i radničke stranke jake, složne i aktivne? U tom slučaju radništvo je jak politički faktor, i kroz štrajkove i

¹⁴⁹ Nije se moglo ustanoviti odakle potječe ovaj citat iz Nehruova govora.

¹⁵⁰ Spomen-knjiga *Obzora*, zamišljena kao monumentalni spomenik hrvatskoj politici i još više kulturi, te međunarodnoj suradnji centriranoj oko *Obzora* od osnutka lista — *Pozora* 1860. godine, do trenutka izdanja 1935. godine. Vidi i bilj. 100.

¹⁵¹ Iako Cvijić ističe sindikate kao pozitivan primjer u organiziranju radništva valja reći da ukupan sindikalni pokret u Hrvatskoj nije u to vrijeme okupljao najveći dio radnika — kao članove. Utjecaj sindikata na radnike, prije svega, očitovao se u akcijama od onih za poboljšanje i promjenu radnih i materijalnih uvjeta do političkih manifestacija i demonstracija.

druge načine borbe ono može baciti na vagu svoju organiziranu snagu, zadati sto muka narodnom neprijatelju, nanijeti mu i najosjetljivije udarce (jasna je stvar: konačno su ipak radnici gospodari u čitavom prometu, u tvornicama i u rudnicima) pa mogu čak i odlučiti bitku u korist naroda. Gledaj, kakvu su ulogu odigrali radnici u Španiji!¹⁵²

A uzmimo »Gospodarsku Slogu«.¹⁵³ Zar su akcije Gospodarske Sloge oslabile narodnu snagu? Svaki vidi da to nije tako. Naprotiv te akcije znatno pojačavaju organiziranost seljačkog naroda i obogaćuju ga iskustvom, samosviješću i seljačkom solidarnošću. Te akcije, naročito tamo gdje se pravilno provode, čine naš seljački narod zrelijim, iskusnijim, svijesnijim, jačim.

Nije dakle istina da bi posebno organiziranje seljaštva i radništva slabilo narodnu borbu i narodnu slogu. Tu je »Obzor« stvari postavio na glavu. Ali je istina nešto drugo. A to je to, da su se vuci koji deru ovce uznemirili radi toga što se te ovce ne daju više mirno derati i klati. Evo, zato je među tim »vucima« nastao nemir... Zbog akcija »Sloge« i radničkih štrajkova.¹⁵⁴

Već u prvom broju »Hrv[atskog] Dnevnika« istupio je Dr. V[latko] Maček protiv tih prigovora. »Vrlo često — kaže on — čuje se među građanstvom prigovor: »Zašto neki posebni seljački pokret?« »Danas je — kažu oni — glavno borba hrv[atskog] naroda za slobodu kao cjeline, a sva ostala pitanja treba ostaviti po strani, jer to znači cijepanje hrvatskih redova i slično«. Pa dalje kaže: »Jest, nacionalizam, to jest živa i budna svijest o pripadnosti ovom ili onom narodu, usaden je u svakom narodu«. A onda nastavlja: »*Nacionalizam ostaje tek pusta forma, ako nema nikakve sadržine, t. j. ako ta forma nije zato tu, da ostvaruje ideale pravice među ljudima, koja se danas naziva socijalnom pravicom.*« »*Država bez takve pravice slična je bačvi bez vina.*«¹⁵⁵

To je izašlo u »Hrv[atskom] Dnevniku« 24. svibnja 1936. A vi mislite da su ove riječi mnogo djelovale na naš »Obzor«? Odbile su se one od »Obzora« kao bob od zida (mnogo rogozori »Obzor« protiv klasa i klasne borbe, ali je jak, nepogrešiv i žilav kod njega klasni, t. j. kapitalistički, vučji instinkt!) I evo, već šest dana kasnije, t. j. 30. svibnja »Obzor« kao da odgovara Dr. Mačeku, pa piše o »stanovitim agitatorima i političkim radnicima« koji »nastoje osnovati staleške i klasne frontove«.¹⁵⁶ Razumije se da on tu te »političke radnike« radi većeg efekta najprije plaši sa crvenim krampusom, t. j. sa socijalizmom i komunizmom, pa onda nastavlja:

»Život je pokazao, da staleško diferenciranje štetuje u prvom redu samom staležu, odnosno klasi, koja se na tom principu organizira«.¹⁵⁷

¹⁵² Vidi bilj. 13. U brošuri iz Toronta umjesto »Gledaj« piše »gledajmo«.

¹⁵³ Ta povoljna ocjena »Gospodarske sloge« nije potpuno odgovarala stvarnosti. Vodstvo HSS-a je svagdje gdje je to bilo moguće kočilo njezine borbene akcije.

¹⁵⁴ U toku 1936. godine, osobito na području Hrvatske, privredu je zapljusnuo snažan štrajkaški val. Prema utvrđenim podacima te je godine na tom teritoriju bio 241 štrajk s oko 40.000 sudionika.

¹⁵⁵ Parola »nacionalna sloboda i socijalna pravda« u toku 1936. godine i dalje je bila glavni slogan HSS-ovske politike, a u praksi je značila političku vlast za krugove čiji je predstavnik bio HSS i zaštitu interesa hrvatske buržoazije.

¹⁵⁶ To su bili argumenti protiv komunista i simpatizera KPJ, odnosno protiv politike Narodne fronte za koju se zalagala Komunistička partija, a ne HSS.

¹⁵⁷ Isto.

Dakle: radnici, seljaci, činovnici, obrtnici, nemojte se organizirati, jer to »štetuje« vašem vlastitom interesu. Vidiš, kako se dirljivo »vuk« brine za »janjal« Ali »Obzor« koji te savjete dijeli seljacima i radnicima ne primjenjuje ih na samog sebe. Industrijalci, bankiri, trgovci, izvoznici, mešetari i prekupci su i te kako organizirani u svoje kartele, udruženja i komore i ništa se od toga ne vidi da bi njima to organiziranje »štetovalo«, već se naprotiv vidi samo to da se oni basnoslovno obogaćuju.

Evo, takvo je otprilike držanje »Obzora« i spomenute struje u socijalnom pitanju, kao što se vidi, to je držanje u suprotnosti sa jedino pravilnim shvatanjem unutarne suštine i osnove hrvatskog narodnog pokreta. I kada bi, recimo uspjelo toj tendenciji da uzme maha i da prevlada u hrv[ataskom] narodnom pokretu, to ne bi značilo ništa drugo nego likvidaciju prave socijalne i seljačke suštine hrv[ataskog] narodnog pokreta.

Jer to su oni isti kojima je »narod grubo i slijepo oruđe, koje mora državi služiti, a nije im narod najviša duhovna sila, koja ima državi gospodariti«. (Stjepan Radić).¹⁵⁸

No uloga te gospode ne sastoji se samo u tome. Ona su doduše tu i naglašuju svoju lojalnost prema nar[odnom] pokretu. Vjerojatno među njima ima doista^{158a} ljudi, koji su doista manje ili više lojalni. To se može priznati i to je dobro. No općenito je za »Obzoraše« i njima slične tipično to, da oni vrlo lako gaze narodne interese čim ti narodni interesi dođu u suprotnost s njihovim sebičnim, klasnim interesima.

Stvar je prvo, u tome, da oni zbog ovih svojih klasnih krupnokatoličkih interesa ne žele (kao što smo vidjeli) da se u borbi za slobodu ispolje sve narodne snage, jer u tome vide opasnost za svoje klasne povlastice i profite. S istog razloga oni ne žele prave narodne sloge, a naročito ne žele učestće radničke klase kao samostalnog političkog faktora u nar[odnom] pokretu. Drugo, oni s tog istog razloga uvidaju da između njih i vladajućih ima mnogo zajedničkog, a to je prije svega zajednički interes za očuvanje povlastica i zajednički interes borbe protiv socijalnih i svih naprednih pokreta. I tako mi jednog lijepog dana vidimo dirljivo prijateljstvo između »Samouprave« i »Obzora«. Jedan drugog hvali, jedan drugog citira, jedan se na drugog poziva, a »Obzor« izlazi iz kože da nas uvjeri da se »s JRZ da razgovarati« i da je »JRZ za demokraciju«. ¹⁵⁹

Ima slučajeva da je »Obzoru« nezgodno govoriti u svoje vlastito ime. Onda on pušta druge da govore kroz rubriku »Novinski glasovi«. A taj sistem je u stvari razgovor i namigivanje sa vlastodržcima kroz posredništvo trećih lica. Tako n. pr. u br. od 5. VI. 1936., on pušta »Vreme«^{159a} da izlaže »mišljenje realističkog dijela S[eljačko] D[emokratske] Koalicije i tu čujemo da u Zagrebu »nitko ne očekuje neke nagle skokove u pravcu

¹⁵⁸ Nije se moglo ustanoviti iz kojeg je to govora S. Radića.

^{158a} U brošuri iz Toronta piše »doista ima«.

¹⁵⁹ Vidi bilj. 92.

^{159a} *Vreme* — neslužbeno glasilo Radikalne stranke. List počeo izlaziti u Beogradu 1921. i izlazio do 1941. godine pod tim imenom. Za vrijeme okupacije »Novo vreme«.

pune demokracije» i da bi se »sa jednim pogodno fiksiranim pojmom samouprava vjerojatno mogao premostiti onaj silni ponor, koji danas dijeli centralistički raspložene unitariste i ekstremne federaliste«. Sve to razumije se »Obzor« mudro donša bez ijedne riječi komentara. Tko pažljivo čita »Obzor« mogao je već opaziti da on rasuđuje od prilike ovako:

»Mi smo hrvatski patrioti, patentirani patrioti. Ali mi smo već ne jedanput dokazali našu sredenost, dobronamjernost i uviđavnost prema vlastodršcima i da kad treba skinemo pred njima šešir. Nismo valjda zabadava prošli mađaronsku školu. Mi i jesmo »ti drugi, razboritiji i razumniji Hrvati« koje su toliko hvalili Lazica Marković¹⁶⁰ i drugi radikali. Prebacivanje mostova, nalaženje zajedničkog jezika sa onima koji su na vladi, sposobnost, da igramo ulogu barem na pola priznatog tutora narodnog pokreta, plašenje s crvenim strašilom — sve je to naš specijalitet, u svemu tomu nama nitko ne može da konkurira. Čim smo aktivniji u iznalaženju »pogodno fiksiranog pojma« za sporazum, tim lakše će naši ljudi doći i do vlasti. Kumovali smo mi i sporazumu 1925.g.¹⁶¹

»Narodni pokret, istupi masa? Zašto ne, u razumnim granicama neka ljudi buče i galame. To je možda čak i dobro, jer preplašeni vlastodršci bit će mekši, pa ćemo se lakše za zelenim stolom dogovoriti o »pogodno fiksiranom pojmu«. »Štrajkovi, akcije gospodarske »Sloge«¹⁶² To su »klasni frontovi«, to je marksizam, to je nered. To je još jedan razlog više da se čim prije pogodimo ovako ili onako. Pa kad se narod usuđuje da se ovako nepristojno ponaša, onda nije čudo da nam je u dubini srca državna vlast na koncu konca bliža od vlastitog naroda. Jer konačno oni ljudi tamo imaju više smisla za stari red, a i više realnih sredstava u rukama, da taj stari i sveti red makar i silom osiguraju i obrane.« Ovako otprilike umuju poštovana gospoda iz uredništva »Obzora« i ona još veća gospoda, koja stoje iza njihovih leđa.

Mi nemamo namjere da svu tu gospodu poistovjetimo sa Švrljugom, Mažuranićem, Karlom Kovačevićem i drugim odmetnicima hrvatskoga naroda.¹⁶³ To bi bilo nepravilno. Ali tendencija, koju oni tako često ispoljuju njih logički vodi na taj isti put.

Balansirati na žici ne će se moći dugo. Život će neumitno i oštro postaviti dilemu: s narodom ili protiv naroda! Ako rečena gospoda hoće s narodom, onda će se morati početi baviti i drugim korisnijim narodnim poslovima, a ne samo time da kultiviraju sve što je reakcionarno i antisocijalno u narodnom pokretu, da mešetare između Zagreba i Beograda, da huškaju protiv borbenog radništva, da razaraju narodnu slogu i da sabotiraju mirovnu akciju, kao što

¹⁶⁰ Lazar Marković (1888—1955), političar, profesor univerziteta, pravnik po političkom opredjeljenju radikal.

¹⁶¹ Misli se na sporazum H(R)SS-a s radikalima i ulazak S. Radića u vladu.

¹⁶² Vidi bilj. 84 i 145.

¹⁶³ Stanko Švrljuga (1880— ?), kao predsjednik Zagrebačke burze nakon proglašenja šestojanuarske diktature postaje ministrom financija; Dragutin-Karlo Kovačević, bio potpredsjednik HSS-a u vrijeme Radića, a 1930. godine prilazi režimu; Želimir Mažuranić, istaknuti HSS-ovac koji je prišao šestojanuarskom režimu.

je to bio slučaj u vrijeme priprema Svjetskog Sabora za mir i omladinskog Kongresa u Ženevi.¹⁶⁴

Od toga se ne može dugo živjeti, poštovana gospodo! Od učesnika narodnog pokreta traži se korisniji rad, traži se više odanosti i vjernosti pravim narodnim idealima. Narodni pokret nije burza, na kojoj se može parazitski špekulirati i profitirati.

Još jedamput, da se razumijemo. Mi nemamo ništa protiv »Obzorovog« učešća u narodnom pokretu. Ali mi mislimo da treba energično tražiti da »Obzor« prekine sa svojom štetnom akcijom u spomenutim pitanjima. A to tim više, što on u svemu tome pomaže i frankovce i klerikalce.

Ne zaboravimo prošlost . . .

Već danas ima »patriotske« gospode koja pozivaju u pomoć vlasti da na sajmištima ureduju protiv povjerenika gopodarske »Sloge«.

A 1918—1919. takvi »patrioti« pozvali su u pomoć čitavu jednu vojsku, da uguše narodne pokrete, koji tada buknuše u Dubravi, Ivanićgradu, u Popovači kraj Kutine, Virju, u mnogobrojnim mjestima doljne i srednje Hrvatske, u Dalmaciji, Hercegovini i Medimurju.¹⁶⁵

A ti gospodski »patrioti« produžili su liniju prijašnjih velikaša, plemića i svećenstva, koji su se vjekovima vezali za tuđinca radi borbe protiv vlastitog naroda.

Vezali su se s mađarskim Arpadovcima, napuljskim Anžuvincima, poljskim Jagelovićima i prejasnim domom Habsburga.¹⁶⁶ Gospoda su dolazila na svoj račun. »Hrvatskim staležima i redovima« potvrđivale su se »sve povlastice, pravice, slobostine i zakoni koje su im nekada dali prijašnji prejasni vladari.«¹⁶⁷ 1573. rodoljubni velikaši i visoki crkveni dostojanstvenici tražili su pomoć protiv pobunjenih kmetova od cara Maksimiljana II.,¹⁶⁸ od onog istog cara kome je ostrogonski nadbiskup Matija Vrančić¹⁶⁹ 23. II. 1573. napisao one poznate riječi: »I doista, carsko Veličanstvo, krivo se ne tuže hrvatski seljaci

¹⁶⁴ Svjetski sabor za mir održan u Bruxellesu od 3. do 6. rujna 1936. godine pod parolom »Mir je u opasnosti, treba ga spasavati«. Istodobno se u Ženevi održavao Prvi svjetski omladinski kongres za mir (održan 31. kolovoza do 6. rujna 1936), s ciljem da okupi omladinu svijeta na suradnju. U toku 1936. godine obavljane su opsežne pripreme za sudjelovanje jugoslavenskih predstavnika na tim skupovima. Osobito je bilo zapaženo istupanje omladinaca — među njima na prvom mjestu Ive Lole Ribara.

¹⁶⁵ Bili su to seljački nemiri vezani uz pojavu »zelenog kadera« — odbjeglih vojnika s frontova, ali su i izraz socijalnog revolta.

¹⁶⁶ Arpadovići, mađarska dinastija koja je vladala i u Hrvatskoj od 1102. do 1301; Anžuvinci, francuska dinastija od 13. stoljeća posjednik napuljske države koja se ženidbenim vezama proširila i na Ugarsku, odnosno Hrvatsku i dala između 1301. i 1409. godine nekoliko hrvatsko-ugarskih kraljeva; Jagelovići litavsko-poljska dinastija ženidbenim vezama dala nekoliko hrvatsko-ugarskih kraljeva od početka 15. stoljeća do 1526. godine kad se ta loza ugasila i vlast prešla na Habsburge; Habsburgovci — jedna od najstarijih dinastija u Evropi, koja je vladala Hrvatskom od 1526. sve do 1918. godine. Usp. bilj. 55, 120.

¹⁶⁷ Nije se moglo ustanoviti odakle potječe taj citat.

¹⁶⁸ Maksimiljan II (1527—1576), austrijski car, od 1563. hrvatsko-ugarski vladar.

¹⁶⁹ Matija Antun Vrančić (1504—1573), uz visoke crkvene dužnosti bio i diplomat i pisac. Od 1549. godine u službi Habsburgovaca.

na svoje jadno stanje. Kod nas je bolje stadu nego kmetovima, jer naša gospoda tako zlo postupaju sa svojim kmetovima.«¹⁷⁰

Slične primjere nacionalnog izdajstva hrv[atske] gospode doživljavali smo i u drugim periodima hrv[atske] prošlosti.

Za ilustraciju privodimo jedan citat iz članka Nikole Mraza »Dr. Ante Starčević« (časopis »Ljudi i dani«, veljača—ožujak 1936.):¹⁷¹

»Treba se sjetiti samo god. 1861., godine Starčevićeva političkog nastupa.¹⁷² Hrvatsko je svećenstvo naginjalo — u državno-nacionalnom smislu — Beču, plemstvo Pešti, a srž naroda — seljak, radnik, mali čovjek jedini i pravi nosioc naroda i onog, što razlikuje jedan narod od drugog, hoće slobodnu državu Hrvatsku. Ta pojava ima svoj korijen: postoji ogromna razlika između hrvatskog seljaka i radnika s jedne strane i¹⁷³ hrvatskog plemića i svećenika s druge, i to tako ogromna razlika, upravo suprotnost, da je naprimjer plemstvo gore spomenute godine radije biralo Beč nego Zagreb, izdavši naprečac i vrlo spremno interese i osjećaje pučanstva iz prosta razloga, jer je Pešta, odnosno Beč mogao bolje da štiti njihove specifične, manjinsko-klasne interese . . .«¹⁷⁴

Uvodničar »Hrv[atskog] Dnevnika« ustvrdio je u već citiranom članku (u br. od 23. VIII. 1936.) da su marksisti »zakleti neprijatelji seljačke demokracije.«¹⁷⁵ Mi smo uvjereni, da se je ta tvrdnja samim čitateljima »Hrv[atskog] Dnevnika« pokazala malo čudnom i nevjerojatnom . . .

Marksisti su zakleti neprijatelji . . . čega? Fašizma, rata, imperijalizma, šovinizma. To je svakomu poznato. Osim toga oni teže k tome, ne da »proletariziraju cijeli svijet« (kako bi rekao g. Šarinić — vidi njegovu »Ideologiju hrv[atskog] selj[ackog] pokreta«)¹⁷⁶, nego naprotiv da unište sve klase, da stvore društvo bez klasa, t. j. takvo društvo u kome neće biti ni izrabljivača, ni izrabljivanih, nego samo ljudi, koji rade — bilo u seljačkim zadrugama, bilo u socijalističkim, t. j. narodnim tvornicama, bilo na polju nauke, kulture, tehnike, književnosti i umjetnosti. To je naš ideal, koji se prije ili kasnije mora ostvariti, jer on odgovara interesima ne samo radnika, nego čitavog čovječanstva, i osim toga još zato, jer je kapitalizam (koji se osniva na privatnom vlasništvu nad sredstvima proizvodnje i na izrabljivanju ne samo radnika, nego i seljaka) bankrotirao, zapleo se u svojim vlastitim suprotnostima, sprječava daljnji napredak tehnike i kulture i širi oko sebe bijedu, glad, besposlicu i krvavu pustoš ratova . . .

¹⁷⁰ Za sada se nije moglo ustanoviti odakle potječe taj citat.

¹⁷¹ Za sada nismo mogle pronaći taj časopis.

¹⁷² Na Hrvatskom saboru 1861. godine raspravljala su se brojna bitna pitanja hrvatske politike, a osobito odnos prema Beču i prema Pešti, prema Austriji i prema Ugarskoj. Ante Starčević (1823—1896), ideolog i osnivač Hrvatske stranke prava, bio je odlučno i protiv Beča i protiv Pešte, odnosno protiv austrijskoga i ugarskog vladanja a za slobodnu, samostalnu Hrvatsku. Nije bio predstavnik radnika i seljaka, nego građanskih slojeva, pa HSS-ovska interpretacija njegovih napora u tom Saboru ne odgovara historijskoj istini, iako je Starčević smatrao da govori u ime naroda.

¹⁷³ U brošuri iz Toronta piše umjesto »i« — a«.

¹⁷⁴ Ovdje je Cvijić, a možda i tiskar, pomiješao citate s vlastitom, odnosno Cvijićevom, ocjenom.

¹⁷⁵ Bila je to tipična ocjena HSS-ova vodstva o komunistima.

¹⁷⁶ Ivo Šarinić, Ideologija hrvatskog seljačkog pokreta, Zagreb 1935.

Kada će se ostvariti ta naša težnja — to zavisi od mnogih uvjeta. Ali jedno je jasno: ona će se ostvariti tek onda, kada samo radništvo i veći dio seljaštva i čitavog radnog naroda s a m i t o u s h t j e d n u. I ne samo kad ushtjednu, nego i kad budu spremni da se za taj cilj založe svom svojom snagom.

Jasno je, da danas mi još nemamo takve situacije.

»Hrv[atški] Dnevnik« govori o nekim tajnama »marksističke elastičnosti« i on to govori s takvim tonom, da bi čovjek pomislio da se kod marksista tu radi o nekoj đavoljoj lukavosti i mahinaciji.

Prekoravaju marksiste da su »elastični«. No zar vi hoćete, da idu glavom kroz zid, da danas nasilno naturaju ona rješenja, za koja situacija još nije zrela i koja narod danas još ne prihvaća?

U čemu je »elastičnost« borbenih marksista, o kojoj »Hrv[atški] Dnevnik« govori kao o nekom zločinu?

Ona je prosto u tome što se oni zalažu za današnje interese i potrebe naroda, — a interes naroda, interes proletarijata i drugih ugnjetenih masa n a j v i š i m je interes. Za taj interes svijesni borbeni radnici spremni su da daju i svoj život i čitavu svoju krv, kaplju po kaplju . . .

Evo u tome je »zločin« borbenih marksista (komunista). U tome je njihova đavolska lukavost!

A zalažući se za današnje potrebe naroda, da li se marksisti odriču konačnog ideala? Ne, oni nemaju nikakove potrebe da to čine i da tako izdaju najbolje ideale čovječanstva. Svoj ideal oni nikada ne gube ispred očiju.

Uvodničaru »Hrv[atškog] Dnevnika«! Što vi dakle zamjerate komunistima?¹⁷⁷ Da li to što se oni zalažu za današnje potrebe hrv[atškog] naroda ili to što se ne odriču svojih ideala? Ruku na srce! Gdje je tu zločin?

S tog stanovišta mi posmatramo i tzv. seljačku demokraciju.

Marksisti prihvaćaju veći i najveći dio zahtjeva HSS i SDK zato što su ti zahtjevi socijalni i progresivni. Oni znače veću slobodu za narod, ograničenje svestlasti finansijskog kapitala, t. j. banaka, kartela i tvorničara, poboljšanje položaja radnih masa, pobijanje veleposjeda, uvođenje naprednijeg socijalnog zakonodavstva, potpunu slobodu radničkih organizacija, bolju i socijalniju carinsku politiku, naprednu školsku reformu itd. itd. (Mi privodimo ovo po Šarinićevoj »Ideologiji«)¹⁷⁸

Sve to doduše još nije socijalizam, ali u svemu tome je u većoj ili manjoj mjeri zainteresirano i seljaštvo, i radništvo i srednji slojevi. Osim toga, sve je to u ovom ili onom obliku sadržano i u akcionom programu borbenih marksista i radničkih sindikalnih organizacija.

Pa šta je onda prirodnije nego da se sve organizacije: seljačke, radničke i demokratske sastanu, prijateljski porazgovore i dogovore o sprovođenju i o borbi za te zahtjeve?

Što je prirodnije od toga?

Tko se toga može bojati?

¹⁷⁷ U brošuri iz Toronta umjesto »komunistima« piše »marksistima«.

¹⁷⁸ HSS, odnosno SDK bili su za ograničavanje krupnog kapitala i veleposjeda, a parola »socijalna pravda« nije značila i istinsko poboljšanje položaja radnih masa, pa Cvijić ovdje, očito, pretjeruje u isticanju istovjetnosti stavova marksista i SDK. On to sam kasnije u tekstu, u ocjeni Šarinićeve Ideologije — mijenja.

Budimo otvoreni; bojati se toga mogu samo oni, kojima to ne ide u račun; oni i najviše huškaju brata na brata.

U drugim stvarima i nazorima se ne slažemo? Lijepo, ali to još nije razlog da se koljemo kao žuti mravi, ili kao živine.

A zar ćete vi od marksističkog radništva tražiti da se ono, dokle god nema socijalizma odrekne od svakog poboljšanja i napretka?

Od »Obzora« bi se to još moglo razumjeti, ali od »Hrvatskog Dnevnika« nikako. I u »Hrv[atskom] Dnevniku« se mogu ispoljiti svakakvi uticaji, pa i reakcionarni, ali mi ne ćemo i ne možemo vjerovati da bi to bila linija seljačke demokracije, jer znamo da to nije. Mi znamo da sav čestiti svijet nema računa u međusobnom krvarenju, nema računa da na taj način pomaže zajedničkog neprijatelja . . .

Tako dakle stoji stvar sa tvrdnjom »Hrvat[skog] Dnevnika« da su marksisti (komunisti)¹⁷⁹ »zakleti neprijatelji seljačke demokracije«. Kao što se vidi, marksisti se prema seljačkoj demokraciji u gornjem smislu odnose potpuno pozitivno.

*

Međutim, ako nas vi zapitate da li mi ideje seljačke demokracije smatramo posljednjom riječju i vrhuncom ljudskog razvitka i napretka, onda vam mi otvoreno odgovaramo: ne, ne smatramo.

U ideologiji HSS mogu se zamjetiti dvije strane: jedna je duboko socijalna i napredna, a druga je konzervativna, a (pod stanovitim okolnostima) čak i reakcionarna.

Otkuda to protuslovlje? Ono potiče iz samog života.

S jedne strane seljak osjeća kapitalizam kao neprijatelja, a trgovce i bankire kao »guli-barone« (kako je govorio i Ante Radić), koji ga pljačkaju i dave i pretvaraju u bogca i proletera.

Tu je i izvor seljačkog socijalnog pokreta i naprednih antikapitalističkih ideja. Ali s druge strane, jedan mali dio seljaka postaje bogatiji, postaje »čovjek« i »gazda«. On već onda smatra da je današnji društveni poredak jedino opravdan, normalan i vječan . . .

Odatle (a također od stanovitih građanskih i buržoaskih krugova) potiču stanovita konzervativna ili čak i reakcionarna gledanja.

Evo Ante Radića. U svakom njegovom retku osjeća se duboka i nepatvorena ljubav prema narodu, prema sirotinji, prema ugnjetenom i izrabljenom radnom čovjeku, prema bogcima . . .

Plamenim riječima on izobličava ljude »vučjeg srca«, izrabljivanje čovjeka po čovjeku . . . Optužujući kapitalizam on mašta o jednakosti među ljudima. »Ja samo hoću — piše on u »Domu« — da se ono najgadnije tobožnje gospodarstvo šiba upravo kandžijom i tako sa svijeta ukloni: ono gospodarstvo, koje se z n a l i c e i h o t i c e hrani tuđim gladom, poji tuđom žeđom, diže tuđim padom, časti tuđom sramotom, a sve cijelo živi i diše krvlju i izdisanjem svoga bližnjega, kojega je Bog stvorio za život i užitak, za čast i dostojanstvo upravo tako, kao i kakvoga tužnoga i jadnoga »gospodina«. »Tako! Dakle samo zato, što ti hoćeš da budeš gospodin, — zato treba da drugi pati! Tebi treba jedan

¹⁷⁹ U brošuri iz Toronta nema »(komunisti)«.

za tvoje gospodarstvo, a drugom treba ih deset, a nekojima i cijela sela!» (citiramo po S[tjepanu] Kranjčeviću, »Književnik«, lipanj 1936. god.).¹⁸⁰

On vidi u svojoj mašti novo, drugačije društvo bez izrabljivanja i parazita. »Eto, vidite, to je onaj prokleti korijen svakomu zlu u gospode, — a ovo je samo jedan primjer. A da se ovaj korijen iščupa, ja mislim, svijet bi sutra stao na druge noge, — raj bi svanuo na zemlji.« (Isto tamo).

»Kad većina svijeta ne bi bila žedna tuđega znoja: kad većina svijeta ne bi imala vučjega srca, vjerujte mi: svijet bi već stvorio zakon: da bogati gavani ne smiju guliti i sisati sirotinje, da vuči-nasilnici ne smiju derati slabijih janjaca. »Pa ima takvih zakona«, vičete. Ima, ima, ja znam, da ima. Ali zaludu. I vuk zna, da ne smije blizu toru, pak se ipak prikrađe. Tako su i ljudi: zaludu su zakoni na pismu, kad nemaš zakona u srcu, kad nemaš boga ni duše.« (Isto tamo).

Kao što se vidi, socijalizam Ante Radića je ipak više osjećajni i utopijski. On mašta o zakonima koji bi zabranili izrabljivanje. Ali to je čista utopija i fantazija tako dugo, dok se ne uništi ekonomska osnova izrabljivanja, t. j. dok se izrabljivačima ne otme mogućnost da izrabljuju, dok se ne promjene realni odnosi u društvu, dok se ne izvrši »eksproprijacija eksproprijatora«, dok sam narod, t. j. prava narodna država bez izrabljivača ne bude gospodar svih tvornica, rudnika i banaka i dok seljaci ne budu stvarni gospodari svoje zemlje. A zakoni — pitat ćete? Zakoni (i novi ustav) neka onda odraze stvarne promjene u društvu. Onda zakoni ne će biti samo krpa papira. I Ante Radić sam osjeća, mutno i nejasno, da bez tih stvarnih promjena u društvu ne će biti moguće da se ukine svako izrabljivanje. Zato i ne vjeruje u svemoć zakona. »Vuk će opet da se prikrađe« — kaže on skeptički. Tačno je, opet će da se prikrađe. Ali zato mu i treba iščupati zube, pa onda ne će moći da dere janjce. To će onda i biti prava i potpuna ljudska i čovječanska pravica, to će i biti raj na zemlji, o kome je maštao Ante Radić.

»Stvarni smisao zahtjeva jednakosti sastoji se samo u likvidaciji klasa«¹⁸¹ — rekao je jedan veliki teoretičar marksizma. Inače će jednakost biti uvijek manje više prividna, formalna. Juridička (pravna) jednakost među izrabljivačem i izrabljivanim, među gospodarom i robom, među vlasnikom rudnika i rudarom, među bogatim tvorničarom i njegovim bijednim radnikom, među bogatim tvorničarom i njegovim bijednim radnikom, među veleposjednikom i siromakom — ta »jednakost« nije nikakva stvarna jednakost i ne može biti našim idealom.

A[nte] Radić težio je konom pravom i istinitom ljudskom idealu.

On si je mutno zamišljao gospodarsku organizaciju proizvodnje kao velike zadružne poslove, isto si je tako zamišljao i seljačku proizvodnju, a za trgovinu je govorio da je »svaka špekulacija ili prijevara ili otimačina... Što se tiče onakvih velikih poslova kod kojih se može mnogo dobiti i mnogo izgubiti i koji su doista potrebni za opće dobro — piše on u »Domu« g. 1903. u takve poslove

¹⁸⁰ Ljevičarski listovi za kulturnu problematiku od sredine tridesetih godina sustavno su donosili popularizatorske tekstove o Anti, pa i Stjepanu Radiću. U tome se posebno isticao Stjepan Kranjčević, pripadnik HSS-a i pobornik izvornih načela braće Radića. *Književnik*, hrvatski književni mjesečnik, Zagreb 1928—1939.

¹⁸¹ J. V. Staljin, n. dj.

neka se upušta čitav narod, t. j. država, pa ako bude dobitka, neka bude državi, t. j. svima nama«.

On je bio jako daleko od one zaguljene mržnje i nepodnošljivosti prema marksizmu i socijalizmu, od koje na pr. strada i g. Ivo Šarinić.

»Seljaštvo dakle ostaje dosljedno — konzekventno — na ideji nacionalizma i demokracije i stoji po strani svih drugih socijalno-političkih smjerova« — piše g. Šarinić na 21. str. svoje »Ideologije« — (op. pisca).¹⁸²

A[n]te Radić nije se ograđivao kineskim zidom od drugih socijalnih i političkih smjerova, nije se konzervativno držao za građansku demokraciju . . . On je bio pristupačniji za nove, napredne ideje, nego što je g. Šarinić.

»Mi ćemo se svi slagati u zajednice i zadruge (udruge), dok se ne iskopamo iz nevolje, u koju smo pali po starih pravicah i po »slobodi«: bit ćemo u neku ruku socijalisti«. (»Dom«, g. 1903., str. 244).¹⁸³

Tim riječima je A[n]te Radić ne samo izrazio stanovitu simpatiju prema socijalizmu nego kao da je prednacrtao današnju borbu gospodarske »Sloge«, koja kao i radnički sindikati radi na tome da iskopa narod iz nevolje.¹⁸⁴

A u članku »Tako se moramo¹⁸⁵ mučiti« govori o tome, kako se rad može pretvoriti iz prokletstva u radost.

» . . . riješite čovjeka krivice: dajte mu da radi za sebe i svoje, a ne da se muči za drugoga: dajte mu da njegova muka bude njemu i djeci njegovoj — pa ćete vidjeti hoće li se tužiti da se muči . . . « »Eto: čovjek je tako rob i zato proklinje svoje ropstvo, a ne proklinje posla za koji je stvoren . . . Cijela ona velika borba, koju danas vodi radnički svijet za svoju muku — to je najdostojnija borba. U toj se je borbi već mnogo postiglo. A kad se postigne sve, što je moguće i pravedno — vidjet ćete, hoće li se svijet tužiti: »Kako se mi mučimo«. — Ne će, jer će se mučiti po volji i za sebe«, (citiramo po čl. S[tjepana] Kranjčevića, »Književnik«, veljača 1936.).

Tu je A[n]te Radić još jednom potvrdio koliko mu je stalo do ostvarenja prave ljudske pravice. Sa dubokom pronicljivošću on je predvidio i prorekao, kako će se ljudi odnositi k radu u novom društvu, koje ne će biti osnovano na izrabljivanju. On kao da je u budućnosti već vidio slobodne ljude, koji prave prava čudesa, entuzijazam solidarnog rada, koji obuhvaća čitavu naciju, heroje rada, koji mijenjaju oblik zemlje, isušuju jezera i reguliraju rijeke, provode električnu struju u nevjerojatnim razmjerima, stvaraju nove industrijske gradove, preplavljuju zemlju obiljem i bogatstvom . . .

A riječi Ante R[adića] o borbi radničkog svijeta za svoju¹⁸⁶ muku — primjer su pravilnog, prijateljskog odnosa koji treba da vlada između seljaka i radnika i između seljačkih i radničkih stranaka i organizacija.

U svojoj, po našem mišljenju vrlo neuspjeloj »Ideologiji hrv[at]skog seljačkog pokreta« g. I[vo] Šarinić ponavlja najmanje pedeset puta na sve moguće načine, da u našoj zemlji n e m a k l a s a.

¹⁸² Vidi bilj. 176. U brošuri iz Toronta završava odlomak »(kurziv naš, op. pisca)«.

¹⁸³ Vidi bilj. 30.

¹⁸⁴ Vidi bilj. 83 i 84.

¹⁸⁵ U brošuri iz Toronta umjesto »moramo« piše »možemo«.

¹⁸⁶ U brošuri iz Toronta nema »R« uz ime »Ante«.

»No seljaštvo u našoj domovini ne priznaje uopće nikakvih klasa, jer u našoj domovini, osim doseljenih tuđinaca, i obrtnici, i intelektualci i svi ostali građani, seljačka su djeca, jer su još tako reći jučer živjeli u svojim seljačkim obiteljima na selu, a u grad su ih bacili duboki problemi sela.«¹⁸⁷ Evo, tako piše g. Šarinić na 66. str. svoje knjige.

Zamislite se u ovu rečenicu.

Dakle klasa nema. Postoji samo narod, t. j. seljaci i seljačka djeca.

Mi neznamo da li g. Šarinić priznaje dvije osnovne klase prijašnjeg feudalnog društva: vlasteline i seljake — kmetove. Ili su domaći vlastelini također bili seljačka djeca?

U svakom slučaju g. Šarinić je prospavao najmanje pol stoljeća društvenog razvitka — pa ne vidi ili ne će da vidi da su se u međuvremenu obrazovale dvije osnovne klase, koje se među sobom bore u današnjem društvu: buržoazija i proletarijat.

Po g. Šariniću su i kapitalisti, t. j. tvorničari, bankari i trgovci — seljačka djeca!

To je sve vrlo idilično. Da li su blagorodna gospoda bankiri, ti moderni »guli-baroni« istog mišljenja, to nas se mnogo ne tiče. Mnogi od njih, kad čuje kuda ga je uvrstio g. Šarinić, samo će prezirno mrdnuti nosom.

Ali nas se tiče jedno. A to je to, da se sa takvim prikazivanjem sakriva pravo stanje stvari, sakriva izrabljivanje. Po g. Šariniću nema izrabljenih i izrabljivača, nema tvorničara i radnika, nema bankira ni njihovih robova — sve mačke su sive, postoji samo narod, samo seljačka djeca, samo različita »zvanja«.

Tu se ne slažemo i smatramo da sakrivanje i zabašurivanje izrabljivanja ne samo da nije napredno i socijalno, nego je naprotiv antisocijalno i reakcionarno.

Ono je štetno ne samo za radnike, nego i za seljaštvo. G. Šarinić govori o tom da »duboki — problemi sela« bacaju seljake u grad. Ali on ne će da vidi krivca — ne će da vidi da je kapitalizam taj, koji se nije zadovoljio samo izrabljivanjem onog sloja zanatskih radnika, koje je zatekao još iz starih vremena, nego prodire i u selo, uvlači i seljake u sferu svog izrabljivanja, osiromašava ih i pretvara u najamne radnike, koji ipak često ostaju vezani (bar za neko vrijeme) za svoje seljačko gospodarstvo. On kao da ignorira i to, da se i na samom selu vrši stanoviti kapitalistički razvoj, t. j. da se obrazuje tananan sloj izrabljivačkih elemenata te je i to jedan od »dubokih problema sela«.

G. Šarinić vidi samo »zvanja«. Biti kapitalist ili biti radnik — svejedno, to su samo različita zvanja. Njega možda buni to što je odnos najamnog ropstva zamaskiran prividnom slobodom proletera, slobodnog, kako Marks veli od okova feudalne zavisnosti, ali slobodnog i od sredstava za proizvodnju, tako da je prinuđen da svoju radnu snagu »slobodno« prodaje kapitalistu. Radnik u stvari nije slobodni radnik već je najamni rob, koji je isto tako izrabljen kao rob starog društva ili kmet feudalnog društva, ali on je upravo zbog tog svog položaja i ta snaga, kojoj je historijom određeno da u savezu sa svim neproleterskim radnim slojevima otpremi u grob kapitalizam.

¹⁸⁷ Tako je pisala ukupna HSS-ovska štampa u to vrijeme.

Mi bi mogli isto tako da podvrgnemo kritici i to, što se n. pr. knjiga g. Šarinića kategorički izjasnjava za princip privatnog vlasništva. Tu se naravno ne radi o privatnom vlasništvu na predmete lične upotrebe i komforta, ne radi se o privatnom vlasništvu na seljačku zemlju, sprave, kuću, kravu, konja i vola itd. Protiv takvog privatnog vlasništva komunisti¹⁸⁸ nemaju ništa. Naprotiv, oni traže da seljaci dobiju svu veleposjedničku zemlju i to sa inventarom i bez odštete u svoju vlastitu uporabu, i da im se njihovo vlasništvo zaštiti od svih mogućih parazita.

Nije o tome riječ. Mi zamjeravamo to, što g. Šarinić ustaje i na obranu kapitalističkog privatnog vlasništva na fabrike, mašine, rudnike, veleposjed i banke. On to doduše prikriva time, što predlaže, da sav industrijski i trgovački kapital bude »pohranjen« u Narodnoj banci, a »zarada svih zadrugara« (a prema njemu to opet nije nitko drugi nego kapitalisti) je »slobodna i lična svojina zadrugara«. (Vidi »Ideologija« str. 84).¹⁸⁹

Mi kritikujemo to radi toga jer zalagati se za očuvanje kapitalističkog privatnog vlasništva znači zalagati se za ovjekovječavanje klasnog društva, ovjekovječavanje izrabljivanja.

Kao što se iz svega izloženoga vidi ljevičarsko radništvo odnosi se apsolutno pozitivno prema svemu što je socijalno, napredno, demokratsko, [i]stinski narodno u ideologiji i u tradicijama hrv[atškog] seljačkog¹⁹⁰ pokreta, a u isto vrijeme kritički prema svemu što je u suprotnosti sa interesima i težnjama radnog naroda sela i gradova i prema svemu što je na putu da se ostvari naš zajednički ideal slobodne i srećne Hrvatske.

IV. RADNICI — ZA SLOBODNU I SUVERENU KONSTITUANTU

Čitava situacija i razvoj događaja od 1918. i dalje postavlja pred radničku klasu i narode Jugoslavije pitanje saziva nove, zbilja slobodne i zbilja suverene ustavotvorne skupštine.¹⁹¹

Mi to naglašavamo zato, jer sve to što se je radilo dosada, nije bilo ništa drugo nego neprekidno, manje ili više brutalno i manje ili više otvoreno gaženje slobode i suvereniteta (vrhovništva) svih naroda Jugoslavije.

Navala kapitala i hegemonista na životne uslove radničkih i radnih masa, a i čitavih naroda, bila je još tamo od 1919. i 1920. godine uvijek praćena sa carovanjem grube žandarske sile i policijske samovolje, bestidnom trgovinom s trulim savjestima i mrtvim dušama, iznimnim zakonima i uredbama, koje su doki-dale i silovale osnovna građanska prava i drskim ignoriranjem onih zakonskih

¹⁸⁸ U brošuri iz Toronta umjesto »komunisti« piše »marksisti«.

¹⁸⁹ Takve stavove o jedinstvu hrvatskih narodnih interesa HSS je, npr. u svojoj radničkoj politici, pretvorio u jedinstvo interesa radnika i poslodavaca s teozom da su oni dio jedinstvenoga hrvatskog naroda.

¹⁹⁰ U brošuri iz Toronta bez »seljačkog«.

¹⁹¹ Usp. bilj. 58 i 102. U to vrijeme vode se novi pregovori između opozicionih građanskih stranaka oko uređenja države, pa to pitanje dolazi u prvi plan.

(ili ustavnih) odredaba, koje su trebale da zaštite građanske slobode i socijalna prava radnog naroda.¹⁹²

Kod nas se poslije rata i osnivanja ove države nije razvila niti onolika građanska demokracija, kakva je postojala, recimo u poslijeratnoj Weimarskoj Njemačkoj, do dolaska na vlast Hitlera.¹⁹³

Ali ne samo to. Prekršene su i formalne obaveze, koje su zajamčivale Hrvatima i Slovencima suverenitet i obećavale lojalno donošenje ustava bez naglasavanja (Krfška deklaracija od 20. VII. 1917. g.).¹⁹⁴ Jednostavno se još prešlo i preko zaključka hrvatskog sabora od 29. X. 1918. da tek ustavotvorna skupština u kojoj neće biti majorizacije hrvatskog naroda ima da odluči o obliku državnog uređenja.¹⁹⁵ Centralistički i hegemonistički Vidovdanski ustav (28. VI. 1921. g.) izglasan je nadglasavanjem i što više u odsutnosti Hrvatske Republikanske Seljačke Stranke, t. j. u odsutnosti 3/4 hrvatskog naroda.¹⁹⁶ Od narodnih predstavnika tražilo se da u napred priznaju stanoviti državni oblik i polože zakletvu vjernosti. Poslije toga kako je uoči Nove Godine 1921. bila stavljena pod »Obznanu« Komunistička Partija i radnička klasa, uoči 23. prosinca 1924. g. stavljena se pod »Obznanu« čitav hrvatski narod.¹⁹⁷

Na izborima 8. II. 1925. hrvatska republikanska seljačka stranka dobiva 530.000 glasova i 60 zastupnika — kao listina narodne suverenosti, čovječanske pravice i republikanske slobode.¹⁹⁸ Ali baš poslije izbora nad nju se nadnosi

¹⁹² Npr. Zakon o zaštiti radnika donesen 1922. godine kojim je trebalo osigurati radnicima 8-satno radno vrijeme, dobre radne i materijalne uvjete, slobodu sindikalnog organiziranja u praksi se uglavnom zaobilazio, pa i otvoreno kršio. Nije bilo bolje ni s drugim zakonskim odredbama. U toku 1929. godine pooštrene su odredbe Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, a samovolja policije i drugih organa vlasti bila je česta pojava.

¹⁹³ U Weimarskoj Njemačkoj, osobito odmah nakon njezina osnivanja, bio je ostvaren relativno visok stupanj građanske demokracije, iako su ekonomske teškoće i socijalne napetosti omogućile krvave sukobe između radnika i nacista. Kriza društva dovodi na vlast Hitlera 1933. godine.

¹⁹⁴ Krfška deklaracija — prvi zajednički akt srbijanske vlade (Nikola Pašić) i Jugoslavenskog odbora (Ante Trumbić) po kojem je trebalo na osnovu samoodređenja naroda i demokratskih principa osnovati zajedničku državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Po tom dokumentu nova je država imala biti jedinstvena, slobodna i nezavisna, ustavna, demokratska i parlamentarna monarhija.

¹⁹⁵ Odlukom Hrvatskog sabora od 29. listopada 1918. godine prekinute su sve veze s Austro-Ugarskom Monarhijom i zaključeno je da Hrvatska stupa u novu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, s tim da demokratski izabrana Narodna skupština u novoj državi odluči o obliku državnog uređenja.

¹⁹⁶ Iako je Hrvatska (republikanska) seljačka stranka na izborima za Konstituantu dobila 230.590 glasova i 50 mandata nije sudjelovala u radu Skupštine po vlastitom izboru odbivši priznati monarhiju.

¹⁹⁷ Vidi bilj. 106. Zbog neprekidne opozicije vladi, uz obrazloženje da je stupila u komunističku Seljačku internacionalu, 23. prosinca 1924. godine vlada je donijela odluku da se raspusti H(R)SS, da se zabrane svi njezini zborovi i svaki njezin rad, te izlaženje svih njezinih publikacija, knjiga i novina. Odlučeno je također da se protiv H(R)SS-a primijeni Zakon o zaštiti države po kojem je zaplijenjena sva strankina arhiva i uhapšeni vođe stranke, pa i sam Stjepan Radić. Ovdje je Cvijić retorički pretjerao u ocjeni da je pod »Obznanu« stavljen čitav hrvatski narod, kako je to u to vrijeme bila rasprostranjena tvrdnja.

¹⁹⁸ Na izborima za Skupštinu na početku veljače 1925. godine H(R)SS je dobila 546.430 glasova i 67 poslaničkih mandata usprkos spomenutim mjerama protiv stranke i njezina vodstva. Listu H(R)SS-a u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini umnogome je poduprla KPJ svojim glasovima, budući da njezina lista »Radničko-seljačkog bloka« nije zabilježila veći uspjeh.

mač »Zakona o zaštiti države«. ¹⁹⁹ Zastupstvo se hoće poništiti, a prvake osuditi po istom zakonu.

»Sporazum« od 27. III. 1925. (izjava pretsjednika Seljačkog kluba Pavla Radića ²⁰⁰ dolazak u Skupštinu) — to ogromno poniženje, popuštanje pred silom i prilagođavanje zahtjevima vlastodržaca — pokazao se je kao apsolutno besplodan oportunitizam. Hegemonija, tiranija i korupcija poslije »sporazuma« još se ²⁰¹ pogoršava, pa kad se je borba ponovno zaoštrila, kako u parlamentu, tako i u narodu, podiže se ubojnički samokres Puniše Račića . . . ²⁰²

Više je nego razumljivo i opravdano, da je poslije toga, t. j. 1. kolovoza 1928. hrvatsko narodno zastupstvo u hrvatskom saboru donijelo među ostalim slijedeći zaključak: ²⁰³

»Konstatujući, da su kraljevine Hrvatska i Crna Gora i sve narodno-političke individualnosti, predstavljene u Narodnom Vijeću, pristupile u državnu zajednicu sa Kraljevinom Srbijom ne odričući se svojih historijsko-državnih odnosno narodno-političkih individualiteta u korist ma koje druge od ujedinjenih zemalja nego samo u korist državne zajednice Srba, Hrvata i Slovenaca i da su akt od 1. prosinca 1918. ²⁰⁴ i ustav od 28. lipnja 1921. upotrebljeni za utvrđenje hegemonije bivše kraljevine Srbije nad svim ostalim zemljama i narodnim dijelovima, izjavljujemo, da je u svijesti narodnoj dosadašnje državno uređenje poništeno poznatim događajima i da ćemo povesti najodlučnije borbu za novo državno uređenje, koje će osigurati punu ravnopravnost svih spomenutih individualiteta«. (»Narodni Val« ²⁰⁵ od 2. VIII. 1928. — op. pisca).

Pitanje borbe za novo državno uređenje bilo je dakle vrlo oštro postavljeno i 1928. g. Ali usprkos stanovitih početaka i tada još nije došlo do zajedničke fronte i sporazuma s jedne strane između seljačkih i radničkih stranaka, a s druge strane između opozicije u Hrvatskoj i opozicije u Srbiji i drugim zemljama Jugoslavije. Iskorišćujući pasivnost i neslogu opozicionih snaga, a i stanovitu demoralizaciju uslijed spomenutog »sporazuma«, reakcija ide u odlučnu ofenzivu, ide da satire i posljednje ostatke demokratskih

¹⁹⁹ Zakon o zaštiti države počeo se prema H(R)SS-u primjenjivati od 1. siječnja 1925. godine.

²⁰⁰ Pavle Radić (1880—1928), sinovac S. Radića, jedan od vođa HSS-a. Ubijen u Narodnoj skupštini 20. lipnja 1928. godine. Po spomenutom »Sporazumu« u izjavi u Narodnoj skupštini H(R)SS je priznala monarhiju i tadašnji državni poredak, Vidovdanski ustav i ušla je u Pašićevu vladu, te se HRSS pretvorila u HSS. S. Radić je u studenom 1925. godine postao ministar prosvjete. U veljači 1927. HSS napušta vladu i prelazi u oštru opoziciju.

²⁰¹ U brošuri iz Toronta piše »više«.

²⁰² Puniša Račić, dvorski agent i poslanik vladine Radikalne stranke koji je 20. lipnja 1928. godine izvršio atentat na vođe HSS-a te ubio u samoj Narodnoj skupštini Pavla Radića i Đuru Basarićeka, a smrtno ranio Stjepana Radića.

²⁰³ Za prvi kolovoza 1928. godine bila je sazvana Narodna skupština u Beogradu — kao da i nije bilo atentata. Istog je dana u Zagrebu održana sjednica Poslaničkog kluba Seljačko-demokratske koalicije na kojoj je donesena citirana rezolucija, odnosno zaključak.

²⁰⁴ Prvog prosinca 1918. godine, proglašeno je ujedinjenje u zajedničku državu Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, a 28. lipnja 1921. godine proglašen je Vidovdanski ustav.

²⁰⁵ Vidi bilj. 117.

i narodnih sloboda. Reakcija ide u ofenzivu i zbog toga da osujeti i predusretne onu slogu radnika i seljaka, radničkih i seljačkih stranaka koja je počela da se rađa u to vrijeme (sjetimo se zajedničkog nastupa u poznatim događajima u mjesecu lipnju 1928. u Zagrebu).²⁰⁶

Dolazi 6. januar 1929., dolaze crne godine diktature . . . Narod nije bio pripravljen da na taj udarac odgovori pesnicom. Da je bilo sloge, da je bilo sporazuma, narod bi se branio kao u Španiji . . . Reakcija ne bi mogla tako lako da u toku cigle jedne noći zajaši na narodnu grbaču . . . Za ljevičarsku radničku stranku nastaje herojsko doba, ispunjeno borbom i žrtvama, ali njezina borba bila je izolovana, osamljena i zato bez izgleda na uspjeh.²⁰⁷ Velike rezerve, velike stranke bijahu u tihoj (i ispočetka neaktivnoj) opoziciji, jedinstvenog plana i zajedničkih akcija nije bilo . . . Diktatura nam je svima podijelila strahovitu i krvavu lekciju . . . Hoćemo li iz nje nešto naučiti?

Diktatura triumfira . . . Mjesto »parlamentarne« monarhije, dobijamo tzv. »ustavnu« monarhiju. Koliko je ironije u tom nazivu! Pada nam na pamet, kako je g. Stojadinović u ožujku mjesecu u senatu dirljivo nagovarao jeenesovske senatore:²¹⁰ »Nemojte, gospodo, da vašim postupkom, vašim govorima i vašim izjavama da stvorite vi od ustavne monarhije parlamentarnu monarhiju!« (»Politika« 28. III. 1936.).²¹¹ Naš veliki »demokrata« je to govorio još u ožujku 1936!!!

To je uostalom posve logično za onoga, koji hoće da se održi na vlasti ne samo protiv volje naroda, nego i nezavisno od tog »parlamenta«.

Jer po septembarskom ustavu 1931.²¹² kralj je jedini zakonodavac i državna vlast u zemlji, on može da raspusti to svoje savjetodavno vijeće kadgod hoće, on ne treba da potvrdi nikakav zaključak tog svog »parlamenta«, on imenuje polovinu senatora, dok drugu polovinu biraju od policije namješteni načelnici općina, ukazom postavljeni banski vijećnici i novo — »izabrani« narodni poslanici . . . Bez pristanka tog i takvog senata ne važi ni jedna Skupštinska odluka. Vlada nije odgovorna ni narodu, ni tom »parlamentu«, nego samo kralju, te može ostati na vlasti sve dotle, dok uživa povjerenje krune.

²⁰⁶ Neposredno nakon atentata u Skupštini, tj. od 20. do 23. lipnja, u Zagrebu su u znak protesta izbile i trajale spontane demonstracije. Josip Broz, sekretar MK KPJ za Zagreb, na sjednici Mjesnoga radničkoga sindikalnog vijeća Nezavisnih sindikata, 20. lipnja, predlaže da se i sindikati priključe demonstrantima. Na sastanku partijskog aktiva, koji je održan istoga dana uvečer, zaključeno je da KP organizira samostalne protestne akcije. Sutradan navečer istoga dana u demonstracijama sudjeluje oko 30.000 ljudi, među kojima i članovi KP. Podignute su i barikade, zbog napada policije na demonstrante. U sukobima je bilo mrtvih i ranjenih. Uhapšeno je mnogo demonstranata. Nakon toga, letkom od 23. lipnja KP poziva na generalni štrajk koji nije proveden kao istodobna akcija nego je nizom štrajkova u raznim tvornicama i radionicama, sve do 26. lipnja zaključno, KP dala svoj doprinos protestima zbog ubistva u Skupštini.

²⁰⁷ Vidi bilj. 11.

²⁰⁸ »Ustavna« monarhija po Oktroiranom ustavu iz 1931. godine.

²⁰⁹ Milan Stojadinović (1888—1961), političar, po političkom opredjeljenju radikal. Nakon petomajskih izbora 1935. godine predsjednik vlade s resorom vanjskih poslova.

²¹⁰ Vidi bilj. 91. »Jeenesovski senatori« — pripadnici Jugoslovenske nacionalne stranke.

²¹¹ *Politika*, dnevnik, nezavisni list počeo izlaziti u Beogradu 1904. godine.

²¹² Oktroirani ustav. Vidi bilj. 208.

Narod se prenuo, složnom navalom on je 5. maja²¹³ nanio prvi osjetljivi udarac diktaturi. Medvjed je ranjen, malo se povukao, ali oboren on još nije . . . I dalje se vlada — ma da i znatno blaže — po septembarskom ustavu i po zakonima diktature. Rođen u najmračnijim danima diktature, septembarski ustav i danas je još štit i simbol svih reakcionarnih klika u ovoj zemlji i prijetnja, koja visi nad glavom svake demokratske i slobodoumne težnje.

Pitanje likvidacije faš[ističkog] ustava od 1931²¹⁴ i borba za novi ustav je dio narodne borbe za likvidaciju diktature, za novo državno uređenje, za hljeb, slobodu, mir i nacionalnu ravnopravnost.

Što je prirodnije, nego da radnička klasa bude važan i aktivan faktor u toj borbi?

*

Borba za konstituantu danas znači borbu za novo državno uređenje, t. j. za slobodan sporazum između svih naroda Jugoslavije, to je jedno, a drugo, to je borba za potpunu demokratizaciju zemlje. Mi smo već u drugoj glavi naveli razloge zašto se i radnička klasa u današnjoj međunarodnoj situaciji zalaže za slobodan demokratski sporazum među narodima na bazi neograničenog prava samoodređenja.

Razumije se, borbeni radnici i dalje ostaju pristaše i pobornici socijalizma. Oni znaju, da jedino socijalizam znači potpunu i pravu slobodu ne samo za radni narod, nego i za sve nacije. Zašto? Prosto zato, jer socijalizam p o s a m o j s v o j o j p r i r o d i isključuje svaku zavisnost od imperijalizma, svaku imperijalističku politiku i svaku kapitalističku konkurenciju. Konačno, otkuda potiče nacionalno tlačenje, okupacija i izrabljivanje tuđih zemalja? Sve to potiče od imperijalizma, kapitalizma i kapitalističke konkurencije.

G. Dr. Vl[atko] Maček rekao je jednom: »Tragikom je slavenstva, da slavenski narodi, koji su sami bili kroz duge godine potlačeni, kada dođu slobodi, nemaju drugog posla, nego tlačiti druge slavenske narode, dobivši ih pod svoju sferu. Rusi su tlačili Poljake, danas Poljaci tlače Ukrajince. Austrijski Nijemci su tristo godina potlačivali Čehe, a danas Česi tlače Slovake. Turci su kroz pet sto godina tlačili Srbi, danas Srbi tlače Hrvate. To je slika slavenske uzajamnosti. Slavenstvo ne će imati budućnosti, dok svaki narod ne bude potpuno slobodan.«²¹⁵

Činjenice su ovdje navedene točno, ali ta »tragika« nije neki sud²¹⁶ ili neka neizbježnost, nego je vezana uz kapitalizam i imperijalizam. Tamo gdje je imperijalizam slomljen, znamo da je moguća ravnopravna i sretna obitelj od preko stotine naroda, ne samo slavenskih, nego i drugih.

Prednost socijalizma pred kapitalizmom sastoji se među ostalim u tome, što socijalizam ne samo isključuje svako nacionalno ugnjetavanje, nego i omogućuje bratsku i nesebičnu pomoć narodima koji su zaostali u svom ekonomskom i kulturnom razvitku sa strane razvijenih nacija. »Vučje srce« o kome je govorio A[n]te Radić nije svojstvena crta pobjedonosnog radnog naroda. Njemu je na-

²¹³ Vidi bilj. 65.

²¹⁴ Vidi bilj. 208. Taj epitet »fašistički« ustav proistječe iz ocjene KPJ da je riječ o vojno-fašističkoj diktaturi. Vidi bilj. 11.

²¹⁵ Nije se moglo ustanoviti kada i gdje je to Maček rekao.

²¹⁶ U brošuri iz Toronta umjesto »sud« piše »usud«.

protiv svojstvena krajnja velikodušnost, širokogrudnost i solidarnost u odnosima među narodima i rasama.

To je ideal, kome mi težimo. Ali klasno svijesni radnici ne mogu se ograničiti samo propagandom svojih nazora, nego moraju aktivno pomoći ono k čemu narod danas teži.

Zbog toga je dužnost radničke klase da svom svojom snagom pomogne današnje pokrete za federaciju, odnosno autonomiju pojedinih zemalja i historijskih pokrajina, jer i u tom rješenju treba gledati ozbiljan korak napred u pravcu potpune narodne slobode i demokratizacije zemlje.

*

Kada se postavlja pitanje konstituante onda treba imati u vidu prije svega ove tri stvari:

Prvo: izbori za nju treba da budu zaista slobodni, tj. oni moraju biti provedeni bez terora i pritiska sa strane vlasti i svaka stranka mora imati potpunu slobodu za agitaciju i za isticanje svojih kandidata. Drugim riječima, svojom borbom i aktivnošću, narod mora gledati da si stvori realne garancije da izbori budu doista slobodni.

No da se te garancije postignu, potrebno je pomaći se s mrtve točke, izmjeniti stvarne odnose snaga u zemlji.

Ljevičari prihvataju zahtjev za konstituantu, smatrajući da je to put da se demokratski pristupi k rješavanju pitanja unutrašnjeg uređenja. Međutim, da bi se olakšalo čitavom srpskom narodu da shvati opravdanost saziva slobodne Konstituante, oni smatraju da ne bi bilo od nikakve štete za pravedno rješenje hrvatskog pitanja da se prije izbora za Konstituantu provedu izbori za zakonodavnu Skupštinu. Ta Skupština imala bi u najkraćem vremenu da izvrši sve pripreme za slobodne izbore u Konstituantu.

Drugo: G. Dr. V[latko] Maček i Sv[etozar] Pribićević su potpuno u pravu, kada ističu da u konstituenti ne smije biti nadglasavanja pojedinih naroda. Pravomoćni mogu biti samo oni zaključci, za koje će se izjasniti većina Hrvata, većina Slovenaca i većina Srba. Lijevi radnici drže, da to isto treba da vrijedi i za Crnu Goru i Makedoniju.²¹⁷ Oni drže nadalje, da i žitelji pojedinih historijskih provincija kao što je Vojvodina i Bosna i Hercegovina imaju isto tako pravo da slobodno odrede svoj odnos prema državnoj cjelini i prema drugim narodima. Izbori za konstituantu moraju faktički imati plebiscitarni karakter. Izbori za konstituantu nisu u protuslovlju sa sazivom pojedinih nacionalnih sabora. Sigurno je da će slobodna i suverena konstituanta svakome narodu priznati pravo na svoj vlastiti sabor.

Treće: Konstituanta mora biti zaista suverena, t. j. ona mora imati pravo da riješava sva pitanja, koja se odnose na državni oblik i unutarnje uređenje države. Ona ne smije zavisjeti od ničije milosti. Ona sama treba da bude vrhovni organ, vrhovni »ustavni faktor«, vrhovni »odgovorni činilac« itd. Bez tih uslova konstituanta ne bi bila konstituanta. G[ospodin] Gro[lo] i drugi,

²¹⁷ Odnosi se na stavove KPJ o nacionalnom pitanju. Vidi bilj.114.

²¹⁸ Milan Grol (1876—1952), srpski političar i kulturni radnik. Od 1913. godine član je Glavnog odbora Samostalne radikalne stranke. Sudjelovao u osnivanju Demokratske stranke 1919. i od tada je njezin istaknuti član.

koji inzistiraju na »prethodnoj saglasnosti svih odgovornih faktora« očevidno hoće da umanje taj značaj i to pravo konstituante. Međutim, demokracija nije demokracija, ako se netko postavlja nad sam ustav i nad samu konstituantu. Demokracija nije ništa, ako se nekome rezervira pravo da stane između naroda, koji hoće slobodno da se sporazumiju o svom zajedničkom životu. Demokracija je prosto karikatura, ako je dovoljno da netko zvekne sabljom, pa da se poništavaju ustavi, lete vlade i imenuju nove bez obzira na volju i želju naroda.

Suština pitanja je u tome, da li će narod svojom borbom trgnuti na sebe svu realnu političku vlast u ovoj zemlji. Jedino u tom slučaju mogu se očekivati dobri rezultati od konstituante. Jedino u tom slučaju može se očekivati i neki zaista napredan, demokratski ustav, koji će zadovoljiti i glavne zahtjeve pojedinih naroda.

Jer što je zapravo ustav? Ferdinand Lassalle²¹⁹ u svojim lekcijama (1862-3) vidi suštinu ustava u »realnim faktičkim odnosima snaga, koje postoje u dotičnom društvu«. Jedan drugi znameniti teoretičar marksizma kaže, da je »suština ustava u tome, što osnovni zakoni države uopće i zakoni o izbornom pravu i predstavništvu, njegovoj nadležnosti itd. izražavaju stvarni odnos snaga u klasnoj borbi«.²²⁰

A tako i jeste. Od stvarnog odnosa između narodnih snaga, snaga demokracije i progresa na jednoj strani snaga i reakcije i fašizma na drugoj strani zavisjet će i sudbina novog ustava.

Nijedna veća konstitucija u povijesti naroda nije bila prosto rezultat rada jurista i političara u zatvorenim kabinetima. Sam francuski narod i najbolji umovi koji su održavali njegove težnje biti su na pr. autori najnaprednijeg buržoaskog ustava od 1793.²²¹

A tako je i kod nas. Uvjet uspjeha je u tome, da se sa svih strana poduzme sve, da se zaista okupe u jedan front sve napredne i demokratske snage, da se zajednički pređe na provođenje akcija za opće prihvatljive konkretne zahtjeve i ciljeve, da se učini kraj besplodnom pregovaranju, kobnom zavlačenju i strančarskoj uskogrudnosti.

To treba da u prvom redu uvide vođe Udružene Opozicije²²² koji nose veliku odgovornost za to da pregovori nijesu donijeli stvarnih rezultata i da se ta sloga nije ostvarila.

Ali vodstvo Seljačko-demokratske koalicije isto tako treba da uvidi, da se pitanje slobode hrvatskog naroda neće i ne može riješiti samo u Hrvatskoj. Ono će se riješiti zajedničkom borbom svih demokratskih snaga, te je zbog toga dužnost SDK da takve snage svugdje podupre, da olakša njihovo prikupljanje i organizovanje. Činjenica da je SDK najveća i najorgani-

²¹⁹ Ferdinand Lassalle (1825—1864), njemački socijalist, predsjednik Općeg njemačkog radničkog udruženja osnovanog 1863. godine. Smatrao da je preobrazba društva moguća stvaranjem proizvodnih radničkih zadruga uz pomoć države.

²²⁰ Za sada se nije moglo ustanoviti odakle je ovaj citat.

²²¹ Ustav od 24. VI 1793, rezultat francuske revolucije, deklarirao je princip narodnog suvereniteta, općeg prava glasa, jednakosti građana, prava na rad i obrazovanje, slobode štampe i nepovredivosti privatnog vlasništva. Izglasao je odmah na početku jakobinske diktature.

²²² Vidi bilj. 58.

zovanja demokratska snaga u Jugoslaviji obavezuje njeno vodstvo da tu počasnu ulogu vrši sa najvećom širinom, perspektivom i odlučnošću. Borba koju neki reacionarci iz redova SDK vode protiv srbijanskih ljevičara, tih najvjernijih saveznika hrvatskog naroda objektivno je uperena protiv interesa Hrvatsva.²²³

Kobna je svaka iluzija da se pitanje realne političke vlasti u ovoj zemlji može riješiti bez okupljanja svih snaga i bez aktivne zajedničke borbe samih masa za niz konkretnih, općeprihvatljivih ciljeva. Svaka takva iluzija krije u sebi klicu i opasnost poraza.

Nijedan ozbiljniji preobražaj u društvu nije se još desio da same mase nisu odigrale aktivnu ulogu na političkoj pozornici. Što se pak tiče znamenitih pregovora u Udruženoj Opoziciji mislimo da treba reći ovo: nitko pametan ne može načelno imati ništa protiv pregovora. I pregovori mogu biti od koristi. Ali kad pregovori u toku pola godine, godine, godine i po ne dovode ni do kakve zajedničke akcije, onda od tih pregovora ne samo da nema koristi, nego je direktna šteta: jer se uspavljuje i demoralizira narod. Centar »situacije« prenosi se ne u narod, nego za zeleni stol.

A to je kobna, kobna pogreška. To je »mrtva točka« o kojoj je govorio g. Dr. VI[atko] Maček u svom poznatom razgovoru sa dopisnikom »Populaire«.²²⁴ Pregovori su se razbili na 4 točki beogradskih predloga, od 31. ožujka 1936., t. j. na točki, koja je govorila o ustavu i o unutarnjem uređenju države.²²⁵ Ali 1. točka konstatovala je »potrebu promjene stanja u zemlji i zavođenja pune demokracije, a 2. i 3. točka predloga govorila je »O zajedničkoj akciji stranaka Udružene Opozicije« i o »potrebi postizanja suglasnosti o praktičnoj suradnji«. Čak i bez obzira na nesuglasice u 4. točki, mogla se je u 1., 2. i 3. točku uliti konkretna sadržina, moglo se je i trebalo se je dogovoriti o nizu općeprihvatljivih zahtjeva o demokratizaciji zemlje i o poboljšanju položaja masa. Stvari bi se pomakle s »mrtve točke«! Pa kad bi se i narod u Srbiji na osnovu sporazuma u 1., 2. i 3. točki jednom pokrenuo i u zajedničkim akcijama približio hrvatskom narodu, kad bi on vidio realne uspjehe zajedničke borbe — koji bi nedvojbeno učvrstili veze između srpskog i hrvatskog naroda i pojačali razumijevanje srpskog naroda za opravdane težnje Hrvata.²²⁶ Ne samo to, nego narod bi uopće došao više do izražaja, pa bi ako treba mogao i pritisnuti na svoje vođe da prihvate zahtjeve hrv[atškog] naroda. Sa takvom taktikom moglo bi se samo dobiti i pomaći s mrtve točke.

Kad govorimo o ustavu treba imati na umu još jednu stvar.

Klasno svijesni radnici su odlučno protiv toga da narod još jedamput doživi onakav »sporazum« — kapitulaciju od 1925. godine. Proletariat²²⁷ je protiv gnjilog kompromisa za leđima i na račun naroda. Pa k čemu je dovela 1925. godina? Ona je dovela do tužne 1928. i crne 1929. godine. Ona je dovela do demoralizacije narodne vojske, unutarnje je oslabila narodni pokret, borbu za ideale hrv[atškog] naroda.

²²³ Vjerojatno Cvijić misli na komuniste u Srbiji.

²²⁴ *Le Populaire*, organ Socijalističke partije Francuske, od 1921. godine, izlazio u Parizu.

²²⁵ Odnosi se na pregovore između SDK i Udružene opozicije. Vidi bilj. 58.

²²⁶ U brošuri iz Toronta piše umjesto »Hrvata« — »hrvatskog naroda«.

²²⁷ Na i. mjestu umjesto »proletariat« piše »Oni su«.

A neka nova slična kapitulacija imala bi ne samo slične posljedice kao i tada, nego možda još i gore. A prije svega — novi val šovinizma, jačanje i oživljavanje fašizma na srpskoj strani, a kao reakcija na to nastupilo bi sigurno i jačanje i oživljavanje hrvatskog fašizma. Do kakvih zlokobnih posljedica bi to moglo dovesti teško je proreći.²²⁸

Istina je, da događaji uče i učiti će i mase i vođe. Mnoga štetna iluzija, zabluda ili predrasuda pri tome će pasti. Ali je istina i to, da proletarijat i svijesni narodni ljudi nisu zato tu, da se pletu na repu događaja, nego su zato tu da i oni uče događaje, da idu napred, da pokazuju put, da upozoruju vojsku da ne zaluta na neko močvarno tlo, gdje na nju vreba pogibelj i propast.

Od ogromne je važnosti da se i hrvatski i srpski narod založi i za prava i zahtjeve Vojvodine, Makedonije, Crne Gore i Kosova. Tamo žive narodi, koji imaju svoje muke i zahtjeve, koji se ne mogu i ne smiju ignorirati. Velika je tamo sila, bez čijeg učesća u slobodnom sporazumu ne će biti slobode, mira i sreće u ovim našim zemljama.²²⁹

Utoliko je važnije da hrvatski narod pomaže sve opravdane zahtjeve ovih zemalja, a u toliko važnije je i to, da sam srpski narod, a prije svega srpski proletarijat, bez obzira na apetite srpskih hegemonističkih gavana pruži bratsku ruku spomenutim narodima. Od ogromne je važnosti da se pokreti pojedinih naroda čim bolje međusobno upoznaju i obogaćuju iskustvom. U tome je jedan od zaloga za opći uspjeh, a ujedno će se time uspješno suzbijati frankovačka, madžarska, albanska ili bugarska fašistička i separatistička akcija.

Što se tiče odnosa prema nacionalnim manjinama u pojedinim zemljama i historijskim pokrajinama (na pr. Srbi u Hrvatskoj, Nijemci u Vojvodini itd.) evo što o tome čitamo u jednoj poznatoj marksističkoj raspravi o nacionalnom pitanju.

»Nema sumnje, da nema oblasti, koja bi bila nacionalno potpuno homogena (jednorodna), jer u svakoj oblasti rasijane su nacionalne manjine.« »Tu bi mogla da ponikne bojazan, da će nacionalne većine ugnjetavati manjine. Ali ta bojazan imala bi temelja jedino u tom slučaju, ako u zemlji ostane staro stanje. Ako će pak u zemlji vladati potpuna demokracija, onda za tu bojazan ne će biti nikakvog temelja.«²³⁰

Manjina je nezadovoljna ne zato jer joj fali nacionalna veza, nego zato jer joj se otimlje pravo na materinji jezik. Dajte joj pravo upotrebe njenog jezika i njeno nezadovoljstvo raspršit će se samo po sebi.

»Manjina je nezadovoljna ne zato jer joj fali neka umjetna nacionalna veza, nego zato jer nema nacionalnih škola. Dajte joj takvu školu, i njeno nezadovoljstvo izgubit će svaku osnovu.«

²²⁸ Iza riječi »proreći« u brošuri iz Toronta dodan je cijeli ovaj odlomak: »Priželjkivanje neke gnjile nagodbe za ledima narodima ne bi bilo pravilno ni onda, ako se ono motivira s time, da će se mase na osnovu vlastitog iskustva osloboditi svojih štetnih iluzija. Prije svega, moglo bi se, kao što već rekosmo dogoditi tako, da mase izgube jednu iluziju, ali padnu na drugu tj. fašističku iluziju.«

²²⁹ Na i. mjestu iza riječi »zemljama« dodan cijeli ovaj odlomak: »Mi znamo, da se i među demokratskim srpskim političarima nalaze ljudi, koji recimo Vojvodinu i Makedoniju smatraju prosto kao kravu muzaru i koji kad čuju o zahtjevu ovih zemalja da budu federativne jedinice ljutito odgovaraju: To neće da ide bez krvi.«

²³⁰ J. V. Staljin n. dj., str. 63—64.

»Manjina je nezadovoljna ne zato, jer joj fali nacionalna veza, nego zato jer joj fali sloboda savjesti, sloboda kretanja itd. Dajte joj sve te slobode i ona ne će više biti nezadovoljna.«²³¹

Gornje riječi među ostalim dovoljno jasno pobijaju teorije onih, koji poput Dra. L a z e M a r k o v i ć a²³² govore: »Poznato je gospodo, kako je hrvatski i srpski narod izukrštan, izmještan, i praktički bi bilo gotovo nemoguće razdvojiti ga«. Tamo gdje se radi o manjinama, nije ni potrebno da se cjelovita teritorija »razdvoji«, već je potrebno da se uredi potpuno ravnopravni i bratski odnos između većine i manjine. U drugim pak, kompliciranijim slučajevima neka riješava plebiscit.

*

Ostaje nam još da razgledamo neke argumente srpskih demokratskih i zemljoradničkih prvaka.

Mi smo već ukazali na opasnost njihovog gledišta o neophodnosti »prethodne saglasnosti« svih »odgovornih činilaca«, svih faktora »o d o z g o i o d o z d o«, kako jednom reče g. Lj[uba] D a v i d o v i ć.²³³ Pokazali smo da je to u stvari kraj[nje] narodnog suvereniteta. A osim toga tu je osamnajestgodišnje iskustvo, draga gospodo! A to iskustvo je vrlo krasnorječivo! . . .

Nije manje čudan i zahtjev neke srbijanske gospode da se novi ustav donese »p o p r o p i s i m a v a Ź e ć e g u s t a v a«, t. j. onog istog ustava, koji je donešen bez naroda i protiv naroda. Zar ta gospoda misle da se oni time drže na terenu »ustavnosti«? Kakve ustavnosti, čije ustavnosti? Kada je narod prihvatio septembarski ustav, pa ako hoćete, kada je on privolio da se ukine Vidovdanski ustav?²³⁴

Pravilno je, nema sumnje, samo ono gledište, koje u ovom pitanju zauzimaju gg. Dr. V l [atko] M a č e k i S v [etozar] P r i b i ć e v i ć.

Gg. demokratski i zemljoradnički prvaci upotrebljuju još jedan argumenat, da bi dokazali nemogućnost prihvaćanja onih zahtjeva, koje je postavilo vodstvo hrvatskog nar[odnog] pokreta. Oni se pozivaju na v a n j s k u o p a s n o s t. Govore o opasnosti sa strane talijanskog fašizma, o opasnosti restauracije Habsburga ili priključenja Austrije Njemačkoj. (Vidi »Odjek« od 15. srpnja 1936.)²³⁵ Da, te opasnosti su velike, »Odjek« ima pravo. Ali kako ćemo²³⁷ odoljeti? Kakvu u n u t a r n j u s n a g u može imati centralistički i nasilnički upravljana država? Kakvo oduševljenje za borbu protiv vanjskog fašizma može imati jedan²³⁸

²³¹ Isto.

²³² Vidi bilješku 160. Nije se moglo ustanoviti gdje je to Marković rekao.

²³³ Ljubomir Davidović (1863—1940), srpski političar, u vrijeme Cvijićeve brošure zalagao se za okupljanje opozicionih građanskih snaga u Srbiji i suradnju s HSS-om.

²³⁴ Misli se na Oktroirani ustav iz septembra 1931. i Vidovdanski ustav iz 1921.

²³⁵ Usp. bilj. 14.

²³⁶ *Odjek*, list za sva društvena pitanja. Izlazio u Zagrebu 1935—1936. godine pod utjecajem KPJ i propagirao ideje Narodne fronte. Cvijić je upotrijebio komentar iz tog lista o ponašanju opozicionih srbijanskih političara, koji su upozoravali na opasnost od fašizma (napad fašističke Italije na Etiopiju 1935. godine dao im je za pravo), te na mogućnost pripojenja Austrije Njemačkoj — što se dogodilo 1938. godine. Restauracija Habsburgovaca ipak nije bila realna opasnost.

²³⁷ U brošuri iz Toronta iza riječi »ćemo« piše »im«.

²³⁸ Na i. mjestu nema riječi »jedan« iza riječi »imati«.

narod koji je sam neslobodan i potlačen? Baš vanjska fašistička opasnost i jest jedan razlog više da se zadovolje zahtjevi ugnjetenih naroda. Udružene demokratske i slobodne zemlje Južnih Slavena razvit će kolosalne, divovske snage kad će biti potrebno braniti svoju slobodu od fašističkog napadača. Tada će čitav narod i sve stranke sa oduševljenjem uložiti sve snage za jačanje narodne obrane.

Ovom prilikom htjeli bismo još jedamput istaknuti koliko je i sam srpski narod duboko zainteresiran u tome, da se zadovolje zahtjevi hrvatskog i drugih nesrpskih naroda. Ne samo zato, jer će zajedno sa centralizmom pasti i reakcija u samoj Srbiji već i zato jer bez zadovoljenja zahtjeva ugnjetenih naroda, bez unutrašnjeg mira među narodima sama nezavisnost i sloboda srpskog naroda doći će sve više u pitanje. Pogledajmo situaciju, kakva ona doista i jeste. S jedne strane imamo sve jače prodiranje njemačkog imperijalizma na Balkan (to prodiranje poslije austrijsko-njemačkog sporazuma od 11. lipnja 1936. samo se još pojačava),²³⁹ s druge strane Jugoslaviju opkoljuje lanac država revizionističkog bloka pod vodstvom Italije. I jedni i drugi nastoje da razore mirovni blok Male Antante.²⁴⁰ A k tome treba dodati da nacionalno tlačenje direktno hrani i jača separatističke i fašističke tendencije u samoj Hrvatskoj. Ako bi Srbija ostala sama ili ako bi odnosi između Srbije i drugih zemalja ostali takvi kakva su danas — onda ni nezavisnost i sloboda same Srbije ne će moći biti sačuvana. Ona ne bi mogla odoljeti pritisku fašističke Njemačke, Italije, Austrije i Mađarske. (Osim toga treba uzeti u račun još Albaniju, a isto tako uticaj njemačkog imperijalizma u Bugarskoj i Grčkoj).

Zaista treba reći: »Tko neće brata za brata, imat će tuđina za gospodara.«

Prvaci demokratske i zemljoradničke stranke često su podvlačili i to, da najprije treba riješiti pitanje demokratskih sloboda, a tek onda hrv[at]sko pitanje i pitanje državnog uređenja. Oni inzistiraju na prvenstvu pitanja političkih sloboda. Šta je tu istina a šta nije?

Istina je, da je pitanje demokratizacije najuže povezano s rješenjem nac[ionalnog] pitanja. Čim je demokratskije uređena jedna zemlja, tim blaže oblike poprima i nacionalno ugnjetavanje, a u pojedinim slučajevima, kao što je to na pr. u Švicarskoj, i potpuno nestaje. I obratno. Čim je reakcionarnija i fašističkija neka zemlja, tim brutalnije je i nacionalno ugnjetavanje, koje se očituje čak i u krvavim progonima i u fizičkom istrijebljivanju čitavih naroda. To je bio slučaj n. pr. u carskoj Rusiji, a i u nekim balkanskim zemljama poslije rata. Tu činjenicu već su davno utvrdili marksistički teoretičari.

Istina je i to, da demokracija pruža i povoljnije uslove za borbu za potpunu nacionalnu slobodu. U svakom slučaju mi držimo da treba ujediniti sve demokratske snage svih naroda odmah, danas, bez odugovlačenja radi borbe za svaki pedalj demokratske slobode. Svaki propust u tom pogledu je neoprostiva pogreška. Odricati²⁴¹ se od zajedničke borbe za demokratske slobode

²³⁹ Po tom sporazumu Njemačka je Austriji garantirala neutralnost. Zapravo je to bio uvod u pripojenje Austrije Trećem Reichu.

²⁴⁰ Mala Antanta, obrambeni savez Kraljevine SHS, Čehoslovačke i Rumunjske sklopljen 1920. i 1921. godine kako bi se očuvali mirovni ugovori iz 1919. godine.

²⁴¹ U brošuri iz Toronta umjesto »Odricati« piše »Otkazivati«.

znači faktički produžavati kako političko, tako i nacionalno ropstvo svog naroda. Potrebno je da se to otvoreno i jasno kaže.

Ali istina je i nešto drugo. Demokratske slobode same po sebi nisu još istovjetne s nacionalnom slobodom.

To se je s pravom istaklo sa strane SDK i ukazalo na primjer Vidovdanskog ustava koji je značio sve prije samo ne nacionalnu slobodu.

Sve u svemu: mi držimo, da hrvatski narod nema nikakvog razloga da mehanički dijeli pitanje demokratskih sloboda od pitanja državnog uređenja; a još manje ima razloga da jedno drugome suprotstavlja. Jer u stvari je jedno uvjetovano drugim.

Bez nacionalne slobode nema demokracije. I obratno: bez demokracije nema nacionalne ravnopravnosti.

V. RADNIČKA KLASA I HRVATSKI NARODNI POKRET

Mislimo da je iz čitavog dosadašnjeg izlaganja jasno, da — bez obzira na neslaganje u pojedinim nazorima na društvo i na svijet — SDK i komunisti²⁴² se danas slažu u čitavom nizu važnih, pa i najvažnijih pitanja.

Mi govorimo naravno o borbenim marksistima (komunistima)²⁴³ a ne o socijaldemokratima, čija se politika nažalost često puta kosi s interesima hrv[at-skog] naroda, a već i samim time i s interesima same radničke klase.

Da ponovimo: koja su to pitanja, u kojima se politika SDK i politika lijevog krila radništva međusobno dodiruju?

1. borba za neograničeno pravo samoodređenja i slobodan razvoj hrv[at-skog] naroda;
2. borba protiv unutarnjeg i vanjskog fašizma, za demokratske slobode;
3. borba za saziv slobodne i suverene konstituante;
4. borba za poboljšanje gospodarskog i socijalnog položaja seljaštva, radništva i drugih siromašnih i srednjih slojeva;
5. borba za očuvanje mira, i protiv ratne opasnosti;
6. borba protiv reakcionarnog šovinizma, a za bratsku slogu među narodima.²⁴⁴

²⁴² U brošuri iz Toronta piše umjesto riječi »komunisti« — »borbeni marksisti«.

²⁴³ Na i. mjestu nema »(komunistima)«.

²⁴⁴ U članku s naslovom Komunistička stranka Hrvatske i Hrvatski Narodni Pokret, potpisan inicijalom R. (Rodoljub Čolaković), objavljenom u listu *Proleter* u listopadu 1937. godine stoji, među ostalim, i ovo: »Pokušaćemo da u nekoliko točaka formuliramo ona pitanja u kojima se politička Seljačko Demokratske Koalicije i Komunističke stranke Hrvatske dodiruju i po kojima je saradnja ne samo moguća, već i potrebna u interesu hrvatskog naroda.

1) Borba za pravo samoodređenja i slobodan razvitak hrvatskog naroda.

2) Borba protiv unutrašnjeg i vanjskog fašizma. S tim u vezi borba za mir i spoljno-politička orijentacija na tabor država koje su za mir.

3) Borba za slobodnu i suverenu Konstituantu.

4) Borba za poboljšanje materijalnog položaja seljaštva, radništva, zanatlija i ostalih srednjih slojeva.

5) Borba za bratsku slogu među narodima Jugoslavije, a protiv raspirivanja šovinizma«. *Proleter* 1929—1942, n. iz. str. 593. Vidi bilj. 6 i 19.

Slaganje borbenih marksista sa seljačko-demokratskom koalicijom u svim tim pitanjima nije hinjeno, nije izvještano, nije slučajno, nije demagogija, nije neki manevar . . . Ono nije izazvano nekom slučajnom konjunkturuom, ili partijsko-političkim računom . . .

Daleko od toga!

To slaganje je posljedica toga, što se u samom životu najdublji interesi seljaštva, radništva i srednjih slojeva stapaju u jedno u svim gore spomenutim pitanjima . . .

Ono je historijski uvjetovano: čovječanstvo, a i naš hrvatski narod, kao dio tog čovječanstva — ne da se prignječiti do zemlje barbarstvom fašizma, ne da se raskrvariti bestijom rata, ne da da mu ispiju svu krv hijene finansijske oligarhije . . .

I zatim još nešto: slaganje borbenih marksista sa SDK u tim pitanjima nije u nikakvom protuslovlju s naukom marksizma i sa interesima i konačnim ciljem radničke klase.

A zar i može biti drukčije: zastupanje interesa čovječanstva, zastupanje najdubljih interesa naroda — ne može biti izdaja marksizma, ni izdaja interesa radničke klase!

Opća težnja ka jedinstvu, k prijateljstvu, svih ljudi dobre volje, k bratskoj saradnji preko svih partijsko-političkih i religioznih granica — nije dakle nikakva slučajnost, nego ima duboko korijenje.

Za dokaz tome možemo navesti i to da se ta težnja ne javlja samo kod borbenog radništva. Ne, ona se javlja istodobno i općenito kod seljaka, kod članova Gospodarske i Seljačke Sloge, kod članova i prvaka HSS i sam[ostalnih] demokrata, kod narodne inteligencije . . .²⁴⁵

U bezbrojnim slučajevima ona — ta težnja — došla je već do izražaja.

Nije čudo: interes naroda, interes radnog naroda, interes čitavog ljudskog roda veći je i viši od usko strančarskih interesa.

Koga neće radovati ona scena, koja je opisana u²⁴⁶ knjižici pod naslovom »Robija«. ²⁴⁷ Robijaši u Lepoglavi — pripadnici hrv[atškog] narodnog pokreta i komunisti bili su dugo vrmeena držani odijeljeno u posebnim zgradama na obostranu štetu, jer ovako odijeljene moglo ih se lakše tući, prikraćivati i terorizirati.

Poslije duge i ustrajne borbe napokon su se opet našli zajedno.

»Sastanak je bio dirljiv« — kaže se u knjižici. — »Grtilo se, ljubilo, pjevalo se da se sve orilo. Komunisti su došli k hrvatskim narodnim borcima²⁴⁸ pjevajući »Vilu Velebita«, ²⁴⁹ a hrvatski narodni borci dočekali su ih sa »Internacionalnom«. Zvukovi tih dviju revolucionarnih pjesama miješali su se odjeku-

²⁴⁵ KPJ je inače u svojim ocjenama HSS-ovskih organizacija razlikovala vodstvo od članstva, pa su te Cvijićeve ocjene vjerojatno napisane u svrhu propagiranja Narodne

²⁴⁶ U brošuri iz Toronta iza »u« piše »nedavno izašloj« fronte.

²⁴⁷ Robija Zapis hrvatskih narodnih boraca. Uredio i izdao Nikola Rubčić, Zagreb. Knjigu je zapravo napisao Šime Balen. Izdana je u 10.000 primjeraka.

²⁴⁸ Hrvatski narodni borci — na robiji su komunisti surađivali sa svim političkim osuđenima koji su bili protiv režima, pa tako i sa HSS-ovcima, a bilo je i stanovitih kontakata i s ustašama, jer su ih nastojali pridobiti za svoje ideje.

²⁴⁹ »Vila Velebita — stara hrvatska pjesma, koju su ustaše posvojili.

jući tamnim hodnicima lepoglavske kaznionice, prodirući kroz debele tamničke zidove da se izgube negdje među obližnjim brežuljcima hrvatskog Zagorja». Nada je u slozi, sila je u slozi.

Koliko puta su nas već tukli, najprije jednoga, a onda drugoga zato jer te sloge nije bilo!

Seljaštvo su tukli još 1919. g. i krajem 1918.²⁵⁰ Radništvo je pri tome uglavnom bilo u rezervi, t. j. njegova borba bila je sama za sebe. Ono nije kao cjelina priskočilo u pomoć seljaštvu.

Krajem 1920. dogodilo se pak obratno. Sad su radništvo tukli sa »Obznanom«, a seljaštvo je ostalo po strani, ne mičući se . . .

23. prosinca 1924. stavlja se pak pod »Obznanu« čitava Hrvatska republikanska stranka, a obadvije glavne narodne struje još uvijek teku paralelno, još uvijek se ne slijevaju . . .

Ista ta žalosna stvar ponavlja se i 6. januara 1929. i neprijatelju je uvijek lako.

Ali ta ludost treba već jedamput da prestane! Dosta se je špekuliralo i profitiralo na našoj neslozi.

Sloga je danas već velika, ali je neki svijesno ili nesvijesno, namjerno ili nenamjerno razaraju. Sloga je velika, ali ona mora postati još veća, šira i čvršća.

Kad sloga postane još veća, kad zajednički i po međusobnom sporazumu nastupe svi narodni slojevi, kad se svi potoci i potočići sliju u jednu veliku i moćnu rijeku, kad se pokraj udaranja valova uzbibanog seljačkog mora uvijek bude čuo i čvrsti i odmjereni korak radničkih bataljona, kad se pokraj hrvatskih trobojnica zalepršaju u zrak radničke zastave — onda pod tim pritiskom ne će izdržati neprijateljske utvrde. Narodu će svanuti sloboda.

Neki tvrde da je »seljački pokret marksistima trn u oku« (vidi već citirani uvodnik »Hrv[atškog] Dnevnika« od 28. kolovoza 1936).

Šta da se kaže na ovu besmisleni i smiješnu tvrdnju?

To je isto kao da netko kaže da je marksistima »trn u oku« borba protiv fašizma, borba za socijalnu pravicu, borba za slobodu i mir! Kakva besmislica, kakva protivnost logici, zdravome smislu i svakidašnjim očiglednim činjenicama!

Gosp[odin] ministar unutarnjih poslova zajedno sa svojim organima kud i kamo bolje i točnije ocijenjuje rad i zadaće lijevog krila radničkog pokreta!

Otkuda ovakva hajka i ovakvo huškanje, koje se često čuje i na skupštinama sa strane stanovitih ljudi?

Iz naroda ono ne potiče, to je apsolutno sigurno. Ne samo to, nego narodu takvo huškanje na bratoubilačku borbu direktno para uho. Ljudi se pri takvoj hajci osjećaju nelagodno, obuzima ih čuvstvo stida. Često se ljudi stide ne samo radi samog sastanka ili skupštine, ne samo radi pokreta, ne samo radi samih borbenih radnika (jer nezgodno je, da se tako baca blato na one, kojima lome rebra i hrptenjaču radi toga što se bore za naše zajedničke ciljeve!), nego i radi samog govornika, koji u istom govoru znade kazati i koju dobru stvar.

²⁵⁰ Vidi bilj. 165.

Mnogi stari HSS-ovac, kad čuje ili pročita takvu divlju i razularenu harangu ne može a da ogorčeno ne usklikne:

»Pa tako se govori o neprijateljima, a ne o ljudima, koji doduše u mnogočemu imaju drugačije mišljenje nego mi, ali koji nam ipak nisu neprijatelji!«

Iz naroda dakle ta hajka ne potiče, a i ne može da potekne.

Mi si ne možemo pomoći; moramo reći ono što jeste: ta hajka se vrši ili pod uticajem vlade (događa se onda, da po neki ministar i javno pohvali takvog govornika) ili pak pod uticajem najreakcionarnijih elemenata hrv[atske] buržoazije, koji imaju svog računa u toj hajci. Napose je tu i uticaj frankovaca i klerikalaca, koji i sami izražavaju interese najreakcionarnijih, najšovinističkih, najagresivnijih elemenata hrv[atske] buržoazije.

Zar je još potrebno dokazivati da je ta hajka direktna pomoć političkim neprijateljima?

Prijateljska i lojalna otvorena diskusija o različitim pitanjima može biti i potrebna i korisna. Svak će joj se radovati. Ali reakcionarnoj i polu-fašističkoj hajci treba oduzeti pravo građanstva u hrvatskom narodnom pokretu.

*

Radnička klasa i radnička stranka učestvuju u narodnom pokretu kao samostalan politički faktor. Radništvo ima svoj prokušani barjak, povijest svog mnogogodišnjeg pokreta, tradicije svoje borbe, granitnu teoriju, koju su joj dali najveći umovi čovječanstva.

Radništvo je jače izvrgnuto progonima i teroru, ali neka se nitko ne obmanjuje: klasni radnički pokret pustio je duboko korijenje u našoj zemlji. Štrajkaški val je jedan od znakova koji to pokazuju.²⁵¹

Radnička klasa ne može se odreći svoje političke samostalnosti. Zašto?

Prvo, odrekavši se svoje samostalnosti ona ne bi mogla sa uspjehom voditi svakodnevnu borbu za svoje zahtjeve. Odmah bi došli svakakvi »Obzoraši« (i već dolaze!) koji bi počeli tumačiti kako su »štrajkovi upereni protiv pokreta dra Vlatka Mačeka kao cjeline« (ovo doslovno tvrdi »Obzor« u broju od 7. rujna 1936.!) Kad bi se radnički pokret odrekao svoje političke samostalnosti, on bi neizbježno došao pod uticaj raznih buržoaskih elemenata, bio bi unutarnje paraliziran i ne bi mogao da brani sa željenim uspjehom svakodnevne interese radničke klase. Već se vidi kako poslodavci nastoje da iskoriste HRS²⁵² i da ga podrede svom uticaju. A predstavimo si što bi bilo kad bi u Srbiji, Sloveniji i dr. zemljama radnički pokret pošao onim putem, koji mu preporučuju »Obzoraši« i ostali reacioneri. Radnički pokret postao bi prosto prirepak

²⁵¹ Vidi bilj. 154.

²⁵² Hrvatski radnički savez, HSS-ovska organizacija za radnike, djelovao od 1921. do 1941. godine s tim što je od 1929. do 1935. godine bio pasivan. Od jeseni 1935. godine agresivno prodire među sve vrste radnika nastojeći onemogućiti utjecaje komunista i simpatizera KPJ. U 1936. godini HRS je u punom zaletu toga svog prodira i ima određene uspjehe. Kao strogo centralizirana organizacija u kojoj je sve ovisilo o volji vodstva, a posredno o vodstvu HSS-a, HRS je imao poslužiti i poslodavcima da ometu, pa i onemoguće radničku klasnu borbu. KP je, doduše ne odmah, u svojim ocjenama HRS-a, odvajala vodstvo od članstva smatrajući da su radnici stupili u tu organizaciju da poboljšaju svoj položaj i prema tome ih ne treba odbijati od borbe.

različitim partija, a možda i plijen JRZ i JNS.²⁵³ Kad bi se to dogodilo onda bi to bilo ne samo na štetu samih radnika nego i na štetu hrv[atškog] naroda. Jer to bi ojačalo njegove protivnike, a oslabilo njegove saveznike u slovenskom i srpskom narodu. Neka o ovome razmisle i prijatelji i drugovi iz HRS-a!

Drugo, odrekavši se svoje političke samostalnosti, radnički pokret izdao bi konačne ciljeve i ideje oslobodilačke borbe proletarijata. On bi samim tim osudio proletarijat na vječno izrabljivanje i ropstvo. A zajedno sa njime i sve ostale eksploatirane i ugnjetene . . . Klasa, kojoj je historija dosudila ulogu grobara kapitalizma razoružala bi se pred tim istim kapitalizmom.

Radnička klasa ima svoje neposredne ekonomske i političke zahtjeve i za te zahtjeve treba da se bore svi radnici, bez obzira na razlike političkih uvjerenja i pogleda na svijet. U toj borbi radništvo nastoji da ide zajedno sa seljaštvom i drugim demokratskim slojevima.

Ali radnička klasa ima i svoje daljnje konačne ciljeve, t. j. ostvarenje besklasnog društva, i izgradnju socijalizma . . . I u toj borbi radništvo traži savez sa seljaštvom od pluga i motike i sa svim naprednim ljudima. Ali radnička klasa može riješiti tu zadaću samo ako njen pokret bude doista klasni pokret, samostalan i nezavisan od pokreta i stranaka drugih klasa. Kao privjesak drugih klasa i stranaka radništvo nikad neće biti u stanju da izvrši tu zadaću. U tom stavu sadržano je stogodišnje iskustvo svjetskog proletarijata, čiji smo i mi mali dio.

I naposljetku, treće: kad bi se radnička klasa (i radnička stranka) odrekla svoje političke samostalnosti, ona bi time samo nanijela štetu općenarodnom pokretu i općenarodnim ciljevima, jer bi u tome slučaju neizbježno počela da gubi baš one najbolje osobine, koje ona unosi u općenarodni pokret, a to je: dosljednost u borbi i sposobnost da paralizira svako kolebanje, polutanstvo i šurovanje s narodnim neprijateljem. Ona ne bi mogla da se kao kompaktna sila uspješno²⁵⁴ usprotivi onim protusocijalnim, protudemokratskim i protunarodnim tendencijama, koje se manje ili više pritaženo ili otvoreno pojavljuju sad ovdje, sad ondje, nastojeći da odvuču narodni pokret s onog puta, koji vodi k ostvarenju narodnih ideala.

Odrekvši se svoje samostalnosti radnička stranka ne bi mogla ni da sanja o tome, da bude onaj koji dalje vidi i koji svojim pogledom obuhvaća čitavo polje narodne borbe i savjetuje ono što je za razvoj naroda, za njegovu slobodu i sreću najprobitačnije; da bude onaj, koji duboko osjeća i u politici izražava one težnje što dolaze iz dubina našeg hrvatskog naroda.

Razumije se, ne može biti ni govora o tome, da radnička klasa nekome silom natura svoj uticaj i svoje vodstvo. Njezin uticaj i njezina uloga zavisiće od njezine vlastite organizovanosti, sloge, aktivnosti, inicijative, taktičnosti, političke zrelosti, sposobnosti da imponira snagom svog primjera da izražava interese svih ugnjetenih, prave i dobro shvaćene interese čitavog naroda, pa i interese čovječanstva od kojih se interesi hrvatskog naroda ne mogu nikako odvojiti.

No radništvo mora da si postane svijesno svoje uloge u narodnom pokretu.

²⁵³ JRZ — Jugoslovenska radikalna zajednica (vidi bilj. 92), JNS — Jugoslovenska nacionalna stranka (vidi bilj. 91).

²⁵⁴ U brošuri iz Toronta nema riječi »uspješno«.

Svaku ravnodušnost prema borbi za nacionalne zahtjeve, koja se još²⁵⁵ susreće u klasnom radničkom pokretu, treba odlučno iskorijeniti. Pa ravnodušnost je jedan od najgorih neprijatelja samog radničkog pokreta i same radničke klase. Ona nije internacionalizam, nego je loše shvaćeni internacionalizam.

*

U toku cijele ove brošure mi smo dokazivali mogućnost i neophodnost sporazuma i saradnje između seljaštva, radništva i srednjih slojeva. Takva saradnja je inače poznata pod imenom pučkog fronta.²⁵⁶ Naziv je naravski sporedna stvar, važna je suština. A suština pučkog fronta i sastoji se, kao što je poznato, baš u tom savezu seljaštva i srednjih slojeva sa radništvom radi zajedničke borbe protiv fašizma, rata i svestasti finansijskog, monopolističkog kapitala.

Ljevičari su se već više puta izjasnili za takvu saradnju. Mogli bismo reći, da i većina pristaša i funkcionera HSS i SDS (tih dviju glavnih stranaka, koji predstavljaju seljaštvo i srednje slojeve u Hrvatskoj) u načelu nije protiv takve saradnje.²⁵⁷

Evo što n. pr. piše jedan od predsjednika SDS²⁵⁸ g. Sv[etozar] Pribičević u svom pismu, upućenom zagrebačkoj konferenciji samostalnih demokrata:

»Naravno, tim bolje, ako se izvan SDK nađe koja stranka, koja je spremna da u svoj program uzme naše gledište o drž[avnom] uređenju, jer se sa tom strankom može odmah stupiti u neki bliži odnošaj, naročito u cilju zajedničkog nastupanja u izborima, pošto su nam interesi u najglavnijem i najaktuelnijem isti«. (op. pisca).²⁵⁹

A i u samom narodu čuje se mnoštvo takvih i sličnih izjava.

Neki kažu, da već sama SDK predstavlja čitav narod.

Međutim, već iz gornje izjave g. Sv[etozara] Pribičevića vidi se da ima i stranaka izvan SDK. Pa naravno da ima, i to su stranke, koje imaju dubok korijen u narodu. Mi tu prije svega imamo u vidu radničku stranku, radničke sindikate i različita društva.²⁶⁰

Radništvo nije zastupljeno preko svojih samostalnih radničkih organizacija ni u SDK, ni u njenom vodstvu, ni pri izradi njenog konkretnog programa i taktike. Pa ako hoćete, nije zastupljeno ni u imenu SDK. Seljačko-demokratska koalicija nije još postala seljačko-radničko-demokratska koalicija ni po imenu, ni po sastavu, a djelomično ni po svojoj politici . . .

Ne radi se naravno o nekom političkom ujedinjenju. Ne radi se o tome, da treba ujediniti partijsko-političke programe. Niti se to može, niti je to potrebno.

²⁵⁵ Na i. mj. iza riječi »još« stoji i riječ »često«.

²⁵⁶ Na i. mj. ovdje i dalje u tekstu govori se o »pučkoj fronti« — dakle kao imenici ženskog roda.

²⁵⁷ U Hrvatskoj nije bilo ni načelnog ni praktičnog pristanka HSS-a, pa ni Samostalne demokratske stranke o suradnji s KPJ. Na nju su pristajali neki članovi tih organizacija, ali se ta pojava može pratiti kao proces koji teče, a ne kao čvrsto određenje.

²⁵⁸ U brošuri iz Toronta piše umjesto »SDS« — »SDK«.

²⁵⁹ Na i. mj. dodano ispred »(op. pisca)« — »kurziv naš«.

²⁶⁰ Misli se na KPJ, sindikate pod njezinim utjecajem i razna društva.

Radi se o bloku, o savezu radi onog »najglavnijeg, najaktuelnijeg« — da se izrazimo riječima g. Sv[etozara] Pribičevića.

»Od samog početka — kaže g. Daladier²⁶¹ o pučkom frontu u Francuskoj — bilo je dogovoreno, da od nijedne stranke ne treba tražiti da napusti svoju doktrinu. Četiri velike stranke koje obrazuju pučki front lojalno provode zajednički izrađen program republikanske obrane i socijalne akcije. Ako se ta saradnja slomi, nastupila bi najstrašnija reakcija«.

Radi se o ravnopravnoj saradnji svih triju velikih socijalnih snaga: radništva, seljaštva i srednjih slojeva. Radi se o lojalnoj, snošljivoj, discipliniranoj i ravnopravnoj saradnji u svim pitanjima, u kojima se postigne opća suglasnost.

U interesu očuvanja opće narodne sloge može se desiti da jedna ili druga stranka mora popustiti od pojedinih svojih zahtjeva.

Poznato je da n. pr. platforma pučkog fronta u Španiji ne sadrži zahtjev za bezodvlačno izvlaštenje veleposjedničke zemlje. Lijevi socijal-demokrati²⁶² i komunisti su predlagali da i taj zahtjev uđe u platformu, ali predstavnici građanskih demokratskih i republikanskih stranaka bili su protiv toga. U interesu jedinstva komunisti²⁶³ su pristali da taj zahtjev ne uđe u platformu, ostavljajući za sobom pravo da i dalje vode agitaciju za tu parolu.

Režimska »Samouprava« je odmah nanjušila opasnost u stvaranju Narodnog Fronta.²⁶⁴ Ona ista »Samouprava«, koja nije propustila²⁶⁵ ni jednu priliku da se sa visine i sa zadovoljtvom ne naruga opoziciji zbog njezine »nemoći«, zbog »praznih razgovora« i tome slično, iznenada se je strašno »zabrinula« za Udr[uženu] Opoziciju. Zabrinula se je i otvorila kampanju protiv pučkog fronta da zaštiti od nje . . . Opoziciju! Prosto smiješno. Pametan čovjek je već iz držanja »Samouprave« mogao zaključiti, da Pučki front sigurno nije nešto što će umanjiti snagu opozicije i snagu naroda, nego nešto što će je pojačati . . . na veliku žalost i razočaranje »Samouprave«. A da ideju pučkog fronta što bolje ocrni i omrazi »Samouprava« je pustila u promet nekoliko očiglednih laži. »Obzor« — razumije se — nije našao za shodno ništa pametnije, nego da se oduševljeno i odano pridruži »Samoupravi« i dometne i nekoliko svojih izvrtanja.

Koja su to izvrtanja?

Br. 1.: »Glavni cilj te akcije za osnivanja t. zv. »Pučkog fronta« je razbijanje građanskih stranaka« (vidi »Obzor« od 23. VII. 1936.). Međutim, svaki zna da je pučki front bez građanskih stranaka uopće sušta besmislica. Osim toga svakome je poznato, da moralni prestiž i ugled onih građanskih stranaka koje učestvuju u pučkom frontu u Španiji i Francuskoj nije pao, nego je porasao.

Br. 2.: »Oslabio bi utjecaj stvarnih vođa udružene opozicije« (isto ramo). Zar tako? A neće li nasuprot taj utjecaj porasti? Bez Pučkog fronta ne bi g. Daladier bio vojni ministar i zamjenik ministra predsjednika, a g. Herriot²⁶⁶ predsjednik

²⁶¹ Vidi bilj. 144.

²⁶² U brošuri iz Toronta piše »socijalisti«.

²⁶³ Na i. mj. iza riječi »komunisti« dodano »i socijalisti«.

²⁶⁴ Na i. mj. kao i dalje u tekstu upotrebljava se izraz Narodna fronta«.

²⁶⁵ Na i. mj. piše »propuštila«.

²⁶⁶ Vidi bilj. 143.

parlamenta u Francuskoj. Mjesto njih u vladi bi bili reacioneri i fašisti: Tardieu, Laval, pukovnik de la Roque.²⁶⁷ Istina je, da s pučkim frontom raste i direktan uticaj naroda. Ali to može biti strašilo za »Samoupravu«, a ne za one, koji sami sebe smatraju narodnim vođama.

Br. 3.: »Osnivanje tzv. »Pučkog fronta« značilo bi skretanje sa puta, kojim je pošla bivša HSS da bi ostvarila opravdane hrvatske zahtjeve« (isto tamo). Mislimo, da bez mnogih razglabanja možemo reći gospodi iz »Obzora«: ne, to ne bi značilo skretanje sa puta, kojim je pošla HSS, nego bi značilo, da se tako izrazimo, presjedanje s polaganog »Samoborca« na brzi vlak²⁶⁸ radi što bržeg postignuća opravdanih hrvatskih zahtjeva.

Br. 4.: »Marksisti preporučuju i sprovode stvaranje »Narodnog fronta« o d o z d o, a n e o d o z g o« — tvrdi »Samouprava«^{268a} u br. od 22. VII. 1936. Međutim, to je potpuna besmislica i zlobna podvala. Marksisti su si svijesni toga, da s takvim suprotstavljanjem »odozdo i odozgo« nikada ne bi moglo doći do ostvarenja pučkog fronta. Razumije se, uvjeti za bratsku saradnju između pojedinih stranaka stvaraju se u samom narodu, u svakodnevnoj borbi i mukotrpnom životu milijona . . . Ali istodobno ti se uvjeti počinju stvarati i u vodstvima opozicionih stranaka, jer ta vodstva ne mogu se nekim zidom odijeliti od naroda, čak kad bi to i htjela.

Br. 5.: »U Jugoslaviji nema uslova za opstanak t. zv. »pučkog fronta« tvrdi »Obzor« (23. VII. 1936.).

Na to pitanje dali smo već odgovor u nekoliko navrata i to u protivnom smislu, nego »Obzor«. Ovdje hoćemo da podvučemo još neke momente.

Čak i »Samouprava« je preko srca morala priznati, da su se u više država putem pučkog fronta postigli »pozitivni rezultati« na polju »odbrane demokracije od fašizma« (»S[amouprava]« 28. VII. 1936.).

I doista! Samo pučki front samo sporazum između radništva, seljaštva i srednjih slojeva spasio je Francusku od fašističkog barbarstva. Da nije bilo pučkog fronta francuski narod bi vjerojatno danas stenjao pod čizmom fašističkih²⁶⁹ »plamenih križara«. Možda će netko reći: Francuska nije Njemačka, francuski narod je duboko prožet republikanskim i demokratskim tradicijama. Ali ne varajmo se: i naš narod, pa i srpski narod je isto tako prožet demokratskim i slobodumnim duhom, pa su nas ipak metnuli u lance. . . Prije pobjede pučkog fronta u Francuskoj fašisti su doduše bili u manjini, ali oni su si već stvorili dosta jake pozicije u vojsci, a osim toga za njima su bili kraljevi teške industrije (Comité de Forge)²⁷⁰ i znatan dio bankarskih magnata. Jedino pučki front bio je u stanju da odvrati tu opasnost.

²⁶⁷ Andre Pierre Gabriel Amedee Tardieu (1876—1945), francuski političar, vodio kampanju protiv vlade Narodne fronte 1936—1937; Pierre Laval (1883—1945), francuski političar, predsjednik vlade 1935—1936. Strijeljan zbog suradnje s Nijemcima 1942—1944. kao šef vichyjevske vlade; de la Roque, jedan od istaknutih fašista.

²⁶⁸ U brošuri iz Toronta piše »brzovlak«.

^{268a} Vidi bilj. 95.

²⁶⁹ Na i. mjestu nema riječi »fašističkih«.

²⁷⁰ Comité de Forge (Odbor željezara), organizacija industrijalaca kao u tadašnjoj Njemačkoj Stahlwerksverband a u SAD Iran and Steel Institute. Sve su imale jak politički utjecaj.

Još rječitiji je primjer Španije. Fašisti oko Gil Roblesa, generali Sanjurjo, Mola i Franco,²⁷¹ monarhisti, veleposjednici i jezuiti bez dvojbe bi uspjeli sa svojim prevratom u julu 1936 . . . da nije bilo pučkog fronta . . . Napravili bi oni svoj španjolski šesti januar, možda ne u toku jedne noći kao što je to bilo kod nas; možda bi zato bilo potrebno nekoliko dana ili tjedana, jer španjolski narod je već vrlo očeličen u borbi. Ali samo pučki front bio je u stanju da digne čitav narod na obranu — republikance i demokrate, socialiste i sindikaliste, katalonske i baskijske nacionaliste i komuniste . . .

Dakle, kod nas »nema uslova za opstanak pučkog fronta« — velite vi, gospodo iz »Obzora«.

To je isto kao da »Obzor« kaže da kod nas nema potrebe da se ujedine sve narodne snage u borbi protiv fašizma, nac[ionalnog] ugnjetavanja, rata i svesti finansijske oligarhije.

Ali stvarnost govori drugo, gospodo, i ta stvarnost napominje o sebi svaki dan i svaki sat, uporno, zlokobno i neumoljivo.

Stvarnost nam govori o tome, da fašizam još nije skršen u ovoj zemlji i nije mu ni na kraj pameti da se dobrovoljno likvidira. JNS²⁷² ne predstavlja nikoga, velite vi. Da, oni su vrlo slabi u narodu, ali zato se i okupljaju i ujedinjuju Pohorci, Jevtićevci i Bristolci²⁷³ oko Živkovića, sakupljaju si svoje čete, traže si eventualne saveznike, mobiliziraju plaćenički ološ, a sve to ne bi imalo toliko značenja, kad mi ne bi znali tko ih sve pomaže i tko sve stoji za njihovim leđima. Činjenica je da ih režim tolerira, srbijanski finansijski kapital finansira, a krupni i uticajni faktori daju im svoje visoko pokroviteljstvo.

Kad ničeg drugog ne bi bilo, gospodo iz »Obzora«, već bi to bio dovoljan »uslov« za sporazum i saradnju sviju demokratskih snaga. Eventualni novi 6. januar ne smije nas zateći onako nepripravne, kao što nas je zatekao 1929. godine.²⁷⁴

A uzmimo vanjsku politiku. Kakav je danas uticaj naroda na vanjsku politiku, na kurs i pravac plovidbe državnog broda?

Kakve smo si garancije stvorili protiv opasnih nagiba, koji su se činili i koji se čine, a koji štetuju stvari mira u Evropi? Što konkretno čini naš narod svojom vlastitom snagom da doprinese svoj udio sprječavanju prijeteće ratne katastrofe?

I tu možemo da ponovimo: kad ničeg drugog ne bi bilo i na tom polju rada postoje dovoljni »uslovi« za stalnu saradnju između svih društvenih slojeva i svih nefašističkih stranaka.

Uzmimo borbu za slobodnu i suverenu konstituantu. Ako hoćemo da ona bude doista slobodna i doista suverena — koliko će poteškoća trebati još savladati i koliko truda uložiti! I to pitanje, gospodo iz »Obzora«, je sa-

²⁷¹ Jose Maria Gil Robles y Quinones (1899—?), monarhist; vođa fašista; Jose Sacanell Sanjurjo (1872—1936), nacionalist; Emilio Vidal Mola (1887—1937), nacionalist; Francisco y Bakamonde Franco (1892—1975), španjolski diktator.

²⁷² Vidi bilj. 91.

²⁷³ Pohorci — pripadnici JNS, koji su u jesen 1935. godine održali skupštinu na Pohorju; Jevtićevci — pristaše Bogoljuba Jevtića vođe JNS-a; Bristolci — vjerojatno političari koji su odsjedali u beogradskom hotelu »Bristol« i okupljali se oko P. Živkovića. Vidi bilj. 91.

²⁷⁴ Vidi bilj. 11.

mo po sebi već dovoljan »uslov« za saradnju i za savez svih demokratskih snaga.

A zatim, tu je još mnoštvo drugih »uslova«: razduženje seljaka, reforma poreznog sistema, poboljšanje socijalnog zakonodavstva itd.²⁷⁵

»Obzorova« tvrdnja da kod nas nema uslova za opstanak pučkog fronta ne može dakle izdržati nikakve kritike.

Ona je još neumjesnija, kada uzmemo u obzir, da će baš razvoj pučkog fronta u Srbiji stvoriti mnogo povoljnije uslove za bratski sporazum između Srba i Hrvata na bazi zadovoljenja zahtjeva hrvatskog naroda.

Svakodnevna praktična saradnja u svakoj konkretnoj prilici — to je put k stvaranju pučkog fronta odnosno put k proširenju SDK i Udružene Opozicije na radništvo i na radničke organizacije. Praktična saradnja između radničkih, seljačkih i demokratskih organizacija pokazat će i dokazat će na djelu vrijednost sporazuma i široke mogućnosti, koje taj sporazum otvara . . .

*

Zajednička borba različitih stranaka i organizacija ne znači samo mehaničko zbrajanje snaga. Iskustvo je pokazalo da sporazum uvijek unosi novu vjeru, novi polet i novu energiju u pokret narodnih masa. Sporazum udahnuje ljudima i novu uvjerenost u pravednost narodne stvari, privlači nove ljude, koji su prije stajali po strani, budi neobično veliku inicijativu samog naroda, samih masa. Sporazum dakle ne zbraja jednostavne narodne snage, nego ih pomnožuje na sve te stvari, na sve te odlike.

Podvlačenje inicijative samog naroda ne znači odricanje značenja vođa.

Jedino anarhisti mogli bi odricati značenje i potrebu narodnih vođa koji su u toku mnogih godina dokazali svoju mudrost, nepokolebljivost i vjernost težnjama naroda i klase, koju oni zastupaju. U pogrješku se počinje padati tek onda, kada netko počinje suprotstavljati vode i mase, kad netko misli da je uloga masa samo u tome, da kao krdo ovaca slijepo i poslušno slijede svojim vođama.

Prije su neki za Pašića²⁷⁶ govorili »zna Baja što radi«, a danas neki govore »zna Čika Ljuba što radi« ili »zna Maček što radi«.²⁷⁷ Dabome da zna, ali to ne znači da narod ne treba da zna što se radi. Pravi demokratski i narodni vođe baš se i poznaju po tome, što se oni nikada ne odvajaju od masa, što imaju uvijek fino uho za potrebe i težnje masa, što se oni ne boje inicijative samih masa, nego naprotiv i sami organiziraju tu inicijativu i na nju se opiru.

Primjer Gospodarske »Sloge« pokazuje nam što se sve može postići, ako se umije razbuditi inicijativa samih masa. Velika djela moguća su uopće samo tamo gdje je u akciji inicijativa i stvaralačka energija samih masa.

Pravi narodni vođa zna i to, da je i potrebno i korisno da narod vrši svoju kontrolu odozdo i da često igra ulogu stanovitog regulativa, koji i is-

²⁷⁵ Bili su to aktualni životni problemi seljaka i radnika.

²⁷⁶ Nikola Pašić (1845—1926), srpski političar, vođa radikala i dugogodišnji predsjednik vlade u kraljevini Srbiji i SHS.

²⁷⁷ Vidi bilj. 86 i 233. Čika Ljuba — Ljubomir Davidović.

pravlja politiku kada se ona počne udaljavati od dubokih narodnih težnja. Narod na to ima nedvojbeno pravo, jer konačno se o njegovoj koži radi.^{277a}

*

Na početku ovog poglavlja mi smo govorili o šteti međusobnog huškanja i razaranja narodne snage. Ovdje se moramo zadržati na jednom primjeru tog huškanja.

Radnici — kažu — hoće da otmu zemlju seljacima.

Teško si je zamisliti ružnije klevete, nego što je ova.

Zašto klevete? Zato, jer je baš obratno istina. To što radnici hoće jeste, da zemlja ne bude u rukama veleposjednika, banaka, bogataša i lihvara, nego u rukama seljaka. Radnici zahtjevaju da seljaci dobiju svu veleposjedničku zemlju i stanoviti dio državne zemlje, zajedno sa inventarom bez odštete (jer konačno, tko bi tu odštetu mogao platiti, a zašto da je plaća onima, koji su zapravo seljaku morali platiti odštetu za to što su ga decenijama, a i vjekovima izrabljivali).

Kako stoji stvar sa zemljom? Pobrkali ste adresu, gospodo, nisu radnici ti koji otimlju zemlju seljacima.

Samo 5% stanovništva (a to su 9.000 posjednika sa više od po 110 hektara; 6.070 posjednika sa više od po 200 hektara; 3.290 posjednika sa više od po 500 ha; 2020 posjednika sa više od po 1.500 ha.) posjeduje veću polovinu korisnog zemljišta u Jugoslaviji, t. j. 51%. A 95% seljaka posjeduje samo 49% ukupne površine korisnog zemljišta. Oko 400.000 zemljoradnika ne plaćaju zemljarinu, jer nemaju nikakvog čistog katastralnog prihoda. Po jednoj drugoj statistici u Hrvatskoj i Slavoniji ima 119.000 seljačkih porodica bez zemlje, a 44,2% seljačkih porodica ima manje od 5 jutara zemlje. Nešto manje od tri četvrtine seljačkih porodica ima malo više od 1/3 obradive zemlje. U Hrvatskoj i Slavoniji veleposjednici drže u svojim rukama 663.000 jutara zemlje, a u rukama države, općina i zemljišnih zajednica nalazi se preko jedne trećine sve zemlje (37%). U Dalmaciji²⁷⁸ više od jedne trećine sviju seljačkih gospodarstava ima do jednog hektara zemlje, a jedna četvrtina gospodarstava od 1—2 ha zemlje. U Vojvodini imamo 255.000 poljoprivrednih radnika, koji u najboljem slučaju imaju samo kuću. Najbolja zemlja i šume nalaze se u rukama veleposjednika i države. U Bosni i Hercegovini i poslije agrarne reforme ostalo je 235 veleposjeda od 100—450 ha. Država drži u svojim rukama 41% sve zemlje (većinom šume i pašnjaci). U Sloveniji veleposjednici imaju 261.000 jutara zemlje.

Evo vam adresa, gospodo, koji na proletera bacate sumnju da on hoće da oduzme seljaku zemlju. Na tu adresu seljaci će se, pritisnuti nevoljom, nema dvojbe, prije ili kasnije morati obratiti, a sa strane radnika sigurno će imati najsvesrdniju pomoć.

^{277a} U brošuri iz Toronta iza riječi »radi«, dodan je još ovaj odlomak: 'Klase se ne varaju' — rekao je jedan veliki učitelj i vođa međunarodnog proletarijata. A g. dr Vl. Maček u razgovorima sa predstavnicima 'Seljačke mladice' rekao je: 'Pogriješiti može čovjek pojedinac, pogriješiti može skupina ljudi, ali narod sam kao cjelina je nepogriješiv'.

²⁷⁸ U administrativnoj podjeli između dva svjetska rata, pa tako i u partijskim dokumentima uvijek su se zasebno navodili podaci o Dalmaciji, dok je pojam Hrvatska označavao uglavnom sjeverozapadnu Hrvatsku i Slavoniju, te Hrvatsko primorje.

Neka gospoda stalno filozofiraju o selu i gradu uopće, pa prikazuju stvari tako, kao da je grad u cjelini neprijatelj seljaštva, koji ga izrabljuje, siše i na njemu parazitski živi. Oni ne mogu ili neće da vide ogromnu razliku koja postoji između grada bankira i narodnih trutova i grada proletera, radne sirotinje i svih čestitih radiša.

Ali na kraju krajeva, ipak ništa ne može sakriti neobičnu socijalnu blizinu seljaštva i radništva. Ništa ne može sakriti blizinu između gradskog najamnog radnika i onog seljaka, koji, prezadužen i polugladan jadno životari na svom komadiću zemlje, vodi očajnu borbu da se neka-ko održi nad vodom i da ne postane proleter. Tvrdi se da u Jugoslaviji ima najmanje jedan milijun seljaka bez zemlje i sa malo zemlje — crkavice, koji su apsolutno upućeni na nadnični rad. U mnogim krajevima (evo n. pr. u Južnom Primorju,²⁷⁹ vidi »Hrvatski Dnevnik« od 5. VII. 1936.) »najamni rad je glavni izvor većine ovdašnjih seljaka«. U Hrvatskom Zagorju »tri četvrtine seljačkih gospodarstava nijesu sposobni da svojim prihodom prehrane seljačku obitelj«. (Cvjetko Štahan, »Narodni kalendar« 1935.).²⁸⁰ Osiromašenje sela ide dotle, da je g. Bičanić²⁸¹ u nekim pasivnim krajevima morao utvrditi da ima »veoma mnogo sela, gdje preko polovice kuća nema uopće plug« (»Hrvatski Dnevnik« 14. VI. 1936.), a g. Cvjetko Štahan, da u Hrvatskom Zagorju »konje i volove imaju samo jači »gazde« (»Narodni kalendar« 1935.).

Ne može se dakle ničim sakriti ta činjenica socijalne blizine radnika i seljaka i njihov skupni, zajednički interes da se brane od svakog izrabljivanja, dolazilo ono sa strane države ili banaka, tvorničara ili vlastelina, trgovaca ili lihvara. I seljaci i radnici i stvarno instinktivno osjećaju tu solidarnost interesa i potrebu, da jedan drugome priskoče u pomoć, da jedan drugoga po mogućnosti i prema prilikama pomažu. To osjećaju ne samo pojedini seljaci, nego i cijele organizacije »Gospodarske Sloge« i »Seljačke Sloge«²⁸² i podružnice radničkih sindikata, pa je već bilo mnogo divnih primjera prave bratske solidarnosti.²⁸³

Danas kada vidimo da jedni te isti izrabljivači upropašćuju jednako seljaka, kao i radnika, mi možemo smjelo reći: radnici i seljaci oslobodit će se zajednički ili se uopće neće osloboditi! Ni jedni, ni drugi!

Razumije se, marksistički radnici su u načelu pristaše krupnog zadružnog seljačkog gospodarstva. Oni su zato da se u novoj socijalnoj državi zemlja obrađuje kolektivno, jer samo tako može se podići produktivnost rada, iskoristiti blaga mašinske tehnike i agronomске nauke, podići opće blagostanje i spriječiti propadanje, osiromašavanje i izrabljivanje seljaštva.

²⁷⁹ Južno primorje — Dalmacija.

²⁸⁰ Narodni kalendar — HSS-ovska publikacija, koja je izlazila svake ili gotovo svake godine. Cvjetko Štahan — jedan od HSS-ovaca i urednik *Hrvatskog dnevnika*.

²⁸¹ Rudolf Bičanić (1905—1958), sveučilišni profesor. Pripadao je lijevom krilu HSS-a. Urednik lista *Gospodarska sloga* i na toj dužnosti kao ekonomist obrađuje ekonomiku Hrvatske. Vidi i bilj. 104.

²⁸² Seljačka sloga — HSS-ovska organizacija za prosvjetu sela.

²⁸³ Suradnja seljaka i radnika u to vrijeme manifestirala se u pojedinim štrajkovima: npr. u Varaždinu (»Tivar«) svibanj 1936, u Galdovu kod Siska, itd.

U tom slučaju zadruge bi dobile zemlju na vječnu upotrebu, a svaki zadrugar mogao bi imati i neveliko lično vlasništvo (kuću, vrt, sprave, 1—2 krave i konja, sitnu stoku i perad, predmete lične uporabe i komforta i. t. d.). Uostalom, napredna socijalna misao već odavno traži izlazak u tome pravcu. U članku »Dr. Ante Radić o seljačkim zadružnim gospodarstvima« (»Književnik«, travanj 1936.) čitamo da je i Ante Radić bio »za napredak, za nov način života i rada, za suvremene poljodjelske strojeve, koji su pravo blaženstvo, bio je zato, da hrvatski seljak počne svjetski misliti, da se osposobi za svjetsku konkurenciju, a sve u svrhu boljega i ljepšega života uz manju muku«. On se je u svojim mislima približavao onom stanju, »gdje će otpasti i pitanje naslijeđa, otplaćivanje braći i sestrama, koji odlaze iz kuće, a nestat će i one — da tako kažemo — u nebo vapijuće nepravde, da seljačka obitelj s mnogo djece osiromaši, pa tako biva kažnjena, što je u najvećoj mjeri vršila svoju čovječju dužnost, što je imala mnogo djece« (isto tamo). Sad dr. Ante Radić piše »o velikom i organiziranom poslu, koji daje posla svima i stalno, kod kojega nijedna ruka ne dangubi, gdje je moguća dioba rada, gdje će se isplaćivati i moći upotrijebiti veliki strojevi, gdje će se raditi po uputama gospodarskih stručnjaka, gdje će djeca biti potpuno, a žene u velikoj mjeri oslobođene teškoga rada, gdje će orijaškim koracima uznapredovati prosvjeta i obrazovnost, gdje će se seljak konačno osloboditi današnje svoje muke i nevolje«. (isto tamo).

Evo, zbog te ideje neki bjesomučno napadaju na marksiste, da oni hoće da otmu seljacima zemlju! Takvo »otimanje zemlje« može seljak samo da si poželi! Na takvom »otimanju« moglo bi mu se samo čestitati.

Uostalom, pri današnjem društvenom sistemu ta je ideja neostvariva. A i u novom društvenom istemu, kako si ga radnici zamišljaju, prelaz k takvim zadružnim gospodarstvima može se ostvariti samo postepeno i dobrovoljno, kad se sami seljaci uvjere, da je taj sistem za njih kud i kamo probitačniji.

U »Seljačkom pitanju« Engels²⁸⁴ kaže: »Mi odlučno stojimo na strani sitnog seljaka, mi ćemo uraditi sve da bi njegov život bio što snošljiviji i da bi mu olakšali da pređe zajedničkoj obradi zemlje u slučaju da se on na to odluči; u slučaju da on još ne bude u stanju da donese takvu odluku, mi ćemo se postarati da mu damo što je moguće više vremena da o tome razmisli na svom komadiću zemlje«. ²⁸⁵

Krivi smo, g. Pernaru, mi imamo takvu ideju. Preporučivat ćemo je našoj braći seljacima. Ali recite sami, zar je to dovoljan razlog da se ustvrdi, da komunisti²⁸⁶ isto onako hoće da otmu zemlju seljacima, kao što je to činio Franjo Tahi. Vi ste to ustvrdili u jednom govoru u Gospiću početkom 1936. g. . . . I zatim: zar je to dovoljan razlog, da se danas huška brata na brata, seljaka na radnika, da se kvari i razara sloga srpa i čekića?!

*

²⁸⁴ F. Engels, Seljačko pitanje u Francuskoj i Njemačkoj. Ovaj rad je objavljen 1894. godine, a u nas je po prvi put preveden 1910. godine.

²⁸⁵ Vidi bilj. 50.

²⁸⁶ U brošuri iz Toronta umjesto »komunisti« piše »marksisti«.

Akciono jedinstvo proletarijata — jedna je od najvažnijih i najaktuelnijih zadaća. Bez tog jedinstva radništvo je kao razbijena vojska — demoralizirano, oslabljeno, nesposobno za bilo kakvu veću akciju.²⁸⁷

Čitav svijet je s divljenjem pratio gigantski pokret francuskih radnika sredinom 1936.²⁸⁸ Fabrika za fabrikom, jedna grana industrije za drugom, jedna branša za drugom, od metalista, pa sve do težaka i čak do čuvara na groblju — stupala je u borbu mirno, disciplinirano, dostojanstveno i sigurno. Milijoni . . . Krupno-kapitalistička novina »Temps« mrmljala je o »tragičnoj situaciji«, ali radnici su bili drugog mišljenja. U neviđeno kratkom roku plaće su bile povišene najmanje od 7—15%, osvojena je 40-satna radna nedjelja, godišnji plaćeni dopust, sloboda sindikalne organizacije, a osim toga po tvornicama se počela stvarati ustanova tvorničkih povjerenika, koji se pak ujedinjuju u tvorničke komitete.

To je jedinstveni front! To je njegov plod!

Ali to nije sve: pučka fronta u Francuskoj i Španiji ima se zahvaliti akcionom jedinstvu proletarijata. Bez akcionog jedinstva proletarijata ne možemo si zamisliti pučku frontu u tim zemljama. Da je jedinstveni front još za vremena bio uspostavljen u Njemačkoj, ne bi Hitler sjeo na grbaču njemačkog naroda, ne bi se mase seljaštva i srednjih slojeva razočarale u proletarijatu i podlegle fašističkoj demagogiji.

Pitanje jedinstvenog fronta proletarijata danas više nije (ili barem ne bi smjelo biti) pitanje teoretskih diskusija i sporova. Jedinstveni front proletarijata prošao je već kroz historijsku probu, pa je bjelodano dokazano da je on jedino spasonosno sredstvo, s kojim se može poboljšati položaj radništva i u saradnji sa seljaštvom i srednjim slojevima zakrčiti put fašističkoj reakciji i ratu.

Kod nas su radnici organizirani u Ursu,²⁸⁹ Hrsu,²⁹⁰ Orsu²⁹¹ i u neutralnim sindikatima²⁹² ali ogromna većina radnika uopće nije nigdje organizirana.

²⁸⁷ Akciono jedinstvo radničke klase — poticajna parola i politika KPJ u cijelom međuratnom razdoblju u ovo vrijeme dobila je posebno značenje: postalo je očito da organizacionog jedinstva ne može biti zbog odbijanja drugih snaga u radničkom pokretu, pa se KP orijentirala na stvaranje, a u tome je imala uspjeha, jedinstvenih akcija svih radnika bez obzira na organizaciju i organiziranost.

²⁸⁸ Bilo je to uoči dolaska vlade Narodne fronte.

²⁸⁹ Urs — Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSSJ) osnovali su 1925. godine u Beogradu socijalisti. Od početka tridesetih godina u nj ulaze komunisti i simpatizeri KPJ nakon zabrane rada Nezavisnim sindikatima u siječnju 1929. godine. Osobito je taj proces intenzivan na području Hrvatske. U kratko su vrijeme uspjeli pretvoriti reformistički URSSJ u borbenu organizaciju. Od ožujka 1936. godine imali su vodeću ulogu i u njegovoj Pokrajinskoj upravi za područje Hrvatske i Slavonije, osvojivši prije toga uprave podružnica niza strukovnih saveza (URSSJ je bio savez strukovnih saveza uglavnom fizičkih radnika — više od dvadeset). U vrijeme kad Cvijić piše, URSSJ je i brojčano relativno jaka organizacija.

²⁹⁰ Vidi bilj. 252.

²⁹¹ Ors — Opći radnički savez (ORS), sindikat osnovan još 1908. godine, u to je vrijeme okupljao razne vrste radnika i bio pod utjecajem socijalista iz grupe Vilima Haramine, ali bez većeg broja članova.

²⁹² Tzv. neutralni sindikati Savez su grafičkih radnika, koji ima tradiciju od prije prvoga svjetskog rata, te Savez bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika (SBO TIČ). Oni nisu 1925. godine prišli URSSJ-u, pa su se sami nazvali neutralnima. Imaju relativno velik broj članova svoje struke. U SBO TIČ-u u vrijeme Cvijićeve brošure na području Hrvatske komunisti i simpatizeri KPJ imaju vodeću ulogu.

A kad je tome tako, kako se onda kod nas postavlja pitanje radničkog jedinstva?

Zar tako da se samo jednoj od tih organizacija prizna monopolno pravo na opstanak, a svim drugim sindikatima da se objavi borba do istrage?

Ali to onda ne bi bilo jedinstvo, nego još veći rascjep i bratoubilačka borba.²⁹³

Ovdje bi mi željeli postaviti pitanje: da li je taj međusobni rat među radnicima negativan i štetan samo po radnike? Mi mislimo da nije. On je razarao i opću slogu hrvatskog naroda. Unutarnje se je slabila sloga hrvatskog naroda. A radništvo, koje među sobom vodi rat — kako može ono da pomogne borbu čitavog hrvatskog naroda?

Očigledno je, da taj put ne valja. Ostaje još jedan put, a to je da svi postojeći sindikati među sobom saraduju, zajedno pripremaju pokrete, izgrađuju zahtjeve, stvaraju paritetne međustrukovne odbore, obrazuju zajedničke štrajkaške straže, zajedno zaključuju i kolektivne ugovore (ako u jednom te istom poduzeću postoje dva ili više različitih sindikata), održavaju prema potrebi i zajedničke konferencije i skupštine itd.

Ako se pođe tim putem (a njima se je već i počelo ići) što će biti rezultat?

1. pokreti će biti uspješniji;
2. u sve sindikate počeo će se organizirati neorganizirani radnici, koje je dosad odbijala međusobna svađa i nesloga, a to će povećati opću organiziranost i snagu radništva;
3. ovakvo solidarno i složno radništvo bit će siguran stup i jak pomoćnik svakoj narodnoj akciji.

Radništvo mora u svojoj borbi biti složno i solidarno isto tako kao i seljaštvo. I gospodarska »Sloga« poziva seljake da učestvuju u seljačkim akcijama »bez obzira na vjeru i stranke« naročito tamo gdje živi smješani element. To isto moraju činiti i radnici.

Časopis »Gospodarska Sloga« u svom 1. br. piše ovo: »Dođe li (seljak) na sajam, da proda stoku, naiđe na složne trgovce i mešetare, koji mu odrede cijenu kakvu oni hoće. Dođe li u grad u dućan, da proda žito svejedno je, ode li Ergeru ili Bergeru, Oviću ili Eviću, svi će držati istu cijenu«. (kurziv naš).^{293a} A tako je i s radnicima: svejedno je da li se zaposliš kod Prpića ili kod Ružića, Kod Gutmanna²⁹⁴ ili kod Schlesingera — svi će gledati da te što više izrabe i oglobe. Zato je prvi uslov da svi radnici drže skupa bez obzira na to gdje su oni danas organizirani, ili kojoj političkoj struji pripadaju.

Hrs nije u pravu, kad nastoji da pocijepa i oslabi organizacije Ursa. On time griješi jednako protiv radničkih, kao i protiv hrvatskih narodnih interesa.

²⁹³ U brošuri iz Toronta nakon riječi »borba« dodan je još ovaj odlomak: »I stvarno mi smo vidjeli da je jedno vrijeme i Urs i Hrs pošao tim nepravilnim putem, ali što je iz toga izašlo? Rat među radnicima, međusobno ometanje borbe. Rezultat čisto negativan!«

^{293a} Odnosi se na spacionirani tekst.

²⁹⁴ Prezimena poznatih tvorničara: Milana Prpića, pripadnika HSS-a, vlasnika tekstilnih tvornica u Oroslavju i Zaboku, poznatog po žestokoj eksploataciji tekstilnih radnika, Viktora Ružića, u to vrijeme i bana Savske banovine, posjednika iz Sušaka; Gutmann — porodica koja je imala u vlasništvu nekoliko poduzeća drvne industrije u Slavoniji.

Zašto? Prosto zato, jer organizacije Ursa se stvarno bore za radničke interese a počinju da se bore i za zahtjeve hrvatskog naroda. U Ursu ne treba vidjeti samo omraženo komoraštvo²⁹⁵ i omraženu velikosrpsku politiku nekih vođa URS-a.²⁹⁶ Ursove organizacije ne samo da nisu istovjetne sa komoraštvom i sa velikosrpskom politikom pojedinih vođa, nego se većina njih danas i energično ograđuje od te politike i izjavljuje svoju spremnost da se bore ne samo za radničke interese, nego i za zahtjeve hrv[ataskog] naroda. Kako to? — zapitat će netko. A evo tako. Ursovi sindikati su radnički sindikati i radnici u njima, naravno, također dolaze do riječi. A ti radnici ne slažu se niti sa onim što se obično podrazumijeva pod riječju »komoraštvo«, a niti sa nemarksističkim stavom pojedinih socijaldemokratskih vođa u nacionalnom pitanju. Osim toga posljednje 2—3 godine zajedno sa socijaldemokratima u Ursu aktivno saraduje i lijevo krilo radničkog pokreta, a poznato je da to lijevo krilo ne samo da nema ništa zajedničkoga sa »komorašima« i sa hegemonističkom politikom, nego je protiv obadviju tih pojava uvijek ustajalo.

A na kraju i kod samih socijaldemokrata mijenjaju se stvari. Najveći dio socijaldemokratskih radnika i velik dio funkcionera pošteno se bori za zajedničke interese a počinje da shvaća i potrebu pomaganja opće narodne borbe. One vođe, koji će inzistirati na komoraškom birokratizmu, proturadničkoj i hegemonističkoj politici, neizbježno će ostaviti njihovi vlastiti pristaše, ili će ih prisiliti da promjene svoju politiku. Pristaše socijaldemokratske stranke sve više uviđaju da dosadašnji socijaldemokratski stav u nacionalnom pitanju nije bio ni marksizam, ni internacionalizam, nego prosto zaštita privilegija (i šovinizma!) vladajuće nacije.²⁹⁷

URS treba da postane pravo žarište borbe za akciono jedinstvo svih sindikata i za njihovo učešće u općoj narodnoj borbi. »Obzor« i sve druge poslodavačke patriote mi dobro razumijemo. »Obzor« do promuklosti više o komoraštvu i o Topaloviću, ali radi čega?²⁹⁸ Radi toga da bi u istom članku dokazivao da štrajkaški pokret »cijepa narodne redove« (»Obzor« od 7. rujna 1936.) Poškakljati malo po džepu nekog Prpića ili Gutmanna, ograničiti mu njegove goleme profite, to naravno znači »cijepanje narodnih redova«! Vika protiv komoraštva i Topalovića »Obzoru« je samo izgovor za poslodavačku hajku protiv radničkih organizacija i radničkih štrajkova i tarifnih pokreta.

Ursove organizacije treba u prvom redu suditi po realnim koristima, koje su one donjele radničkoj klasi. Nepravilno je suditi ih samo po »komoraštvu« i politici Živka Topalovića.

To je isto tako nepravilno, kao što je nepravilno i jednostrano suditi organizacije HRS-a po pojedinim poslodavačkim i nazadnjačkim elementima, koji u njemu igraju stanovitu ulogu, pa tvrditi da je HRS u cjelini »fašistički i poslo-

²⁹⁵ Komoraštvo — sinonim za ponašanje socijalista koji su bili činovnici na visokim položajima u ustanovama za zaštitu radnika, a osobito u Radničkim komorama.

²⁹⁶ Misli se na Živka Topalovića i njegovu grupu koja je imala u svojim rukama centralnu upravu URSSJ-a u Beogradu.

²⁹⁷ Vidi bilj. 63.

²⁹⁸ Vidi bilj. 97.

davački».²⁹⁹ I protiv ove pogrješke, koja je dolazila do izražaja u reformističkoj štampi ljevičari su se morali oštro ograditi. Izvan svake sumnje je da i takvih elemenata ima u HRS-u,³⁰⁰ ali je isto tako izvan svake sumnje, da je i samo stvaranje HRS-a djelomično bila razumljiva reakcija na politiku socijaldemokratskih vođa, naročito u hrvatskom pitanju. I radnici u HRS-u iskreno žele da se bore kako za poboljšanje svog položaja, tako i za opće ciljeve svog naroda. I kroz HRS se izražava današnje buđenje radničke klase k aktivnoj društvenoj borbi. Od posljednjeg i pravilnog primjenjivanja akcionog jedinstva će najviše zavisiti da li će HRS poći putem koji će koristiti radničkoj klasi, pa dakle i hrvatskom narodu — ili će postati žrtva i plijen poslodavačkih mešetara i furtimaša.

*

Svestrano jačanje veza i bratske saradnje između radnika i radničkih organizacija svih pravaca i praktično ostvarenje jedinstva i saradnje na svim područjima borbe za bolji život, slobodu i mir — sasvim će izmijeniti lice našeg radništva. Proletarijat će definitivno stresti sa sebe sav onaj talog i prašinu, koja je uza nj pristala za vrijeme dugih i mračnih godina reakcije: raštrkanost, nepovezanost, osjećaj utučenosti i nesigurnosti, pomanjkanje širokog političkog obzora i širokog i smjelog plana političke i socijalne akcije . . . Osjećaj sigurnosti i snage, koji raste u današnjem štrajkaškom valu dobit će konkretniji i veći izraz. Ujedinjeni proletarijat koji je spoznao svoju staru snagu nastupit će na širokom terenu političke borbe i društvenog rada. Nastupit će kao klasa koja si je svijesna svoje političke suodgovornosti i odgovornosti za sudbinu i budućnost nacije i naroda; kao klasa koja će na djelu dokazati, da si je potpuno svijesna svoje dužnosti prema svima ugnjetenima i izrabljenima; kao klasa, čija je riječ i čiji čin će važiti i suodlučivati na svakom novom zavoj u lancu događaja i služiti kao putokaz svima onima, koji teže k pravoj i istinskoj ljudskoj i narodnoj slobodi.

— Konac. —³⁰¹

²⁹⁹ Zbog agresivnosti prodora HRS-a među radnike, popraćenog tučnjavama i drugim maltretiranjima, prva ocjena komunista bila je da je to fašistička organizacija. Tu su ocjenu zadržali i kasnije socijalisti, dok su komunisti uvidjevši da se i u HRS-u okupljaju radnici počeli razlikovati vodstvo od članstva i više nisu HRS ocjenjivali kao fašističku organizaciju.

³⁰⁰ U brošuri iz Toronta nema prvog dijela rečenice.

³⁰¹ Na i. mj. nema riječi »Konac«. Na kraju brošure je tiskana i naznaka: »Štamparija 'Grafika' (S. Kovačić), Zagreb, Gundulićeva 24.«